

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

EBÛ NASR EL-MUTAHHAR B. TÂHİR EL-MAKDİSÎ'NİN

(355/966) *KİTÂBÜ'L-BED' VE'T-TÂRÎH*'İNE GÖRE

HZ. PEYGAMBER'İN HAYATI

(SİYER-İ NEBÎ)

HASAN ÇİFTÇİ

ŞANLIURFA

2020

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

EBÛ NASR EL-MUTAHHAR B. TÂHİR EL-MAKDİSÎ'NİN
(355/966) KİTÂBÜ'L-BED' VE'T-TÂRÎH'İNE GÖRE
HZ. PEYGAMBER'İN HAYATI
(SİYER-İ NEBÎ)

HASAN ÇİFTÇİ

Danışman:
Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

ŞANLIURFA

2020

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı: Hasan ÇİFTÇİ
Öğrenci Numarası: 175226013
Enstitü Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları
Programı: Yüksek Lisans
Başlık (Türkçe): Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî'nin (ö. 355/966) *Kitâbü'l-Bed' ve't-Tarih* 'ine Göre Hz. Peygamber'in Hayatı (Siyer-i Nebî)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen yüksek lisans tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 142 sayfalık kısmına ilişkin, 20/02/2020 tarihinde danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı **% 9**'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti hâlinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

20/02/2020
Hasan ÇİFTÇİ

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 20/02/2020

Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ
Danışman

ÖNSÖZ

Yaratılıştan itibaren insan kâinatın ve hayatın merkezinde yer alır. Varoluşsal gayesinin hatırlatılması ve yaşamının tanzim edilmesi için yaratıcı tarafından kendisine peygamberlerle din gönderilmiştir. Bütün bu peygamberler dini en iyi şekilde anlayıp mana ve mesajını hayatlarına taşıyan kimselerdi. Nübüvvet zincirinin son halkası Hz. Muhammed'in de müslümanların arasından ayrılmasıyla kendisinde vücut bulan ilâhî hitabın yaşantısı ekseninden ilerleyen süreçte gitgide kayılması, onun hayatının kayıt altına alınmasını zorunlu kılmıştır. Girişimler erken dönemden başlayıp günümüze kadar devam edegelmiştir. Bu kayıtlar üzerinde gerek müslim gerek gayri müslim araştırmacılar tarafından araştırma ve inceleme yapılmaktadır. Biz de çalışmamızı hicrî IV. asrın kayıt girişimlerinden biri olan umûmî tarih eseri *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* üzerinde yaptık.

Hz. Peygamber'in mümtaz hayatını yoğun ilmî ve fikrî hareketlerin yaşandığı bir dönemin kalemlerinden olan *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'ten okuma ve yeterince bilinmediği ülkemizde bir nebze de olsa eseri tanıtmaya arzusuyla Siyer-i Nebî bölümünün çevirisini yapmaya onun akabinde analizinde bulunmaya başladık. Konuyu ele alırken müellifin farklı ilimlere temas etmesi ve özellikle Hz. Peygamber'le ilgili rivayet aktarımının düstûru hâline gelen isnâd uygulamasındaki tutumu gibi klasik İslâm tarihi kaynaklarından farklılık arz eden bazı hususlar dikkatimizi çekmiştir. Öte yandan eserin İslâm âleminde geç, ülkemizde de hâlen az tanınmasının nedeni üzerinde durulması düşüncesi hâsıl olunca, eserin iki farklı müellife nispet edildiği bir geçmişi olduğu ve müellif için iddialarla oluşturulan mezhebî kimliklerin varlığını öğrendik. Özelde Siyer-i Nebî bölümünü genelde eserin tümünü referans aldığımız bu süreçte ilgili konularda saptamalarda bulunabileceğimiz bilgiler edindik. Yine elimizdeki verileri yeterli bulmayarak eserle ilgili kaynak taramamızı oldukça geniş tutmaya çalıştık. Eser ve dolayısıyla müellifi üzerinde araştırmamızı süreç boyunca yeniledik.

Yaptığımız araştırma sonucunda müellif ve eseri hakkında Riyâz Hamûde Hasan Hâc Yâsîn'in hazırlamış olduğu "*Kitab'ül-Bed' ve't-târîh*" li'l-Makdisî ve'l-mensûbi li'l-Belhî dirâsetün târîhîyetün tahlîliye adlı yüksek lisans tezi ile Muhammed es-Seyyid İbrâhîm el-Bisâtî'nin *el-Mutahhar el-Makdisî ve*

menhecühü't-târîhî fî Kitâbi'l-Bed' ve't-târîh adlı doktora çalışmasına ulaştık. Ayrıca Süleyman Sayar'ın *Makdisî'nin Çeşitli Dinler ve İslâm Hakkında Verdiği Bilgiler Üzerinde Bir Araştırma* ve Mahmoud Tahmi'nin de *Une encyclopédie du 4e siècle de l'hegire: le "Livre de la création et de l'histoire" de Makdisî* adında hazırladıkları iki doktora çalışmasının da var olduğunu öğrendik. Ancak bu ikisini temin edemedik. Sayar'ın *DİA*'daki "MAKDİSÎ, Mutahhar b. Tâhir" başlıklı maddesinde doğrudan konuyla ilgili araştırmalarının tümüne yer verdiğini düşündüğümüzden, bu makalesini özellikle ihmal etmedik. Nihayetinde ülkemizde İslâm tarihi alanında eser ve dolayısıyla müellifinin İslâm tarihi ilmindeki yeri üzerinde yapılmış spesifik denilebilecek herhangi bir çalışmaya rastlayamadık. İlgili akademik çalışmaların parmakla sayılacak kadar az ve eserin tarihte ön plana çıkan yönleri üzerinde yoğunlaşılmaı olduğunu farkettilik. Tüm bunlar bizi eser üzerinde akademik üslûpla bir araştırma ve inceleme yapmaya sevk etmiştir.

Çalışmamız, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte, araştırmaya dair bilgilere yer verdik. Bunun yanı sıra siyer ilmi ana başlığı adı altında siyerin tanımı, doğuşu, bazı ilimlerle ilişkisi ve başlıca siyer kaynaklarına değindik. Birinci bölümde; müellifin hayatı, eserleri, eserlerinden biri olan *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'ten istifade eden kaynaklar, eseri ile ilgili yapılan çalışmalar ve eserin Makdisî'ye aitliği konusu üzerinde durduk. İkinci bölümde ise, müellifin günümüze ulaşan *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'inin Siyer-i-Nebî bölümünün çevirisini yaparak içerik analizinde bulunduk ve müellifi bağlamında eserin İslâm tarihindeki yerini belirlemeye çalıştık.

Çalışmanın, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* adlı eser üzerinde araştırma yapılacak başka çalışmalara katkı sağlamasını ümit ederim. Tezi hazırlama süreci boyunca yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ'e ve tezimi baştan sona okuyup değerli katkılarda bulunan Dr. İbrahim BARCA ile Halime EKİNCİ hocama teşekkür ederim. Tezi yazma azmimi kaybetmememi sağlayan Arş. Gör. Sadi YILMAZ hocama da şükranlarımı sunmayı borç bilirim. Ayrıca maddi ve manevi desteklerini hiç eksik etmeyen anne-babam ve arkadaşım Fırat GENÇ'e de minnettarım.

Gayret bizden tevfiik Allah'tandır.

Hasan ÇİFTÇİ

Şanlıurfa/2020

ÖZET

EBÛ NASR EL-MUTAHHAR B. TÂHİR EL-MAKDİSÎ'NİN (355/966)

KİTÂBÜ'L-BED' VE'T-TÂRÎH'İNE GÖRE

HZ. PEYGAMBERİN HAYATI (SİYER-İ NEBÎ)

ÇİFTÇİ, Hasan

Yüksek Lisans Tezi

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ

Şubat, 2020, 142 sayfa

Siyer ilmi alanında yazılan kitaplar, İslâm tarihi eserleri içinde Hz. Peygamber'in hayatını yaşadığı zaman dilimi üzerinde tüm yönüyle ele alan eserlerdir. Bu yönden bakıldığında *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*; yaratılışı başlangıç seçip kendi dönemine kadar vuku bulan gelişmeleri eserin kapsamına alması açısından umûmî bir tarih, on beşinci ve on altıncı fasıllarıyla da bir siyer örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh'in, tarih yazımında ayrı bir yeri ve önemi vardır. Tarihî seyir içerisinde Hz. Peygamber'in hayatını ele alan Makdisî'nin yer yer gerek felsefî/kelâmî, tefsirî ve astronomik boyutlarıyla incelemelerde bulunması gerekse yabancı faktör ve aktörlerden dem vurma; ansiklopedik tarzı, tarih yazımına aksettiren örnek dokunuşlardan olmuştur. Onun tarih yazımında dikkat çeken bir diğer önemli özelliği, klasik tarih yazımında gelenek hâline gelen isnâd kullanımını kalem ardı etmiş olmasıdır.

Araştırmamızın konusu, tarih yazımında yeni bir anlayışın temsilcilerinden biri olan Makdisî'nin *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'ini, Siyer-i Nebî bölümü üzerinden incelemektir. Bölümün çevirisini yaparak içerik analizinde bulunduk. Çalışmadaki gayemiz eserin nisbesi konusundaki karışıklığı açıklığa kavuşturmak ve bir siyer örneğini gündeme taşımaktan öte Siyer-i Nebî bölümünün çeviri ve analizinden edindiğimiz bulgularla eserin ve dolayısıyla müellifinin İslâm tarihindeki yerini ortaya koymaktır.

Siyer-i Nebî bölümü, rivayetçi tarih yazımıyla kaleme alınmıştır. Sahih senedlere dayanma, metni ön planda tutma, ihtisâr hâlinde telif şeklindeki tarih

anlayışının bir sonucu olarak bu bölümde sened terkedilmiş hatta ictibasın yapıldığı belirtilmekle birlikte kaynak zikredilmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Özellikle temel kaynaklardan istifade edilmeye çalışılarak Siyer-i Nebî bölümü hazırlanmıştır. Ayrıca kendisinden önce kaleme alınmış eserlerde yer almayan birtakım hususlar *Kitâbü'l-Bed'* ve *'t-târîh'*te dikkatleri çekmektedir. Eser birtakım nedenlerle İslâm dünyasında geç de olsa fark edilmiş ve çeşitli çalışmalara konu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslâm tarihi, Siyer-i Nebî, *Kitâbü'l-Bed'* ve *'t-târîh'*, Mutahhar b. Tâhir al-Makdisî.

ABSTRACT
THE LIFE OF THE PROPHET ACCORDING TO EBÛ NASR
EL-MUTAHHAR B. TÂHIR EL-MAKDISÎ'S (355/966)
***KITÂBU'L-BED' VE'T-TÂRÎH* (SIRA OF NEBI)**
ÇİFTÇİ, Hasan
Master's Thesis
Department History of Islam and Arts
Advisor: Prof. Dr. Murat AKGÜNDÜZ
February, 2020, 142 pages

The works written in the field of the Sira science, within the Islamic historical products, are the works that contain the life of the Prophet in all aspects over the time period in which he lived. In this aspect, *Kitâbu'l-Bed' ve't-târîh*; appears to be an exemplary general history work that includes the developments that took place until its own period by choosing the beginning of creation and also is an example of Sira with its 15th and 16th chapters.

Kitâbu'l-Bed' ve't-târîh has a special place in history writing. Maqdisi who took the life of the prophet in a historical course has been examined in both philosophical/theological commentary and astronomical aspects, as well as mentioning foreign factors and actors. His encyclopedic style was one of the exemplary touches that reflecting history writing. Another important thing that stands out in Maqdisi's history writing is that he has ignored the practice of attribution which has become a tradition in classical history writing.

The subject of the research is the examination of *Kitâbu'l-Bed' ve't-târîh*, which has quite importance that paves the way to new understanding in the history of writing through the Sira of Nebi chapter. Content analysis was made after the translation of the chapter. Ultimate purpose in the study is to emphasis the place of the work and therefore its author in the History of Islam rather than to clarify the dispute about the belonging of the work and bring to the agenda a Sira example with the findings we have obtained in the translation and analysis of the Sira of Nebi chapter.

Sira of Nebi chapter was written in narrative historiography. Briefly, as a result of understanding of history in the form of a copyright, based on texts, keeping text in the foreground are charter abandoned in this chapter, even stating that the quote was made, there was no need to mention the source. Sira of Nebi chapter was prepared especially, by trying to take advantage of basic resources. Moreover, some issues that are not mentioning in the other Works before *Kitâbu'l-Bed' ve't-târîh* are taken attention in it. Even if it is late, this work has been the subject of various studies.

Keywords: History of Islam, Sira of Nebi, *Kitâbu'l-Bed' ve't-târîh*, Mutahhar b. Tâhir el-Maqdisi.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ORİJİNALLIK RAPORU VE BEYAN BELGESİ.....	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VIII
İÇİNDEKİLER	X
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI.....	1
3. SİYER İLMİ	3
3.1. Siyerin Tanımı.....	3
3.2. Siyerin Doğuşu.....	3
3.3. Siyerin Bazı İlimlerle İlişkisi	4
3.3.1. Siyer-Hadis İlişkisi.....	4
3.3.2. Siyer-Meğâzî İlişkisi.....	5
3.4. Başlıca Siyer Kaynakları.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKDİSÎ'NİN HAYATI VE *KİTÂBÜ'L-BED' VE'T-TÂRÎH* ADLI ESERİ

1.1. HAYATI	8
1.1.1. Yetiştigi Döneme Genel Bir Bakış.....	8
1.1.2. İlmî Kişiliği	10
1.1.2.1. İlim Yolculuğu ve Ders Aldığı Hocalar	10
1.1.2.2. Eserleri	15
1.1.2.2.1. Yazıya Geçirdiği Eserleri.....	15
1.1.2.2.2. Yazmayı Düşündüğü Eserleri	17
1.2. <i>KİTÂBÜ'L-BED' VE'T-TÂRÎH</i> İ.....	19
1.2.1. Eserin İçeriği	19
1.2.2. Eserin Makdisî'ye Aitliği	22

1.2.3. Eserden İstifade Eden Kaynaklar	27
1.2.4. Eser ile İlgili Yapılan Çalışmalar	29
1.2.4.1. Baskı ve Çeviriler	29
1.2.4.2. Akademik Çalışmalar.....	32

İKİNCİ BÖLÜM

***KİTÂBÜ'L-BED' VE'T-TÂRİH*'İN SİYER-İ NEBÎ BÖLÜMÜNÜN ÇEVİRİSİ VE İÇERİK ANALİZİ**

2.1. SİYER-İ NEBÎ BÖLÜMÜNÜN ÇEVİRİSİ.....	36
2.1.1. Mekke Dönemi.....	36
2.1.2. Medine Dönemi.....	69
2.2. BÖLÜMÜN İÇERİK ANALİZİ	111
2.2.1. Üslûbu	111
2.2.2. Kullandığı Kaynaklar	113
2.2.2.1. Kur'ân-ı Kerîm.....	113
2.2.2.2. Siyer Kitapları.....	114
2.2.2.3. Şiirler.....	115
2.2.2.4. Belirsiz Kaynaklar	117
2.2.3. Kaynaksız Rivayet Lafızları ve İsnâd Kullanımı	118
2.2.3.1. Kaynaksız Rivayet Lafızları.....	118
2.2.3.2. İsnâd Kullanımı.....	119
2.3. ESERİN İSLÂM TARİHİNDEKİ YERİ	122
2.3.1. Tarih Yazımı	122
2.3.1.1. İsnâdsız Tarih Yazımı	122
2.3.1.2. Ansiklopedik Telif Anlayışı.....	125
2.3.2. Mezhepsel Olarak Konumlandırılması	127
SONUÇ.....	132
KAYNAKÇA	135
ÖZGEÇMİŞ.....	146

KISALTMALAR

(a.s.)	: Aleyhi's-selâm
b.	: Bin, ibn, oğlu
bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım, baskı
b.y.	: Basım yeri yok
çev.	: Çeviren
<i>DİA</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
h.	: Hicrî
hşy.	: Haşiyeye koyan
krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Miladî
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radyallahu anhu/anhâ/anhum
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
thrc.	: Tahric eden
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz, basım tarihi yok
ö.	: Ölüm tarihi
(s.a.s.)	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
y.y.	: Yayıncı bilinmiyor

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

İslâm tarihi alanında yazılan umûmî tarih eserleri, genel olarak yaratılıştan müelliflerinin dönemine kadar geniş bir süreci ele alan eserlerdir. Kapsamı itibarıyla bu tarihî sürecin içerisinde Hz. Peygamber'in yaşadığı asır da ele alınmıştır. Bu bağlamda Makdisî, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* adlı eseriyle hem umûmî bir tarih hem de bir siyer müellifi olmaktadır. O, bu eserin iki faslında Siyer-i Nebî konusunu işlemiştir.

Araştırmamızda, Hz. Peygamber'in hayatına ayrılmış olan on beşinci ve on altıncı fasıllarını incelemek üzere IV./X. asırda yaşamış Makdisî nisbesini taşıyan Ebû Nasr Mutahhar b. Tâhir'in (355/966) konu yelpazesi oldukça geniş olan *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* adlı eserini merceğe aldık. Öncelikli amacımız farklı bir perspektiften sunulan Siyer-i Nebî bölümünün çevirisini yaparak tahlil etmek ve bu vesileyle eserin farklı yönlerini ortaya koyarak ülkemizde tanıtılabilmektir. Çalışmamızın konusu bundan hareketle eseri ve dolayısıyla Makdisî'yi İslâm tarihindeki yerine bir konumlandırma çalışması olmakla beraber, temayı doğrudan etkileyen eserin aitliği konusu üzerinde ayrıca durduk. Bunun yanında siyer ilmine de yer vererek müellifin hayatı ve diğer eserleri incelediğimiz başlıklar arasına alınmıştır.

Çalışmadaki gayemiz eserin belli bir bölümünü çevirip tahlil etmek ve temel İslâm tarihi kaynaklarının İslâm tarihindeki yerini yoklamak, bu suretle de *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in özelliklerine ulaşarak kendisinden önceki eserler arasındaki yerini belirlemektir. Çalışmanın seyrini değiştirebilecek bir etkiye sahip eserin aitliği konusundaki müellif karışıklığını açıklığa kavuşturmak da öncelikli amaçlarımızdan olmuştur.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Çalışmamızı giriş ve iki bölüm şeklinde ele aldık. Giriş bölümünde araştırmaya dair bilgilere yer vererek siyer ilmine kısa bir giriş yaptık. Birinci bölümde müellifin hayatına ve eserlerine değinerek *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* için açtığımız başlıkta aitliği ve içeriğini ele alıp eserle ilgili yapılan çalışmaları da zikrettik. Eseri kendisinden önce yazılanlardan farklı kılan yönlerini bulup ortaya

koyabilmemiz adına Siyer-i Nebî bölümünün çevirisini yapıp analizinde bulunduk. Eseri ansiklopedik telif yapan tarzını inceleyerek ortaya koymaya ve edindiğimiz bulgularla eserin İslâm tarihindeki konumu tespit etmeye gayret ettik. Eserin hem aitliği hem de İslâm tarihindeki yerini, kaynak tarama ve tümevarım metodunu uyguladıktan sonra değerlendirme ve mukayese yaparak ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca çalışmada konunun bağlam seyrinin kopmaması ve konu bütünlüğünü sağlama adına yer yer ilgili önemli şahsi beyanlarımızı veya çıkarımlarımızı dipnotta yer vermeye özen gösterdik.

Araştırmayla ilgili kaynakları temin etmede başta İSAM olmak üzere YÖK Tez Katalogu, *DİA* ve klasik Arapça eserlerden kaynak taraması yapıp; muhtelif kütüphanelere gittik. Ancak eser ve müellifi hakkında yeterli bilginin bulunmaması müracaat kaynağımızı sınırlandırmıştır. Buna rağmen temel İslâm tarihi kaynaklarına öncelik vererek aralarında farklı başlıklar altında sık kullandığımız kaynaklar İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'i¹ ve Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-üdebâ*'sı² olmuştur. Aynı biyografik bilgiyi veren kaynakları yığmak yerine özellikle bu iki klasik eserden faydalandık. Eser ve müellifle ilgili Arapça dışında yazılmış yerli-yabancı makale, tez, kitap çalışmalarına ve elektronik kaynaklara ulaşmaya çalışıp bunlardan da istifade ettik. Hem araştırmanın konusu olması hem de ihtiyaç duyduğumuz birçok bilgiyi vermesi açısından *Kitabü'l-Bed' ve't-târîh* asıl kaynağımız olmuştur. Eserin; Cl. Huart'ın Paris'te Fransızcaya çevirdiği Damad İbrahim Paşa nüshası olan neşrin, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye tarafından Arapça olarak yayınlanan baskısını araştırmamızda esas aldık.³ Ayet mealleri için de Mustafa Öztürk'ün *Kur'an-ı Kerim Meali -Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri-* adlı eserinden istifade ettik.⁴

Çalışmamızı; imlâda *DİA*'adaki kullanıma, dipnot ve kaynakça vermede Harran Üniversitesinin sosyal bilimler enstitüsünün tez yazım kılavuzundaki ilkelere riayet ederek hazırladık.

¹ İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshâk (ö. 385/995 [?]), *el-Fihrist*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'ârif, ts.).

² Yâkût el-Hamevî, Şihabuddîn el-Bağdâdî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-üdebâ': İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*, thk. İhsân Abbas (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), I-VI.

³ Makdisî, Mutahhar b. Tâhir (ö.355/966), *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, ts.), I-VI.

⁴ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali -Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri-* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015).

3. SİYER İLMİ

3.1. Siyerin Tanımı

Siyer, (سير) س-ي-ر fiil kökünden türeyen mastar durumundaki sîret (سيرة) kelimesinin çoğul hâlidir. Kelime olarak sîret; yürümek, gitmek, gezmek, yol, hâl/şekil gibi lügavî mânâlara gelmektedir.⁵ Mastar formuyla Kur’ân-ı Kerîm’in tek bir yerinde, “[Mûsâ] «فَالْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى/ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سَبِيْرَتَهَا الْأُولَى»” yere bıraktı ama bir de ne görsün! Asa hızla kıvrılıp giden bir yılan oluvermiş! (Bunun üzerine Allah) şöyle buyurdu: “Tut onu, sakın korkma! Zirâ biz onu eski hâline döndüreceğiz...”] (Tâhâ 20/20–22) âyetinde geçmekte olup burada lûgat mânâlarından “hâl/şekil” mânâsında⁶ kullanılmıştır.

Siyer kelimesinin ıstılâhî mânâ kazanması Hz. Peygamber’in vefatından sonra onun hayatını kaleme dökme girişimleri ile olmuştur.⁷ Ortaya koyulan diğer çalışmalarla da siyer (müfredi sîret), lügavî mânâlardan soyutlanarak biyografik bir niteliğe bürünmüştür. Bu bağlamda siyer, Hz. Peygamber’in hayat hikâyesi ve tercüme-i hâlî⁸ anlamını almış; kapsamı itibariyle ıstılâhî olarak siyeri Hz. Peygamber’in hayatı, hayatına dair telifler ve hayatının her yönünü inceleyen bilim dalı⁹ mânâsı karşılamıştır.

3.2. Siyerin Doğuşu

İlahî hitabın anlaşılması ve buyrukların yerine getirilmesi hususunda rol model seçilen ve müslümanca yaşam için merkezî olarak konumlanan Hz. Peygamber’in yaşadığı devirde sahâbe; bizâtihi onu tanımış, hayatına doğrudan tanıklık etmiştir. Müslümanların ilk tabakası olan sahâbeden sonraki kuşaklar için

⁵ Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd (ö. 400/1009’dan önce), *es-Sıhâh tâcü’l-luğa ve sıhâhi’l-Arabîyye*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir ve diğerleri (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2009), 575-577; İbn Manzûr, Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânü’l-Arab* (Kum: Edebü’l-Havza, 1405/1984), 4: 389; Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed (ö. 817/1415), *el-Kâmûsü’l-muhît*, thk. Muhammed Muhammed Tâmir ve diğerleri (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2008), 827–829.

⁶ Râgıb el-İsfahânî, Ebû’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği), *Müfredât: Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, trc. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu, 3. bs. (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 523; Kök fiiline ve türevine örnek bazı kullanımlar için bkz. Âl-i İmrân 3/137; el-En’âm 6/11; en-Nahl 15/36; er-Rûm 30/42; Sebe’ 34/18; et-Tûr 52/10.

⁷ Mehmet Özdemir, “Siyer Yazıcılığı Üzerine”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Eylül-Aralık 2007): 130.

⁸ Kasım Şulul, “Siyer Literatüründe Kullanılan Terimler ve Özel İsimler Sözlüğüne Dair”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/9 (Ocak-Haziran 2008): 34.

⁹ Mustafa Fayda, “Siyer ve Megâzî”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 318.

artık aralarında bulunmayan Hz. Peygamber'i tanıyabilmek; Kur'ân ve şifâhî yolla gelen ilgili rivayetlerle mümkün olmuştur.

Kur'ân'ın verdiği bilgiler dışındaki siyerî bilgilerin tedvini ilk dört halife devrinden sonra gerçekleşmiştir. İlk iki neslin aktardığı rivayetlerin tasnifi daha açık bir ifadeyle bu rivayetler arasında bazılarının “Hz. Peygamber'in Yaşayışı ve Savaşları” başlığı altında bir araya getirilmesi, siyer ilminin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.¹⁰ Bu alanda yazılan ilk sîret kitabı Muhammed b. İshâk'ın (ö. 151/768) kaleme aldığı *Sîretü İbn İshâk* adlı eseridir. Muhtasarı mahiyetindeki *es-Sîretü'n-nebeviyye'nin* yazarı İbn Hişâm (ö. 218/833) ile Şurahbil b. Sa'd (ö. 123/740) alanın günümüze ulaşan ilk örneklerini vermişlerdir. Âsım b. Ömer b. Katâde (ö. 120/717) ve Abdullah b. Ebî Bekir b. Hazm (ö. 135/753) da siyer alanında öne çıkmış diğer önemli isimlerdendir.¹¹

3.3. Siyerin Bazı İlimlerle İlişkisi

3.3.1. Siyer-Hadis İlişkisi

Hadis; kelime olarak *yeni*, *söz* ve *haber* mânâlarına gelmekte,¹² Kur'ân'da da “söz” ve “haber” mânâsında geçmektedir.¹³ İstilahta ise *Hz. Peygamber'e izâfe edilen her türlü söz, fiil, takrîr ve vasıflarla ilgili haber* mânâsındadır.¹⁴ Hadisleri tesbit, nakil ve anlamaya yönelik olarak da bir ilim dalını ifade etmektedir.¹⁵

Siyer ve hadis ilmi Hz. Peygamber'in hayatına odaklanmaları açısından ortak paydada buluşan iki ilim olarak öne çıkmaktadır. H. I. yüzyılın ortalarından itibaren siyer ilmi, hadis çizgisi üzerinden sıyrılarak kendine ayrı bir yol çizmiştir.¹⁶ II. yüzyılın başlarından itibaren siyer ve meğâzî konuları; bağımsız başlıklar hâlinde hadis eserlerinde¹⁷ işlenmiş olmanın yanında müstakil olarak ilk sîret kitaplarında da

¹⁰ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), 16.

¹¹ Hacı Ataş, *Siyer ve Hadis Kaynaklarında Kitâbü'l-Meğâzî* (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018), 17.

¹² Mehmet Yaşar Kandemir, “Hadis”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 27.

¹³ Örnek âyetler için bkz. el-En'âm 6/68; el-A'râf 7/185; Yûsuf 12/111; Tâhâ 20/9, ez-Zâriyat 51/24.

¹⁴ Mahmûd Tahhân, *Teysirü Mustalahü'l-hadîs*, 11. bs. (Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 2010), 17; Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, 4. bs. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2011), 93; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, 35. bs. (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014), 15.

¹⁵ Kandemir, “Hadis”, 15: 27.

¹⁶ Özdemir, “Siyer Yazıcılığı Üzerine”, 4: 130.

¹⁷ Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 208.

ele alınmıştır.¹⁸ H. II. yüzyıl siyer ve hadis rivayetlerinin tedvin, tasnif ve tertipten geçtiği yüzyıldır. İki ilim dalının takip edecekleri metodolojinin farklılığının zamanla belirginleşmesine kadar oluşum ve gelişimleri birbirine paralellik göstermiştir.¹⁹

3.3.2. Siyer-Meğâzî İlişkisi

Kelime olarak غ-زو fiil kökü; lügatte *bir şeyi arzulamak, talep etmek ve düşmanla savaşmaya gitmek* mânâlarına gelmektedir. “Düşmanla savaşmaya gitmek” mânâsıyla karşılanan الغزو (gazve) ve “gazve menkıbeleri ve destanları” mânâsındaki المغازي (meğâzî) bu kökten türemişlerdir.²⁰

Fîrûzâbâdî, çoğul hâlde bulunan meğâzî kelimesinin müfredinin bulunmadığını ya da onun مغزى (mağzâ) ve مغزاة (mağzâh) kelimelerinden biri olduğunu söylemektedir.²¹ Her ne kadar savaş mânâsını içerse de “Hz. Peygamber’in savaşları” şeklinde dar bir hüviyette kullanılmasının yaygınlık kazanması ile meğâzî, ilmî mânâyâ özel bir isim olarak terminolojiye girmiştir.

İlgilendikleri konu itibariyle aralarında yakın bir ilişki bulunan siyer ve meğâzî ilmi arasında kapsam farklılığı bulunmaktadır. Siyer doğumundan ölümüne kadar Hz. Peygamber’in hayatını her yönüyle konu edinirken, meğâzî ise son on senelik Medine hayatının sadece kurmay ve diplomat yönüyle ilgilenir.²² Bu durumda inceledikleri konu itibariyle “*Meğâzî ilmi, siyer ilminden bir ilimdir.*” denilebilir. Siyer ve meğâzî ilminin teşekkülünde önemli rol oynayan rivayetler, başlangıçta birbirinden ayrı olarak tedvin edilmemişti. Rivayetlerin tedvin işleminden sonra hadisler tasnif edilirken ilgili hadisler ile “Siyer ve Meğâzî” başlığı da oluşturulmuş oldu.²³ Aynı maziye sahip rivayetlerle ortaya çıkan siyer ve meğâzî, bu birliktelikleri dolayısıyla zamanla müteradif olarak da kullanılmıştır.²⁴ Şaban Öz, buna örnek olarak Mûsâ b. Ukbe’nin (ö. 141/758) *Meğâzî* adındaki eserinde askerî ve

¹⁸ Ataş, *Siyer ve Hadis Kaynaklarında Kitâbü’l-Meğâzî*, 16.

¹⁹ Bunda Urve b. Zübeyr, İbn Şihab ez-Zühri (ö. 124/741) ve Ma’mer b. Râşid (ö. 153/770) gibi hem siyer hem de hadis alanındaki kimlikleriyle dönemin temâyüz eden bilginlerinin etkisi bulunmaktadır. Fuat İstemî, “Hicrî IV. Yüzyıla Kadar Hadis İlmi ve Tarih İlminin Birbirleriyle Olan Tarihî Münasebeti”, *e-Şarkiyât İlmi Araştırmalar Dergisi* 9/1(17) (Nisan 2017): 49, 49 (25 nolu dipnot).

²⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 15: 123–125; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, 1187.

²¹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, 1187.

²² Ali Yardım, *Peygamberimiz’in Şemâili*, 9. bs. (İstanbul: Damla Yayınevi, 2011), 34.

²³ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı* (İstanbul: İSAR Yayınları, 1998), 20–21.

²⁴ Kasım Şulul, *Ana Hatlarıyla Siyer-i Nebî (a.s.)*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 68.

siyasî mücadeleleri de dâhil olmak üzere Hz. Peygamber'in bütün hayatına yer verdiğini söylemektedir.²⁵

3.4. Başlıca Siyer Kaynakları

Hz. Peygamber'i tanıtmaya girişimlerinin bir neticesi olarak çeşitli eserler telif edilmiştir. Siyer ve İslâm tarihi ilminde temel kaynak olarak müellifleriyle birlikte öne çıkan birkaç eser bulunmaktadır. Müellifleriyle birlikte bu eserler hakkında kısaca bahsetmek yerinde olacaktır.

Ebû Abdullah,²⁶ Ebû Abdurrahman²⁷ ve Ebû Bekir²⁸ olarak kendisine üç künye nispet edilen İbn İshâk'ın tam ismi; Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî'dir.²⁹ H. 80 (m. 699) yılı Medine doğumlu olup³⁰ h. 150–153 (m. 967–970) yılları arasında Bağdat'ta vefat etmiştir.³¹ O, ilk meğâzî derleyicisi ve müellifidir.³² *es-Sîre* adlı eseri, kendisinden sonraki siyer müelliflerinin başvurduğu ilk kaynak olma özelliğini taşır.³³ Bu eseri dışında kitap ismi olarak anılan *el-Hulefâ*'nın da³⁴ ayrı bir kitap olmadığı; aksine *el-Mebde'* (*Mübtede'*), *el-Meb'as* ve *el-Meğâzî* gibi *es-Sîre* adındaki eserinin bir bölümü olduğu söylenir.³⁵ Ancak eseri günümüze ulaşmamıştır. Bu bakımdan İbn İshâk'ın “*es-Sîre*” eserini yeniden düzenleyen İbn Hişâm'ın (ö. 215/828) *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si günümüze kadar tamamıyla intikal eden en eski siyer kitabı olmaktadır.³⁶

²⁵ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 23.

²⁶ İbnü'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm (ö. 385/995 [?]), *el-Fihrist* (Beyrut: Dâru'l- Ma'ârif, ts.), 136; Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-üdebâ': İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*, thk. İhsân Abbas (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 6: 2418.

²⁷ İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, 136.

²⁸ Müslim b. Haccâc, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ'*, thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî (Medine: y.y., 1404/1984), 1: 120; Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'* 6: 2418; Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, (ö. 748/1348) *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût - Muhammed Nuaym el-Urkusûsî, 9. bs. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413), 7: 33.

²⁹ Mustafa Fayda, “İbn İshak”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 93.

³⁰ Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, 7: 34.

³¹ Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6: 2418; Zehebî, 7: 55.

³² Zehebî, 7: 48; Zirikî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris, *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikîn*, 15. bs. (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 2002), 6: 28.

³³ Abdullah Ünalın, “İbn İshak ve Hadis Rivayetindeki Yeri”, *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* (2) (Kasım 2009): 98.

³⁴ İbnü'n-Nedîm, 136; Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6: 2420; Zirikî, *el-A'lâm*, 6: 28.

³⁵ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 306.

³⁶ Mustafa Fayda, “İbn Hişâm”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 72.

Temel siyer kaynakları arasında akla gelen ilk eserlerden birini de Vâkıdî yazmıştır. Künyesi Ebû Abdullah olan³⁷ Vâkıdî'nin tam ismi Muhammed b. Ömer b. Vâkıd es-Sülemî el-Eslemî³⁸ el-Medenî³⁹ şeklindedir. H. 130 (m. 747) yılında Medine'de dünyaya gelmiş, h. 207 (m. 823) yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.⁴⁰ Müellifi olduğu meşhur *Kitâbü'l-Meğâzî* adlı eserinde, önceki sîret kaynaklarından farklı olarak Hz. Peygamber'in sadece muharebe ve diplomasi hayatıyla ilgilenmiştir. Eserinde İbn İshâk'la ilgili rivayet dâhi herhangi bir bilgiye yer vermeyişi, ondan intihal yapmış olabileceği fikrini uyandırmıştır.⁴¹

İbn İshâk'ın İbn Hişâm yoluyla günümüze ulaşan *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si ile Vâkıdî'nin *Kitâbü'l-Meğâzî*'sinden sonra siyer alanında kaleme alınmış günümüze ulaşan üçüncü eser,⁴² Vâkıdî'nin kâtibi⁴³ İbn Sa'd tarafından telif edilmiştir. İbn Sa'd'ın künyesi Ebû Abdullah,⁴⁴ tam ismi de Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdadî'dir.⁴⁵ Basra'da h. 160 (m. 777)⁴⁶ veya 168 (784) yılında doğmuş, h. 230 (m. 845) yılında da Bağdat'ta vefat etmiştir.⁴⁷ Arkasında bıraktığı *et-Tabakâtü'l-kebîr (et-Tabakâtü'l-kübrâ)* adlı eseri, tabakat türü eserlerin ilki ve günümüze ulaşanlarının da en eskisidir. Ayrıca bu eser içeriği itibariyle daha sonraki dönemlerde delâilü'n-nübüvve, alâmâtü'n-nübüvve ve şemâil adıyla yazılacak ilk kitaplara kaynaklık etmiştir.⁴⁸

Mezkûr eserler önemli siyer kaynaklarındandır. İbn Sa'd'dan Makdisî'ye kadar uzanan telif sürecinde Halîfe b. Hayyât (ö. 240/854–55), Belâzurî (ö. 279/892–93) ve Dîneverî (ö. 282/895) gibi tarihçiler de bu alanı ilgilendiren önemli eserler kaleme almıştır. Makdisî'yi İslâm tarihi ilmindeki yerine konumlandırabilmek üzere bu eserlere daha sonra ilgili başlığın altında yer verilecektir. Bu yüzden burada siyer alanındaki teliflerin en meşhur olanlarının zikredilmesiyle yetinildi.

³⁷ Müslim b. Haccâc, 1: 499.

³⁸ Ziriklî, 6: 311.

³⁹ Mustafa Fayda, "Vâkıdî", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 471.

⁴⁰ İbnü'n-Nedîm, 144; Ziriklî, 6: 311.

⁴¹ Fayda, "Vâkıdî", 42: 473.

⁴² Mustafa Fayda, "İbn Sa'd", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 295.

⁴³ İbnü'n-Nedîm, 145; Zehebî, 10: 664; Ziriklî, 6: 136.

⁴⁴ Ziriklî, 6: 136.

⁴⁵ Fayda, "İbn Sa'd", 20: 294.

⁴⁶ Zehebî, 10: 664.

⁴⁷ Zehebî, 10: 664; Ziriklî, 6: 136.

⁴⁸ Fayda, "İbn Sa'd", 20: 295.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKDİSÎ'NİN HAYATI VE *KİTÂBÜ'L-BED' VE'T-TÂRÎH* ADLI ESERİ

1.1. HAYATI

1.1.1. Yetiştği Döneme Genel Bir Bakış

Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî hakkında doğrudan kendisiyle ilgili bilgi neredeyse yoktur. Tabakât ve bibliyografya türü kaynaklarda bu konuda verilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Kaynaklarda görülecek bilgi, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'e yer verilirken sadece kitabın özelliklerinin anlatıldığı cümleler olmaktan öteye geçmemiştir. Bu nedenle müracaat edilecek kaynak yine *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in kendisi olmaktadır. Ancak eser de müellifinin seyahatleri dışında kendisini tanıtan bilgilere yer vermemektedir. Müellifin çıktığı yolculuklar göz önüne alındığında kendisinin belli bir yerde uzun süre ikamet etmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla müellifin hayatı eserle birlikte coğrafi ve dönemsel olarak ele alınması durumunda kalınmaktadır.

Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh, mukaddimesinde müellifinin yaşamını sürdürdüğü belli bir zaman dilimine işaret eder. Onun 355/966'da⁴⁹ ve Büst şehrinde⁵⁰ yaşadığı kaydı bulunmaktadır. Bu bakımdan verilen tarih ve mekân araştırmacıyı doğruca Sâmanîlere (819–1005) götürmektedir.⁵¹

Orta Asya'da h. IV. yüzyılın başlarında kurulan Sâmanîler, Maverâünnehir ve Horasan bölgesinde etkin bir devletti. Gittikçe güçlenerek Sistan, Sind, Buhârâ Semerkand, Cürcân, Taberistan ve Kirman gibi önemli yerleşim-kültür merkezlerine hâkim olmuştur. Kurdukları egemenlik bugünkü Türkmenistan, Afganistan, Pakistan, Özbekistan, Kırgızistan ve topraklarının yarısına kadar İran'ı içine alan geniş bir

⁴⁹ Makdisî, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir (el-Mutahhar) (ö. 355/966'dan sonra), *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, ts.), 1: 6; 2: 152.

⁵⁰ Makdisî'nin Büst'te ikamet ettiği bilgisini Seâlibî paylaşmıştır. Bkz. Seâlibî, Ebû Mansûr Abdülmelik b. Muhammed b. İsmâil es-Seâlibî (ö. 429/1038), "Préface", *Histoire des rois des Perses (Ğureru ahhâri mülûki'l-Fürs ve siyerihim)*, nşr. - trc. Zotenberg (Paris: Paris Imprimerie Nationale, 1900), 22.

⁵¹ Müellifin Büst'te bulunduğu zamanlar Sistan (Sicistan), I. Mansûr b. Nûh'un (961-976) hükümdarlık yaptığı Sâmanîler Devleti'ne bağlıydı. *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in yazılmasına teşvikte bulunan ve eserin mukaddimesinde ismi verilmeden övülen vezir, I. Mansûr b. Nûh'un vezirlerinden biri olmalıdır. Onun başkanlığında ise Ebû Ali Muhammed b. Muhammed el-Bel'amî, Ebû Mansûr Yusuf b. İshâk, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed el-Ceyhânî ve Ebû Ca'fer el-Utbî vezirlik yapmıştır. Bu vezirler arasında eserin aynı zamanda bir tarihçi olan Ebû Ali el-Bel'amî adına yazılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

alanı kapsamaktadır. Bu bakımdan Sâmânîler, kuzeyinde Kumanlarla (Kıpçaklar); doğusunda Karahanlılar ve Multan, Şahi ve Kaşmir’le; güneyinde Saffârîler (Seferîler) ve Tibet krallığıyla; batıda da Abbasî Halifeliği ve Oğuzlar ile sınır komşusu idi. Bunlar dışında Endülüs Emevîleri (756–1031), Hamdânîler (905–1004), Fâtımîler (909–1171), Büveyhîler (932–1062), İhşîdîler (935–969) ve Gaznelîler (963–1186) gibi siyasi varlık gösteren birçok devletle aynı dönemde yeryüzü sahnesinde mücadele vermiştir. Yüz yirmi dört yıl gibi kısa bir zaman içinde hüküm sürdüğü bölge, kendilerine son veren Karahanlılara kalmıştır.⁵²

Sâmânîlerin kuruluşundan yaklaşık bir buçuk asır sonra yani diğer bir deyişle h. IV. (m. X.) yüzyılın ikinci yarısının başlarında *Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh* kaleme alınmıştır. H. III. ve IV. yüzyılın İslâm âleminin çeşitli ilim dallarında zirveye ulaştığı zaman dilimi olduğu hatırlandığında⁵³ dönemin zengin ilmî faaliyetlerinin yazılan eserlere de yansıcayağını tahmin etmek güç olmasa gerektir. Yazıldığı döneme değin hadiste rivayet dönemi devam etmekle birlikte temel hadis kitapları yazılmış, ortaya çıkan fikhî/amelî ve itikadî mezhepler kaynaklı eserler verilmiştir. Siyer ve meğâzîyle başlayan tarihçilik tekâmüle ulaşırken; diğer yandan Arapça tercüme faaliyetlerinin hız kazandığına, bununla yetinilmeyip tercüme edilenlerden ileri düzey ürünler telif edildiğine de şahit olunmaktadır. Astronomide Battânî (ö. 317/929), coğrafyada Ebû Zeyd el-Belhî (ö. 322/934), felsefede Fârâbî (ö. 339/950), tarihte Ebû Ali el-Bel’âmî (ö. IV./X. yüzyıl sonu), tıpta Ali b. Abbâs el-Mecûsî (ö. 384/994), yine astronomide Bîrûnî (ö. 440/1048) ve fizikte İbnü’l-Heysâm (ö. 432/1041) bıraktıkları eserlerle h. IV. yüzyılın başından h. V. yüzyılın ortalarına kadarki sürece damgalarını vurmuş ilim adamlarından bazılarıdır.

⁵² Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992), 81-83.

⁵³ H. III. ve IV. yüzyılı “tam anlamıyla bir ilim asrı” olarak niteleyen Abdulhamit Birışık; “Belki de tarihin hiçbir evresi ilk 3-4 hicrî asır kadar ilmî faaliyetler ve düşünce hareketleri ile bu yoğunlukta karşılaşmamıştır.” diyerek bu iki yüzyılın canlılık ve hararet yüzyılı olduğunu vurgulamıştır. Abdulhamit Birışık, “Tefsir İlminin Ortaya Çıkışı ve Diğer İslâmî İlimlerle İlişkisi”, *Temel İslâm İlimlerinin Ortaya Çıkışı ve Birbirleriyle İlişkileri*, ed. İlyas Çelebi (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014), 90.

1.1.2. İlmî Kişiliği

1.1.2.1. İlim Yolculuğu ve Ders Aldığı Hocalar

Makdisî, yolculuğunu yalnızca bir ilim dalına hasretmemiş; karşılaştığı kişilerden söz gelimi İslâm tarihi, kelâm ve çeşitli dinler gibi farklı dallarda bilgi edinmeye çalışan biri olarak eserinin kapsam alanını geniş tutmuştur. Bilgi edinmek üzere farklı ülkelere gitmesi onun ilme ne denli değer verdiğini gösterir. Bu yolculuğunda etkileşime geçtiği kişilerle ilgili olarak yalnızca isimlerini ve onlardan edindiği bilgileri kendi kitabında zikretmektedir. Biri dışında yolculuklarını gerçekleştirdiği zamanlar için herhangi bir tarih ve gittiği yerlerde süre olarak ne kadar kaldığını *Kitâbü'l-Bed'* ve *t-târîh*'inde belirtmemiştir. Bunu yapmak yerine içerik bakımından konu bütünlüğünü sağlamaya özen göstermiştir. Nitekim eserinin aynı konuyu anlatan bazı sayfalarında yer alan bilgilerin ayrı yerlerdeki şahıslardan edindiği bilgiler olması bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu gibi nedenler onun yolculuk güzergâhının kronolojik tespitini mümkün kılmamaktadır. Kitabındaki verilerle yolunun haritası kesin hatlarla çizilemeyeceği için Makdisî'nin ilim yolculuğunu söz konusu durumu göz önünde tutarak ele almak daha yerinde olacaktır.

Makdisî, Beytülâhm kentini gördüğünü söyler.⁵⁴ Kudüs'e yakınlığı itibarıyla onun buradan çıktıktan sonra gittiği yer Trâblus veya Kahire'dir denilebilir. Trâblus'ta⁵⁵ meşhur hadisçilerden olan Hayseme b. Süleymân el-Kurşî'den (ö. 343/955) ruh ve nefis bahsini dinlemiştir.⁵⁶ Kahire'de ise Hârûn b. Kâmil ile karşılaşmış⁵⁷ ve kendisinden Hz. Osman devrinde yapılan savaşlarla ilgili bilgi almıştır.⁵⁸ Kahire dışında Mısır'da uğradığı iki yer daha bulunmaktadır. Bunlardan biri İhmîm köyüdür. Burada tanıştığı Ebû Tâlib es-Sûfî, ona Velîd b. Yezîd döneminden haber vermiş⁵⁹ ve ona kendi beyitlerinden okumuştur.⁶⁰ Mısır'da gittiği

⁵⁴ Makdisî, 1: 62.

⁵⁵ Bu yer Trablusgarp değil; Trablusşam yani Lübnan'daki Trablus'tur.

⁵⁶ Makdisî, 2: 105.

⁵⁷ Günümüz araştırmacılarından İbrahim Bisâtî; Hârûn b. Kâmil'in h. 283'de vefat etmesi nedeniyle Makdisî'nin hocası olamayacağını, bunun yerine Makdisî'nin karşılaştığı bu kişinin Hârûn b. Kâmil'in oğlu Mûsâ olabileceğini söyler. Bkz. Bisâtî, Muhammed es-Seyyid İbrahim, *el-Mutahhar el-Makdisî ve menhecühü fî Kitâbi'l-Bed' ve t-târîh* (Doktora Tezi, Câmiatü'l-Ezher, 2008), 46.

⁵⁸ Makdisî, 5: 199.

⁵⁹ Makdisî, 6: 52.

⁶⁰ Makdisî, 5: 129.

diğer yer ise Fürcûd⁶¹ köyüdür. Burada Danyâl Peygamber'in kitabını okumakta olan birini gördüğünü ve bu kişinin Ebû Nasr el-Hurşî olup "Ümmet-i Muhammed'in ömrü bin yıldır, sonu da kılıçla olacaktır." dediğini aktarmıştır.⁶²

Müellif, Mekke'de de bulunmuştur. Endülüs'ü yağmalayıp mallarının bir kısmını ele geçiren ve içlerinde düalist, hıristiyan, sabî ve putperestlerin de bulunduğu Türklere dair ve Endülüs'ün sınırlarından bazıları hakkında kendisine bilgiler veren Ebû Abdurrahman el-Endelüsî ile burada karşılaşmıştır.⁶³ Arap yarımadasında Mekke dışında herhangi bir yere gittiği yönünde bir ipucu bulunmaması onun hac yapmak üzere buraya geldiğini düşündürmektedir.⁶⁴

Yönünü Irak'a da çevirmiş olan Makdisî, Tîkrît'te Hâtîm b. es-Sindî adında biri ile konuşmuştur. Ondan; insan, melek ve cinlerin yaratıldığı özlere dair bir hadis nakletmiştir.⁶⁵ Basra'da bulunduğu zamanlarda yahudinin biri kendisine "*Allah onu önce bir sûret şeklinde yarattı sonra ona üfledi.*" şeklinde Hz. Âdem'in yaratılışına dair bir bilgi vermiştir.⁶⁶ Basra Cami'inde de müellif, Nehrîbendî adında bir şairden Allah'ın varlığını ve birliğini anlatan beyitler dinlemiştir.⁶⁷ Beled şehrine geldiğinde el-Hasan b. Hişâm'dan "*Allah'ın yarattığı ilk şey kalemdir. Ona 'Yaz!' dedi. Kalem 'Ey Rabbim ne yazayım?' dedi. Allah ona 'Kaderi yaz!' dedi. Kalem de o günden kıyamete kadar olacakları yazdı. Sonra nûn'u yarattı. Onun üzerine yeryüzünü döşedi. Suyun buharı yükselince ondan gökler ayrıldı. Nûn sarsılınca da yeryüzü sallandı. Sonra dağlar sabitlendi. Dağlar da kıyamete kadar yeryüzüne patlar.*" şeklindeki bilgileri almıştır.⁶⁸

Merv⁶⁹ şehrine uğrayan Makdisî, burada Abdurrahman b. Ahmed el-Mervizî'den aldığı şu bilgiyi aktarır: "*Allah'ın yarattığı ilk şey kalemdir. Ona 'Kıyamete kadar olacakları yaz.' dedi. Sonra nûn'u yarattı. Yeryüzünü de onun*

⁶¹ Bugünkü adıyla Fürşût.

⁶² Makdisî, 2: 156.

⁶³ Makdisî, 4: 65.

⁶⁴ Yâsîn, Riyâz Hamûde Hasan Hâc, *Kitâb "el-Bed' ve '-târîh" li'l-Makdisî ve'l-mensûb li'l-Belhî dirâsetün târîhiye tahlîliye* (Yüksek Lisans Tezi, el-Câmiatü'l-Ürdüniye, 1998), 5.

⁶⁵ Makdisî, 1: 148.

⁶⁶ Makdisî, 2: 81.

⁶⁷ Makdisî, 1: 77.

⁶⁸ Makdisî, 1: 146-147.

⁶⁹ Bu günTürkmenistan sınırları içerisinde yer alan bir şehirdir.

üzerine sıkıştırdı.”⁷⁰ Bu hocası dışında aynı şehirde, yüksek sesle “*Allah (insanları) yaratırken (onları) kâfir ve mümin olarak yaratmıştır.*” diyerek bir şiir okuyan Ebü'l-Abbâs es-Sâmirî adında birine rastlamış ve ona karşılık bir şiir okumuştur.⁷¹

Makdisî'nin ilim yolculuğunda ayak bastığı diğer şehirler Fars (İran) bölgesindedir. Esvâr'a geldiğinde Muhammed b. Sehl'den “*Allah'ın mâsivâyı yaratmadan elli bin sene önce olacakları takdir etmiş olduğu*” bilgisini almıştır.⁷² Sûs şehrinde de Muhammed b. Hâleveyh'ten, onun da Ahmed b. Hanbel'den aldığı “*Kur'ân'ın mahlûk olduğunu söyleyen kimselerin kâfir olduğu*” yönündeki bilgiyi edinmiştir.⁷³ Şircân'dayken Siczî diye tanınan Ahmed b. Muhammed b. Haccâc ile karşılaşmıştır. O, Makdisî'ye Mehdî'nin gelmesinin gerçekleşmesine bağlı olduğu bazı hususlardan bahsetmiştir.⁷⁴ Diğer seyahat kayıtlarından farklı olarak bu karşılaşmasında h. 325 senesi kaydı mevcuttur. Zaman ve mekânı not düşmemekle birlikte müellif; İbn Abdullah'ın, *Hallâc* olarak bilindiğini ve adının da Hüseyin b. Mansûr⁷⁵ (ö. 309/922) olduğunu ifade ettiği birinin beyitlerinden kendisine okuduğunu söylemektedir.⁷⁶ Fars kasabalarının birinde eski bir yapıda olduğunu söylediği Hûz ateşgedesine girmiş ve burada kendisini karşılayanlara onların kitaplarında geçen “Bârî” hakkında soru sormuştur.⁷⁷ Sâbûr'dayken de kendisine Fars sınırlarında bulunan biri hakkında bazı şeyler anlatılmıştır.⁷⁸

Buraya kadarki tespitler onun karşılaştığı hocalardan ilim alırken bulunduğu yeri de vermiş olduğu ifadelerinden sağlandı. Eserinde, ilim alırken hangi şehirde bulunduğuyla ilgili bilgi vermediği kısımlar da mevcuttur. Karşılaştığı diğer hocalarını zikrettiği için onları da burada zikretmek yerinde olacaktır. Makdisî;

⁷⁰ Makdisî, 1: 147.

⁷¹ Şiirler için ayrıca bkz. Makdisî, 5: 147-148.

⁷² Makdisî, 1: 147.

⁷³ Makdisî, 5: 149.

⁷⁴ Makdisî, 2: 181.

⁷⁵ Yâsîn, Fars'ta bulunan Makdisî'nin yolunun Hallâc-ı Mansûr'la kesiştiğini belirterek bu karşılaşmadan, onun h. III. asrın son üçte birinde yaşamış olduğu çıkarımında bulunur. Yâsîn, *Kitâb “el-Bed’ ve’t-târîh”*, 7; Hâlbuki tezinde kaynak olarak gösterdiği *Kitâbü'l-Bed’ ve’t-târîh*'in sayfasında Makdisî, sadece ona okunan beytin sahibi olarak Hallâc-ı Mansûr'un ismini zikretmiştir. Bkz. Makdisî, 2: 91.

⁷⁶ Makdisî, 2: 91.

⁷⁷ Makdisî, 1: 62.

⁷⁸ Makdisî, 2: 90.

- el-Hasan b. Hişâm el-Absî'den “Cennette var olan şeylerin, dünyada sadece isimleri vardır.” bilgisini edinmiştir.⁷⁹
- Abdürrahîm b. Ahmed el-Mervizî'den “Ruhlar, donanımlı birer askerdir. Onlar hakkında bir şey bilemeyiz. Ancak onlar inkâr da edilemez.” haberini almıştır.⁸⁰
- Muhammed b. el-Hüseyn'den ezberleyip de unuttuğu haberler dışında, Hz. Peygamber'in kıyamet gününe kadar olacak her şeyi anlattığı yönündeki rivayeti almıştır.⁸¹
- Ya'kûb b. Yûsuf'tan “Müslüman Türkler; yüzleri kılıflı kalkan gibi, gözleri küçük, burunları yassı olan ve kıldan elbise giyinip onlarla uyuyan kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmaz.” haberini dinlemiştir.⁸²
- Beyrûtî'den “Ramazan'da öyle bir yıkıntı sesi olur ki, o ses; uyuyanı uyandırır, uyanık olanı da çöktürür.” hadisini dinlemiştir.⁸³
- Ya'kûb b. Yûsuf es-Sicî'den “Horasan tarafından siyah bayraklar taşıyanların geldiğini görürseniz, onları yalın ayak karşılayın.” rivayetini almıştır.⁸⁴
- Ahmed b. Mâlik tarafından “... İshâk b. Râheveyh dedi ki: ‘Bununla ilgili bütün haberler doğrudur. İslâm'a ilk girenler; kadınlardan Hatice, kölelerden Zeyd b. Hârise, çocuklardan Ali, erkeklerden de Ebû Bekir'dir.’” şeklindeki rivayetten haberdar edilmiştir.⁸⁵

Nihayetinde Makdisî h. 355 (m. 965–966) senesinde *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'ini tamamlayacağı yer olan Sicistan'a gelerek seyahatini burada noktalamıştır.

Kendisinin aktardığı bilgiler dışında onun hangi hocalardan ilim almış olduğu belirlenememektedir. Bu hususun göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulayan İbrahim Bisâtî, Makdisî'nin yaşadığı dönem ve eserini yazdığı şehirden hareketle bir tahmin yürüterek hocası olabilecek bazı isimler vermiştir. Bunlar: Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. el-Fazl es-Sicistânî (ö. 314/926), Ebû Bekir Muhammed b. Üzeyir es-Sicistânî (ö. 330/941), Ebû Muhammed Da'lec Ahmed Da'lec es-Sicistânî

⁷⁹ Makdisî, 1: 194.

⁸⁰ Makdisî, 2: 102.

⁸¹ Makdisî, 2: 158.

⁸² Makdisî, 2: 170-171.

⁸³ Makdisî, 2: 172.

⁸⁴ Makdisî, 2: 174.

⁸⁵ Makdisî, 5: 71.

(ö. 353/964), Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî (ö. 354/965), Ebû'l-Hasan Muhammed b. el-Hüseyin el-Âberî (ö. 363/973), Ebû Sa'îd el-Halîl b. Ahmed es-Sicî (ö. 378/988), Ebû Ömer Muhammed b. Ahmed es-Sicistânî (ö. 400/1009'dan önce) ve Ebû'l-Feth Ali b. Muhammed el-Büstî'dir (ö. 401/1010).⁸⁶

Günümüz araştırmacılarından Süleyman Sayar, müellifin Ebû Zeyd el-Belhî'den (ö. 322/934) de ders okumuş olduğunu ileri sürmektedir.⁸⁷ Bu söylem, tahminden öte ortaya atılmış delili olmayan bir iddiadır. Zirâ ne *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'te ne Ebû Zeyd el-Belhî'nin günümüze ulaşan eserlerinde⁸⁸ ne de ilgili tâlî kaynaklarda onun Makdisî'nin hocası -Makdisî'nin de onun talebesi- olduğuna yönelik bir değerlendirme mevcuttur, hatta ufak bir emâre bile söz konusu değildir.

Aralarında bir hoca-talebe ilişkisinin varlığından söz edebilmek ve bunu bir ihtimal olarak öne sürebilmek için kurulmaya çalışılacak öncelikli irtibatlar şunlar olacaktır: Sâ mânîler devrinde ve aynı coğrafyada hayat sürmeleri, Ebû Zeyd el-Belhî ile Makdisî'nin Mu'tezilî bir kimlikte buluşturulmaları ve *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in müellifine dair adları sıkça duyulan iki kişi olmalarıdır.

İki ismin aynı bölgede aynı dönemde yaşamış olması, bir hoca-talebe ilişkisi özelinde aranacak kıstaslardan biri olabilir. Ancak kesin bir yargıda bulunma konusunda yalnız başına bir delil olarak kullanılamayacağından yeterli gelmemektedir. İlim yolculuklarıyla anılacak kişiler olmaları da ilâveten göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. İkisinin Mu'tezilî bir kimliğe sahip ortak bir paydaya alınmasının kavuşturulacak tutarlı bir izâhâtı da yoktur. Nitekim Makdisî, tutumlarını yalnızca bir mezhebe hasredilemeyecek şekilde eserinde sergilemiştir.⁸⁹

⁸⁶ Bisâtî, *el-Mutahhar el-Makdisî ve menhecühü*, 36–38.

⁸⁷ Süleyman Sayar, “MAKDÎSÎ, Mutahhar b. Tâhir”, *DÎA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 27: 433.

⁸⁸ Ebû Zeyd el-Belhî'nin günümüze kadar gelen *Mesâlihu'l-ebdân ve'l-enfûs ve suverü'l-ekâlîm* adlı eserleri bu konuda başvuru kaynağı olarak hiç kullanılmadığından böyle bir bilgiyi sağlamadığını anlamaktayız. Ayrıca bkz. Ebû Zeyd el-Belhî, *Mesâlihu'l-ebdân*, thk. Mâlik Bedrî - Mustafa Aşevî (Riyad: Merkezü Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-İslâmî, 1424/2003), 114-165.

⁸⁹ Ebû Zeyd el-Belhî'nin Mu'tezilî olduğu söylense de filhakika bu iddia Makdisî hakkında savunulamaz. Gerekçeleri “Eserin İslâm Tarihindeki Yeri” adlı konu başlığında belirtilecektir. Mu'tezilî olan Ebû'l-Kâsım el-Belhî'nin, Ebû Zeyd el-Belhî için “muvahhid yani Mu'tezilî” dediği bilgisine ayrıca bkz. Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer (ö. 852/1449), *Lisânü'l-mîzân*, thk. Selmân Ebû'l-Fettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Besâiri'l-İslâmî, 1423/2002), 1: 479; Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed el-Mısri (ö. 945/1539 [?]), *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983), 1: 43; Aynı rivayeti veren İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'inde “Mu'tezilî” ifadesi geçmemektedir. Bkz. İbnü'n-Nedîm, 198.

İki ismin *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* ile bir araya gelmesi, ortaya çıkan bir karışıklıktan ileri geldiğin⁹⁰ bu husustan yola çıkılması da hatalı olacaktır.

1.1.2.2. Eserleri

Makdisî'nin günümüze ulaşan eserinin yanında kayıplara karışan eserleri de mevcuttur. Onun bugün elde mevcut olan *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* adlı eseri, diğer eserlerinin neler olduğu konusuna ışık tutmaktadır. *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* incelendiğinde müellifin farklı alanlar için ayırdığı altı eseri hakkında birtakım bilgiler ortaya çıkmaktadır. Yeri geldiğinde müellif, söz konusu altı eserinin ismini zikretmiştir. Kendisinin bir takım ifadelerinden hareketle bunların içerikleri hakkında fikir edinebilmek mümkündür.

1.1.2.2.1. Yazıya Geçirdiği Eserleri

Müellifin yazıya geçirdiği eserlerin başında *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* adlı eseri gelir.⁹¹ *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* dışında bir eserinin daha yazılmış olduğu anlaşılabilecek birtakım açıklamaları da mevcuttur. Bu eserin ismi *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'te on dört ayrı yerde üç şekilde anılmıştır. Eser “*Kitâbü Me'âni'l-Kur'ân*” ibaresiyle üç yerde,⁹² “*Kitâbü'l-Me'âni*” lafzıyla dokuz yerde⁹³ ve “*Me'âni*” olarak da iki yerde geçmektedir.⁹⁴ Diğer beş eserini sadece birer defa zikrederken bu eserine çokça atıfta bulunması; onu diğerlerinden ayrı kılan bir özelliğinin olduğunu göstermektedir. Bu özellik müellifin *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'i yazdığı zamanlarda onun bir yazı formuna kavuşmuş hâlde bulunmasıdır. Bu kanıyı destekleyen örnekler müellifin bizzat kendi açıklamalarıdır.

Örneğin *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in birçok yerinde değindiği konuyla ilgili bilgilere söz konusu eserinde şu şekilde yer verdiğini söyler:

“... Bunlar ve hakikatlerinin anlamı, *Kitâbü Me'âni'l-Kur'ân*'da kıssalar ve açıklamalar hâlinde geçmişti.”⁹⁵

“... Onu, *Kitâbü'l-Me'âni*'de zikretmiştim.”⁹⁶

⁹⁰ Bu husus “Eserin Makdisî'ye Aitliği” adlı konu başlığında detaylı bir şekilde açıklanacaktır.

⁹¹ Bu eserine ilerleyen ana başlıkta detaylıca yer verilecektir.

⁹² Makdisî, 2: 23, 93; 3: 96.

⁹³ Makdisî, 2: 95, 96; 3: 15, 98, 100, 114, 125, 184, 187.

⁹⁴ Makdisî, 3: 78, 128.

⁹⁵ Makdisî, 2: 23.

“... Bu şeyleri Kitâbü’l-Me’âni’de geniş/sağlam bir şekilde ele aldığım için burada (Kitâbü’l-Bed’ ve ‘t-târîh’te) onların azını zikretmekle yetiniyorum.”⁹⁷

“... Bu kıssayı Kitâbü’l-Me’âni’de ele aldık.”⁹⁸

“... O ikisini, anlamları ve çağrıştırdıklarıyla birlikte Kitâbü’l-Me’âni’de zikretmiştim.”⁹⁹

Müellif, bahsettiği konunun ayrıntılı bilgisi için bazen okuyucusunu söz konusu eserine yönlendirmiştir:

“... Onu, Kitâbü’l-Me’âni’de bulursun.”¹⁰⁰

“... Kitâbü’l-Me’âni’ye baksın. Bulduğum ne varsa onda bir araya getirdim. Ancak aykırı olanlar hariç.”¹⁰¹

Verilen örnekler eserin yazıya geçirildiği kanısını doğrular niteliktedir. Ancak eserin tamamlanıp tamamlanmadığı kesin değildir. Makdisî’nin bu eseri yazılmış olsa dahi -en azından yazıldığı kadarıyla bile- günümüze ulaşmamıştır. Her ne kadar eser mevcut olmasa da içeriği hakkında fikir yürüterek bilgi edinmek mümkündür. Eseri zikrettiği yerlere dönülecek olursa, genellikle aktardığı ilgili bahislerin sonunda bu esere işaret etmiştir. Eser isminin zikredildiği kıssalar şunlardır: Güneşin ve ayın doğuşu, onların tutulması ve yıldızların kayması,¹⁰² Allah’ın Hz. Âdem’e isimleri öğretmesi ve onları meleklerle sunması,¹⁰³ Hz. Âdem’in cennete alınması ve oradan çıkartılması,¹⁰⁴ Hz. Âdem’in sırtından neslinin alınması,¹⁰⁵ Hârût ve Mârût kıssası,¹⁰⁶ Hz. Mûsâ ve Hızır’ın (a.s.) kıssası,¹⁰⁷ Hz. Mûsâ’nın mucizeleri ve Benî İsrâîl’in tuhaflığı,¹⁰⁸ Kâleb b. Yafune kıssası,¹⁰⁹ Elyesa‘ b. Ahtûb b. Acûz bahsi,¹¹⁰ Şuayâ b.

⁹⁶ Makdisî, 2: 95.

⁹⁷ Makdisî, 2: 96.

⁹⁸ Makdisî, 3: 15.

⁹⁹ Makdisî, 3: 78; diğer örnek ifadeleri için bkz. Makdisî, 2: 93; 3: 96, 98, 114, 128, 184, 187.

¹⁰⁰ Makdisî, 3: 100.

¹⁰¹ Makdisî, 3: 125.

¹⁰² Makdisî, 2: 22-28; Eser ismi burada bahsin ortasında geçmektedir.

¹⁰³ Makdisî, 2: 92-93; Eser ismi burada bahsin sonunda geçmektedir.

¹⁰⁴ Makdisî, 2: 93-96; Eser ismi burada bahsin sonlarında geçmektedir.

¹⁰⁵ Makdisî, 2: 96; Eser ismi burada bahsin sonunda geçmektedir.

¹⁰⁶ Makdisî, 3: 14-15; Eser ismi burada bahsin sonunda geçmektedir.

¹⁰⁷ Makdisî, 3: 77-78; Eser ismi burada bahsin sonunda geçmektedir.

¹⁰⁸ Makdisî, 3: 93-96; Eser ismi burada bahsin sonunda geçmektedir.

¹⁰⁹ Makdisî, 3: 97; Eser ismi burada bahsin sonunda geçmektedir.

¹¹⁰ Makdisî, 3: 100; Eser ismi burada bahsin sonunda geçmektedir.

Âmûs'un kıssası,¹¹¹ Îsâ b. Meryem'in kıssası,¹¹² Ashâb-ı Kehf kıssası,¹¹³ Ashâbü'l-Uhdûd kıssası,¹¹⁴ Ashâbü'l-Fîl kıssası.¹¹⁵ Bahislerde müellifin özellikle Kur'ân kıssaları üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Öyle anlaşıyor ki eserin zikredildiği her konu, müellifin kıssalar üzerinde durup açıklamalar getirdiği birer konudur. Birtakım âyetler etrafında bazı kıssaları izah etmesi eserin bir Kur'ân tefsiri olduğunu göstermektedir.

1.1.2.2.2. Yazmayı Düşündüğü Eserleri

Makdisî'nin mantık ve kelâm alanında birer eser kaleme almayı düşündüğü öğrenilmektedir. Bunlardan biri, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'te nazar ve cedel faslında ilgili kuralları işlerken sözünü ettiği ve bu nedenle bir mantık kitabı olma niteliği taşıyan eseridir. Bu eseriyle ilgili olarak *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in tek bir yerinde dile getirdiği “Allah dilerse konu, bu konuya tahsis ettiğimiz ve ismini el-‘Îlm ve't-ta'lîm olarak koyduğumuz kitapta daha sonra ele alınacaktır.”¹¹⁶ şeklindeki cümlesinden anlaşılan, ismi ve konusu belirlenmiş bu eserin o zamanlarda hâlâ yazılmamış olduğudur.

Onun kelâmıla ilgili eseri ise; argüman, delil ve burhânlarla Allah'ın varlığının ve birliğinin ispatına dair bilgi verirken ismini zikrettiği eseridir. Eser hakkında “*ed-Diyâne ve'l-emâne ismini verdiğimiz kitapta, birliğiyle bize nimet verene bir şükür nişanesi olarak bu konuların üzerinde durup onları geniş bir şekilde anlatmak ve açıklamak gerekir.*”¹¹⁷ şeklindeki sözü eserin ismini ve konusunu belirlediği ancak bunu söylediği vakitlerde eserini henüz yazıya dökmediğini ifade etmektedir.

Makdisî, eserinde özelde mânî ve düalist dinler olmak üzere İslâm dışındaki dinler ve mezhepleri üzerinde yoğunlaşacağı bir eserine de işaret etmektedir: “(Burada) bu kitabımızı (*Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*) oluşturmayan çelişkilerinden bize

¹¹¹ Makdisî, 3: 113-114; Eser ismi burada bahsin sonunda geçmektedir.

¹¹² Makdisî, 3: 124-126; Eser ismi burada bahsin ortasında geçmektedir.

¹¹³ Makdisî, 3: 128; Eser ismi burada bahsin sonunda geçmektedir.

¹¹⁴ Makdisî, 3: 182-186; Eser ismi burada bahsin ortasında geçmektedir.

¹¹⁵ Makdisî, 3: 186-196; Eser ismi burada bahsin başlarında geçmektedir.

¹¹⁶ Makdisî, 1: 18-20; Eser ismi burada bahsin ortasında geçmektedir.

¹¹⁷ Makdisî, 1: 56-77; Eser ismi burada bahsin ortasında geçmektedir.

(sadece) beliren cevaplarıyla yetiniyorum. Allah'ın dilemesiyle onları, daha sonra ikna edici sözlerle Kitâbü'l-Muaddile'de ele alacağız.”¹¹⁸

Makdisî başka bir eserinden şöyle söz etmektedir: “Allah'ın dilemesi ve yardım etmesiyle, ince/zarîf bir kitabı gök cisimlerinin bahsine ayıracağız.”¹¹⁹ Görüldüğü üzere müellif bu eseri için herhangi bir isimlendirmede bulunmamış ancak eserde işleyeceği konuyu belirlemiştir. İçeriğini gök cisimlerine hâs kılarak bu eserle astronomi alanında bir çalışmaya girişeceğini duyurmuştur.

Hız. Âdem'in yaratılışı ve neslinin çoğalması konusunu irdeleyen Makdisî, bu konuda nefis ve ruhla ilgili az bir bilgi vermiştir. Böyle bir tasarrufta bulunmasının nedenini anlatırken ismini ve konusunu belirlediği farklı bir eserinden daha bahsetmektedir: “Kitâbü'n-Nefs ve'r-rûh olarak isimlendirdiğim tek kitabın ihtiyaç duyduğu konuların tamamını burada almayı gerekli görmüyorum. Çünkü burada sözü uzatmam, bu kitabı (Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh) kısa ve öz olmaktan çıkarır.”¹²⁰ Kullandığı ifadeye dikkat edilirse, nefis ve ruh ile ilgili tüm bilgileri Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh'e aktarmamıştır. Yazmayı düşündüğü eserinde tekrar bu bilgilerin orada yer almasının bir anlam ve değer ifade etmeyeceğini bildiğinden onlardan kısaca bahsetmiştir. O hâlde denilebilir ki yazmayı düşündüğü Kitâbü'n-Nefs ve'r-rûh adındaki eserinin konusu; o ikisinin ne anlama geldiği, vücuttaki yerleri, hayattayken bedendeki fonksiyonları, aralarındaki münasebet ve ölüm ânındaki durumları gibi birçok açıdan nefis ve ruhtur. Buna göre eser, müellifin içerik olarak tasavvuf ve İslâm felsefesi alanında telif etmeyi düşündüğü bir eserdir.

Müellifin Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh'i yazdığı zamanlarda bu beş eserin yazıya geçirilmemiş olduğu yine onun kendi ifadelerinden anlaşılabilir. Ancak bu beş eserinin günümüze ulaşıp ulaşmaması bir kenara, onların Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh'in yazımının tamamlanmasından sonra yazılıp yazılmadığına dair bir bilgiye de ulaşamamaktadır.

¹¹⁸ Makdisî, 1: 86-93; Eser ismi burada bahsin sonlarında geçmektedir.

¹¹⁹ Makdisî, 2: 12-17; Eser ismi burada bahsin ortasında geçmektedir.

¹²⁰ Makdisî, 2: 112-116; Eser ismi burada bahsin sonlarında geçmektedir.

1.2. KİTÂBÜ'L-BED' VE'T-TÂRÎH'İ

1.2.1. Eserin İçeriği

Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh insanlığın varlık sahasına çıkışından müellifinin yaşadığı zamana kadar geniş bir tarihe ayna tutmaktadır. Müellifi, süreci İslâmî ilim ve fikir hareketlerinin dallanıp budaklandığı kendi döneminde gelişen bir özveriyle kayıt altına almıştır. Eseri kaleme alırken tarihi, nübüvvet silsilesinin ilk halkası ve insanlığın da atası olan Hz. Âdem'den başlatarak bu silsilenin son halkası Hz. Muhammed'in vefatına kadar gelen bütün peygamberleri ve görevlendirildikleri toplumları ele alıp irdelemeye çalışmıştır. Devamında müellif, son peygamberle inşa edilip müslümanlara miras bırakılan İslâm devletinin kendi dönemine kadarki sosyal, siyasî, ilmî ve kültürel değişiminin izlerini sürmüştür. Aynı zamanda farklı toplumların tarihlerine de yer vermiştir.

Eseri yirmi iki fasıllık altı ciltten oluşan müellifinin ifadesiyle *câmi'ul-fünûn* (interdisipliner) bir telif ürünüdür. Birinci cildi müellifin mukaddimesiyle başlar.¹²¹ Mukaddimenin devamında ilk altı fasıl, altı ana konu başlığı şeklinde gelmektedir. Birinci fasıl “Nazar ve Cedel Adabı” konusu ana başlığı altında; ilim, akıl, his, delil, illet, kıyas ve içtihad gibi kavramların yanında cevher, araz, zaman, mekân, uzay ve boşluk gibi konuyla ilgili kavramlar üzerinde durulmuş ve ileri sürülen ilgili düşüncelere genişçe yer verilmiştir.¹²² İkinci fasıl “Allah'ın Varlığına ve Birliğine Dair Kat'î Deliller” konusu olup bu ana başlık altında; yaratılış, kâinattaki ahenk, Allah'ın zâtı, sıfatları ve varlığının delilleri ile iyilik ve kötülük konusu ele alınmaya çalışılmıştır.¹²³ Üçüncü fasıl “Allah'ın İsimleri ve Sıfatları” konusu ana başlığını taşımakta ve burada; Allah'ın kıdemliği ve sonsuzluğu, mekândan münezzehliği, adaleti, kudreti, meşîeti/dilemesi, konuşması, bilgisi ve buna dair dile getirilen görüşler işlenmektedir.¹²⁴ Dördüncü fasla “Risâlet ve Peygamberliğin Gerekliği” ana başlığı atılarak burada; peygamberlik, mûcize ve vahiy gibi konular ele alınıp tartışılmıştır.¹²⁵ “Âlemin Yaratılışının Başlangıcı” şeklinde ana başlığa sahip beşinci fasılda; yaratılıştaki hikmet, âlemin kıdemi ve hudûsu problemi gibi bahisler

¹²¹ Bkz. Makdisî, 1: 1-17.

¹²² Bkz. Makdisî, 1: 18-55.

¹²³ Bkz. Makdisî, 1: 56-94.

¹²⁴ Bkz. Makdisî, 1: 95-108.

¹²⁵ Bkz. Makdisî, 1: 109-114.

zikredilmektedir.¹²⁶ Altıncı fasılda ise “levh-i mahfûz, kalem, arş, kürsî, melek, sûr, sırât, mîzân, havuz, a‘râf, ceza, mükafât ve sidretü’l-müntehâ” gibi kavramlar üzerinde durulmuştur.¹²⁷

İkinci cilt üç ana konu başlığı altında 7, 8 ve 9. fasıllardan meydana gelmektedir. “Yeryüzü ve Gökyüzünün Yaratılması ve Bu İkisinin İçinde Yer Alan Varlıklar” adlı ana başlıklı yedinci fasılda; dünyanın yaratılışı, ay üstü âlem ve ay altı âlem, gökyüzü ve feleğin nitelikleri, güneş, ay, yıldız ve gezegenler gibi hususlara genişçe yer verilmektedir.¹²⁸ Sekizinci fasılda; insan, şeytan, melek, ruh, nefis, secde, hayat ve ölüm gibi meselelerin dile getirildiği konuya “Hz. Âdem’in Yaratılışı ve Neslinin Türemesi” ana konu başlığı atılmıştır.¹²⁹ Kıyamet ve diriliş bahsi ve bunun etrafında dile getirilen görüşler dokuzuncu fasılda zikredilmektedir. Bu fasıl ise “Kıyamet’in Kopması, Dünyanın Bozulması ve Ölümden Sonraki Diriliş” ana başlığı altında geniş bir şekilde ele alınmaktadır.¹³⁰

Eserin üçüncü cildi iki ana başlık altında 10. ve 11. fasılları içermektedir. Onuncu fasıl “Peygamberler Tarihi” ana başlığı altında; gönderilen peygamber ve kitap sayısı, hint, mecûsi ve düalistlerin peygamberler hakkındaki görüşleri ve bazı peygamberlerin başlarından geçen olaylar, Ashâb-ı Kehf ve Habîb en-Neccâr hakkında söylenenler, Sebe kavmi ve onların helâkı gibi hususlar üzerinde durulmuştur.¹³¹ On birinci fasıl “Hz. Peygamber’in Devrine Kadar Yaşamış Olan Arap ve Acem/Fars Kralları, Meşhur Önderleri ve Günleri” ana başlığı altında ele alınmaya çalışılmıştır.¹³²

Dördüncü ciltte beş ana başlık olarak 12, 13, 14, 15 ve 16. fasıllar bir araya getirilmiştir. On ikinci fasla “Yeryüzünde Yaşayan Dünya Dinleri ve Bu Dinlerin Mezhepleri” konu başlığı verilmiş; bu fasılda insanların inanç ve mezhep konusundaki tartışmaları, birtakım dini inançlar, ahlaki ilkeler ve ibadet biçimleri ele alınıp tartışılmaya çalışılmıştır.¹³³ On üçüncü faslın işlendiği “Dünyanın Şekli ve

¹²⁶ Bkz. Makdisî, 1: 115-160.

¹²⁷ Bkz. Makdisî, 1: 161-208.

¹²⁸ Bkz. Makdisî, 2: 1-73.

¹²⁹ Bkz. Makdisî, 2: 74-132.

¹³⁰ Bkz. Makdisî, 2: 133-241.

¹³¹ Bkz. Makdisî, 3: 1-137.

¹³² Bkz. Makdisî, 3: 138-211.

¹³³ Bkz. Makdisî, 4: 1-48.

Coğrafi Bölgeler, Denizler ve Nehirler” ana başlığı altında; dünyanın yedi coğrafi bölgesi, denizler, nehirler, önemli şehirler, sığınaklar, kervansaraylar ve dünya harikaları gibi yerler, öne çıkan önemli bazı ibadet yerlerinin inşası ve tarihi gibi konular ele alınmaktadır.¹³⁴ “Arapların Soyu ve Önemli Günleri” başlıklı on dördüncü fasılda; Araplar ve onların bazı kabileleri, aralarında cereyan eden bazı olaylar ve Hz. Mûsâ’dan o döneme kadarki Medine yahudilerinin durumu gibi birtakım hususlara yer verilmiştir.¹³⁵ On beş ve on altıncı fasıllar; müellifin Hz. Peygamber’in hayatını anlatmaya ayırdığı, diğer bir deyişle Siyer-i Nebî’inin kaleme alındığı fasıllardır.¹³⁶

Beşinci cilt dört ana başlık olarak 17, 18, 19 ve 20. fasıldan müteşekkildir. On yedinci fasıl “Hz. Peygamber’in Şemâili ve Aile Fertleri” ana başlığı altında; Hz. Peygamber’in fizikî ve ahlakî özellikleri, ailesi, akrabası ve kendisinden kalan miras gibi hususlara yer verilmektedir.¹³⁷ On sekizinci fasıl “Sahâbîlerin Yaşantısı ve Fazileti” ana başlığı altında, önde gelen birçok sahâbînin hayat hikâyesi ve İslâm’daki yerleri hakkında bilgiler verilmiştir.¹³⁸ On dokuzuncu fasıl “Müslüman Fırkalar” ana başlığı altında; imamet meselesi, ridde olayları, Cemel ve Sıffin Savaşları gibi konular ele alınıp tartışılmıştır.¹³⁹ Yirminci fasıl “Dört Halife Dönemi, Bu Dönemde Yapılan Fetihler ve Meydana Gelen Olaylar” ana başlığı altında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin hilafet devri ve bu dönemde yapılan fetih, savaş ve cereyan eden diğer olaylar incelenmiştir.¹⁴⁰

Altıncı cilt iki ana başlık olarak 21 ve 22. fasılların bulunduğu eserin son cildir. Yirmi birinci fasılda “Kureyş Kabilesinin Benî Ümeyye Kolunun İktidarlık Dönemi” ana başlığı altında Ümeyye oğulları bireylerinin iktidarlık devri ile bu süreçte meydana gelen olay ve gelişmeler ele alınmaktadır.¹⁴¹ Yirmi ikinci fasılda ise “Kureyş Kabilesinin Benî Hâşim Kolunun Vasıfları ve Abbâsî Hilafeti” ana başlığı

¹³⁴ Bkz. Makdisî, 4: 49-104.

¹³⁵ Bkz. Makdisî, 4: 105-130.

¹³⁶ On beşinci fasıl için bkz. Makdisî, 4: 131-176; on altıncı fasıl için bkz. Makdisî, 4: 177-242; Bu iki fasıl, çalışmanın asıl konusunu teşkil ettiğinden, ikinci bölümde onlara ayrıntılı bir şekilde yer verilecektir.

¹³⁷ Bkz. Makdisî, 5: 1-69.

¹³⁸ Bkz. Makdisî, 5: 70-120.

¹³⁹ Bkz. Makdisî, 5: 121-150.

¹⁴⁰ Bkz. Makdisî, 5: 151-238.

¹⁴¹ Bkz. Makdisî, 6: 1-55.

altında Abbâsilerin tahtı ele geçirmesinden yıkılmalarına kadarki süreç anlatılmaktadır.¹⁴²

Makdisî ele aldığı bu konularda yer yer diğer kaynaklardan farklılık arz eden bilgiler sunmuş, bazen de konulara kendi bakış açısını getirmiştir. Böylelikle o, eserini bir taklit ürünü olmaktan çıkararak onun özgün bir yapıt olmasını sağlamıştır. Bulunduğu coğrafyadan ayrılıp yerinde öğrenmek üzere çıktığı uzun ve meşakkatli yolculuklarla edindiği bilgiler eserine daha da değer katmaktadır. Umulur ki eseri üzerinde yapılacak ciddi çalışmalar, onun temel kaynaklar arasına girebilme potansiyelini ortaya çıkaracak ve İslâm tarihi ilminde hak ettiği konuma kavuşturacaktır.

1.2.2. Eserin Makdisî'ye Aitliği

Kitâbü'l-Bed' ve *'t-târîh*'le ilgili doğrudan elde edilebilecek ilk bilgi, isminin ne olduğudur. Müellifi “*Bu eseri, 'Kitâbü'l-Bed' ve 't-târîh' olarak isimlendirdim.*”¹⁴³ kaydını eserine düşerek eserin isminden haberdar etmiştir. Eser isminden sonra bilinmesi gereken ikinci husus müellifinin kim olduğudur. *Kitâbü'l-Bed'* ve *'t-târîh* adlı bu eser, müellifi namına herhangi bir isim vermemektedir. Bu durum araştırmacıyı eserin nüshalarına ve esere yapılan atıflara bakmaya sevk etmektedir.

Eserin nüshaları İstanbul'daki Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.¹⁴⁴ Bunlar arasında Damad İbrahim Paşa nüshası bir serüvene sahip olması bakımından ön plana çıkmaktadır. Üzerine iliştirilmiş iki açıklama vardır. Nüshanın sonunda bulunan¹⁴⁵ açıklamada onun Halîl b. Hüseyin el-Kürdî el-Velâşcerdî tarafından h. 663 (m. 1264) yılı aylarında -istinsah olarak- yazıldığı ifade edilir.¹⁴⁶ Nüshanın başına konulan açıklama ise şöyledir: “(Bu), *faziletçe en üstün olan Allâme İmam Ebû Zeyd el-Belhî'nin tamamıyla ve eksiksiz olarak tasnif ettiği*

¹⁴² Bkz. Makdisî, 6: 56-127.

¹⁴³ Makdisî, “Mukaddime”, *Kitâbü'l-Bed' ve 't-târîh*, 1: 8.

¹⁴⁴ İlerleyen başlıklarda bunlara genişçe yer verilecektir.

¹⁴⁵ Balkhî, Abou Zéïd Ahmed ben Sahl, “Préface”, *Le Livre de la Création et de l'Histoire*, nşr. -trc. Clément Huart, ed. Ernest Leroux (Paris: Publications de l'École des Langues Orientales Vivantes, 1899), 1: 8.

¹⁴⁶ Huart bu açıklamaya kendi önsözünde yer verdiği için eserin Fransızca çevirisine eklememiştir. Bkz. Maqdisî, Motahhar ben Tâhir Maqdisî/Balkhî, Abou Zéïd Ahmed ben Sahl, *Le Livre de la Création et de l'Histoire*, nşr. -trc. Clément Huart, ed. Ernest Leroux (Paris: Publications de l'École des Langues Orientales Vivantes, 1919), 6: 125; Ancak Arapça kısmına eklemiştir. Bkz. Maqdisî, Motahhar ben Tâhir Maqdisî/Balkhî, Abou Zéïd Ahmed ben Sahl, *Le Livre de la Création et de l'Histoire*, 6: 127; Açıklama, onun neşri üzerine yapılan ofset baskılarında eserin sonunda da görülmektedir. Örnek olarak bkz. Makdisî, 6: 147.

Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh'tir. Allah ondan razı olsun ve onu da razı etsin..."¹⁴⁷ Bu ifadenin müellif dışında üçüncü bir ağız tarafından dile getirildiği açıktır. Kim tarafından esere not düşüldüğü bilinmeyen bu ilişkilendirme eserin Ebû Zeyd el-Belhî ile anılmasına kaynaklık etmiştir. İstanbul'da ikamet eden Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-zunûn*'unda¹⁴⁸ bu nüshadan dolayı Ebû Zeyd el-Belhî'yi müellif olarak göstermiştir. Nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi'ne h. 1337 (m. 1918) yılına kadar nakledilmeyen Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi'nde tek olarak durmaktaydı. H. 1278'de (m. 1861) İstanbul Kütüphanelerine tayin edilen Abdurrahman Nâcim Efendi (ö. 1311/1895), bir ilk olarak h. 1279 (m. 1862) yılında Damad İbrahim Paşa katalogunu bastırmıştır.¹⁴⁹ Katalog incelendiğinde nüshanın h. "340" vefat yılı ve "Ebû Zeyd Ahmed el-Belhî" müellif ismi ile 918 no üzerine kayıt altına alındığı görülür.¹⁵⁰ Katalog, altı eser daha eklenilerek¹⁵¹ h. 1312 (m. 1895) yılında Osmanlı Maârif Nezâreti tarafından yeniden basılmıştır.¹⁵² Nüshayla ilgili müellif ve vefatının tarihi bilgisi bu baskıda da aynen geçmektedir.¹⁵³ İlginçtir ki onun vefat yılı olarak verilen tarihi daha önce ve yalnızca Kâtib Çelebi serdetmişti. İstanbul'a gelerek Damad İbrahim Paşa Kütüphanesi'ne uğrayan Fransız oryantalist Cl. Huart, denk geldiği bu nüshayı Paris'te 1899 yılında neşretmeye başlamıştır. Ne var ki, neşir çalışmasının ortasında bir yerde eserin müellifinin Ebû Zeyd el-Belhî olamayacağına kanaat getirerek çalışmasının kalan kısmından itibaren müellif kısmında bir isim ilavesine gitmiştir.¹⁵⁴

¹⁴⁷ Balkhî, "Préface", *Le Livre de la Création et de l'Histoire*, 1: 7-8.

¹⁴⁸ Eserinde *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in, Ebû Zeyd el-Belhî'nin olan ve yirmi üç fasıldan oluşan tek ciltlik bir eser olduğunu söylemektedir. Bkz. Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657), *Keşfü'z-zunûn*, haz. Şerefettin Yaltkaya-Rıfat Bilge (Ankara: Maarif Matbaası, 1941), 1: 227.

¹⁴⁹ R. Tûba Çavdar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995), 98; Fatih Rukancı ve diğerleri, *Yazma Eserlerin Bibliyografik Denetimi*, haz. Nevzat Özel (Ankara: Hiperlink Yayınları, 2016), 272.

¹⁵⁰ *Defter-i Kütüphâne-i Dâmâd İbrâhîm Pâşâ* (İstanbul: Evkâf-ı Hümayun Destgâhı, 1279/1862), 50.

¹⁵¹ *Defter-i Kütüphâne-i Dâmâd İbrâhîm Pâşâ* (İstanbul: Dersââdet: Atik Zabtiye Sokağında 63 Numaralı Matbaa, 1312/1895), 65.

¹⁵² "Mukaddime", *Defter-i Kütüphâne-i Dâmâd İbrâhîm Pâşâ*, 2.

¹⁵³ Bkz. *Defter-i Kütüphâne-i Dâmâd İbrâhîm Pâşâ*, 65.

¹⁵⁴ Bu ilaveye gerekçe olarak 1903 yılı baskısının önsözünde; ikinci cildinde eserin Ebû Zeyd el-Belhî'ye aitliği hususunda kuşkuvarının olduğunu dile getirdiğini söyleyip başka eserlerden ulaştığı yeni bilgiler ışığında *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in aslında Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî'ye ait olduğu kanaatine vardığı düşüncelerini paylaşmıştır. Bkz. Maqdisî, Motahhar ben Tâhir/Balkhî, Abou-Zéid Ahmed ben Sahl, "Préface", *Le Livre de la Création et de l'Histoire*, nşr.-trc. Clément Huart, ed. Ernest Leroux (Paris: Publications de l'École des Langues Orientales Vivantes, 1903), 3: 5-7; Buna bağlı olarak 1899 ile 1901 yılı baskısındaki "Le Livre de la Création et de l'Histoire d'Abou-Zéid

Ebû Zeyd el-Belhî'nin ismi, nüshanın başına nasıl ve neden konuldu? Eser ona ait değilse müellifi kim? Bu soruların yanıtı eserin başka bir eserle karıştırılmış olma ihtimalinde aranılarak bu durumun değerlendirilmesi icap eder. Kendisiyle karıştırılmış olduğu ileri sürülebilecek eser, ona oldukça benzer ve de Ebû Zeyd el-Belhî'nin eserlerinden bir eser olursa, bu; ikisinin karıştırıldığı ihtimalini kuvvetlendirecektir. Tam da böyle düşünüldüğü bir noktada Belhî'nin pek de bilinmeyen bir eseri olan *Kitâbü'l-Bed' ve'l-meâl*'i, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'le aynı kulvara dâhil olmaktadır. Ebû Hayyân et-Tevhîdî (ö. 414/1023) *Risâletün fî takrîzi'l-Câhiz*'inde Belhî'nin bazı kitaplarını sayarken *Kitâbü'l-Bed' ve'l-meâl* adlı eseri de zikretmiştir.¹⁵⁵ İbnü'l-Verdî (ö. 861/1457 [?]) de *Harîdetü'l-'acâ'ib ve ferîdetü'l-ğarâ'ib*'inde ondan¹⁵⁶ iktibas yapar.¹⁵⁷ Kâtib Çelebi ise yazarını belirtmeden eserin sadece varlığına işaret etmiştir.¹⁵⁸

Ahmed ben Sahl el-Balkhî" (Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî'nin Yaratılış/Başlangıç ve Tarih Kitabı) başlığını, 1903 yılı baskısında "Le Livre de la Création et de l'Histoire de Motahhar ben Tâhir el-Maqdisî attribué Abou-Zéid Ahmed ben Sahl el-Balkhî" (Mutahhar b. Tâhir el-Maqdisî'nin Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî'ye atfedilen Yaratılış/Başlangıç ve Tarih Kitabı) şeklinde düzenlemeye gitmiştir. Kalan diğer ciltleri de aynı şekilde neşretmiştir.

¹⁵⁵ Yâkût er-Rûmî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, nşr.-thk. Ahmed Ferîd Rufâî (Mısır: Mektebetü'Îsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.), 3: 65.

¹⁵⁶ Onun, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'i Ebû Zeyd el-Belhî'ye nispet ettiğini söyleyen araştırmacılar, bu konuda yanılığa düşmüşlerdir. Üstelik aralarında İbnü'l-Verdî'nin kendi eserinden bu iddialarını destekleyecek herhangi bir örnek veren bile yoktur. Eserine bakılınca Ebû Zeyd el-Belhî'nin ismini zikrettiği nakillerin bulunduğu ilgili kısmın, Abdullah b. Selâm ile Hz. Peygamber arasında soru-cevap şeklinde geçen kelâmî bazı kısa konuşma kesitleri olduğu görülecektir. Bkz. İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer (ö. 861/1457 [?]), *Harîdetü'l-'acâ'ib ve ferîdetü'l-ğarâ'ib*, thk. Enver Mahmûd Zenâtî (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2008), 392-416; Ancak *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in sayfalarını karıştırınca, mezkûr kısmın eserin herhangi bir yerinde geçmediği fark edilir. Ebû Zeyd el-Belhî'nin günümüze ulaşmadığı için bilinmeyen *Kitâbü'l-Bed' ve'l-meâl* adlı bir eserinin olduğu da öğrenilince durum anlaşılır ki, İbnü'l-Verdî; *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'ten değil, *Kitâbü'l-Bed' ve'l-meâl*'den nakilde bulunmuştur. Eser isminden "Meâl" kelimesini hafzederek "Kitâbü'l-Bed'" şeklinde kısaltmaya gitmesi; kendisinin, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'i Ebû Zeyd el-Belhî'ye nispet ediyormuş gibi algılanmasına neden olmuştur. Örnekler için bkz. Kehhâle, Ömer Rızâ (1905-1987), *Mu'cemü'l-müellifîn: Terâcimü musannifî'l-kütübi'l-'Arabiyye*, nşr. Mektebetü'l-Müsennâ (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 3: 891; Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur* (Leiden: E. J. Brill, 1937), 1: 222; M. Şemsettin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*, haz. Yüksel Kanar. (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991), 90; Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, 67; Abdülkerim Özaydın, "el-Bed' ve't-Târîh", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 290; Bisâtî, *el-Mutahhar el-Makdisî ve menhecühü*, 67 (2 nolu dipnot); *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'te Abdullah b. Selâm adlı sahâbiye yer verilen sayfalar için bkz. Makdisî, 1: 150; 2: 2; 5: 118, 119; Aynı kısaltmayı İbnü'l-Verdî'den önce İbnü'l-Adîm *Buğyetü't-taleb fî târîhi haleb* adlı eserinde yapmıştır. Bkz. İbnü'l-Adîm, Ebû'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî (ö. 660/1262), *Buğyetü't-taleb fî târîhi haleb*, thk. Süheyl Zekâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 3: 3927; *Kitâbü'l-Bed' ve'l-meâl*'in bir tarih kitabı olduğuyula ilgili ifadeler için ayrıca bkz. İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb*, 1: 348, 359, 367, 373, 387.

¹⁵⁷ İbnü'l-Verdî, *Harîdetü'l-'acâ'ib ve ferîdetü'l-ğarâ'ib*, 416.

¹⁵⁸ "ب" harfi ile başlayan tarih kitaplarının bulunduğu kısa bir listeye "el-Bed' ve'l-meâl" olarak alınmıştır. Bkz. Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 1: 271.

Ebû Zeyd el-Belhî'nin *Kitâbü'l-Bed' ve'l-meâl* adında bir eserinin mevcut olduğu göz önünde bulundurulduğunda, akıllara *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in kendisine sehven nispet edilip edilmediği düşüncesi gelir. Bazı gerekçeler onun bu eseri yazmış olamayacağını ortaya koymaktadır. Söz gelimi Belhî'nin h. 322 (m. 933) senesinde¹⁵⁹ vefat etmesine karşılık; eserde geçtiği¹⁶⁰ üzere *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in yazımı h. 355 (m. 966) yılında tamamlanmıştır. Bu durumdan eserin Belhî'nin vefatından sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Belhî ile muasır olan İbnü'n-Nedîm'in h. 377'de (m. 987) yazdığı *el-Fihrist*'te; *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'i, zikrettiği Belhî'ye ait kırktan fazla kitap arasına almaması¹⁶¹ da bu minval üzeredir. Tüm bunlar *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in Belhî'ye ait bir telif olmadığını açıklamaktadır. O hâlde sehven Belhî'ye nispet edilen bu eserin müellifi gerçekte kimdir?

Yazımı tamamlandığı tarih itibariyle müellifiyle aynı yüzyılda yaşadığı söylenebilecek h. 350'de (m. 961) doğup h. 429 (m. 1037) yılında vefat eden Muhammed b. İsmâîl es-Seâlibî'nin; *Ğureru ahhâri mülûki'l-Fürs ve siyerihim*'inde eseri “*Kitâbü'l-Bedv ve't-târîh*” şeklinde “Makdisî” nisbesini taşıyan “Mutahhar b. Tâhir” adında birine atfettiği görülmektedir.¹⁶² Bu, esere Mâkdisî'nin tam ismiyle yapılan ilk atıftır. Seâlibî'den sonra Cûzcânî (ö. 664/1266'dan sonra) de *Tabakât-ı Nâsırî*'nde *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'i tam eser ismiyle Makdisî'ye nispet etmiştir.¹⁶³ Elde bulunan nisbe bilgisiyle araştırmaya devam edildiğinde, eseri Makdisî'ye nispet eden üç kaynakla daha karşılaşılmaktadır. Birer tarihçi olan Ebû'l-Meâlî (V./XI.

¹⁵⁹ Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 1: 274; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 1: 240; Ebû Zeyd el-Belhî'nin vefat tarihiyle ilgili olarak h. 322 (m. 934), h. 330 (m. 940) küsürlü seneler ve h. 340 (m. 951) senesi olmak üzere üç farklı bilgi bulunmaktadır. Ânî, Canân Kahtân Cemîl - Alvânî, Cihâd Abd Hüseyin, “Ebû Zeyd el-Belhî (ö. 322/934): Hayâtuhu ve Sîretuhu'l-İlmiyye”, *Mecelletu Câmiatu'l-Anbâr li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye* 3 (Eylül 2012): 101-103; Yine de bu tarihler, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in yazılma senesinden daha öncedir.

¹⁶⁰ Makdisî, “Mukaddime”, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*, 1: 6; 2: 152.

¹⁶¹ Ne *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* ne de bu eserde geçen müellifin diğer eserleri, Ebû Zeyd el-Belhî'ye ait eserlerin zikredildiği listede bulunmaktadır. Bkz. İbnü'n-Nedîm, 198-200; Ayrıca bkz. Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, 1: 44.

¹⁶² Bkz. Seâlibî, 501; Zotenberg *Ğureru ahhâri mülûki'l-Fürs ve siyerihim*'in birinci cüzünü neşretmiştir. Önsözünde onu neşrettiği zamanda ve hâlen de mahtût olarak bulunan *Ğurer*'in ikinci cüzünde *Kitâbü'l-Bedv ve't-târîh*'in “Mutahhar b. Tâhir” ismiyle birlikte zikredildiğini söylemiştir. Bkz. Seâlibî, “Préface”, *Ğureru ahhâr*, 22.

¹⁶³ Cûzcânî, Ebû Amr Minhâcuddîn Osmân b. Sirâciddîn Muhammed (ö. 664/1266'dan sonra), *Tabakât-ı Nâsırî* (Kahire: el-Merkezü el-Kûmî li't-terceme, 2013), 2: 112; “et-Târîh” formuyla zikrettiği yerler için bkz. Cûzcânî, *Tabakât-ı Nâsırî*, 1: 218, 252, 255, 260, 281, 289, 303, 480; 2: 214; Mütercimleri de eserin Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî'ye ait olduğu konusunda hemfikirdir. Bkz. Cûzcânî, 1: 77, 100 (2 nolu dipnot); 2: 236 (4 nolu dipnot).

yüzyıl), *Beyânü'l-edyân*'ında;¹⁶⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*'ında¹⁶⁵ ve Benâkitî (ö. 730/1329) de *Târîh*¹⁶⁶ adlı eserinde tam müellif ismi yerine Makdisî nisbesini vermekle ve de *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'i “et-Târîh” şeklinde kısaltmakla yetinerek onun bu tarih kitabından nakillerde bulunduğunu belirtmişlerdir.

Nüshanın serüveni, müellifi olarak Makdisî ismine burada kavuşmasıyla sonlanmaktadır. *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in Makdisî'ye ait olduğuna dikkatleri ilk olarak, eseri ona ilk nispet eden Seâlibî'nin *Ğureru ahhâri mülûki'l-Fürs ve siyerihim* adlı eserini 1900 yılında neşreden Zotenberg çekmiştir.¹⁶⁷ Zotenberg, Cl. Huart'ın 1899'da neşrettiği *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in ilk cildinde müellif hatasını fark edip onu bu neşrinde dile getirmiştir. Huart, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in ikinci cildini neşrettikten sonra Zotenberg'in ilgili ifadelerini görüp kalan ciltlere Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî'nin ismini eklemiştir.¹⁶⁸ Eserdeki müellif ismini değiştirmek yerine Ebû Zeyd el-Belhî'nin isminin yanına Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî ismini de eklemesi, altı ciltlik esere bugün bile çarpık ifadelerle atıf yapılmasına neden olmuştur. Buna ülkemizdeki çalışmalardan örnekler verilerek şöyle açıklanabilir.

- “Makdisî, Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî (375/985), *el-Bed' ve't-Tarih*, I-VI, thk. C. Huart, Paris 1899/1916.”¹⁶⁹
- “Mutahhar b. Tâhir, Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî el-Makdisî (355?/965), *el-Bed'u ve't-Târîh*, Mektebetu's-Sakâfeti'd-Dîniyye, Kahire tz.”¹⁷⁰

¹⁶⁴ Ebû'l-Meâlî, Muhammed b. Ni'met Alevî Fekîh Belhî (V./XI. yüzyıl), *Beyânü'l-edyân*, thk. Muhammed Takî Dânişpejûh - Kudretullâh Peyşenemâzezâde (Tahran: İntişârâtü Bünyâd Mevkûfâtü Doktor Mahmud Efşâr, 1376/1957), 24, 26; Abbâs İkbal, eserdeki sözünde eserin Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî'ye ait olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Ebû'l-Meâlî, “Guftâr”, *Beyânü'l-edyân*, 14.

¹⁶⁵ Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Dâru Sâdr, 1397/1977), 3: 79; Yâsîn, farklı bir nakle dayanıp Hamevî'nin “İbn Tâhir el-Makdisî” şeklinde ismini vererek Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî'den nakilde bulunduğunu belirtir. Bkz. Yâsîn, 134; Ancak nakledilen bilgi, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in konuyla ilgili sayfalarındaki bilgilerden oldukça farklı olup zikredilen “İbn Tâhir el-Makdisî”nin Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî ile bir ilgisi bulunmamaktadır. Krş. Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3: 281 ve Makdisî, 3: 114-115; 5: 175-176, 187-188; Üstelik bu naklin hemen peşinden Hamevî, yine “İbn Tâhir el-Makdisî” ismini vererek *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in hiçbir yerinde zikredilmeyen ikinci bir nakilde de bulunur. Bu da iki ismin aynı kişiler olmadığını desteklemektedir. Söz konusu ikinci nakil için bkz. Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3: 281.

¹⁶⁶ Benâkitî, Fahrüddîn Ebû Süleymân Dâvûd b. Muhammed (ö. 730/1329-30), *Ravzatü üli'l-elbâb fî ma'rifeti't-tevârih ve'l-ensâb*, trc. Mahmud Abdülkerîm Ali (Kahire: el-Merkezü el-Kûmî li't-Terceme, 2007), 66; Mütercimi yanılarak *Kitâbü ahseni't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlîm*'in sahibi Muhammed b. Ahmed el-Makdisî'ye nispet etmiştir. Bkz. Benâkitî, *Ravzatü üli'l-elbâb*, 84 (28 nolu dipnot).

¹⁶⁷ Bkz. Seâlibî, “Préface”, *Ğureru ahhâr*, 21-22.

¹⁶⁸ Maqdisî/Balkhî, “Préface”, *Le Livre de la Création et de l'Histoire*, 3: 5.

¹⁶⁹ Murat Akarsu, *Hiz. Osman ve Hilâfeti* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001), 281.

Verilen iki farklı örnekte, iki müellif tek bir müellifmiş gibi gösterilmektedir. Örneklerin ilkinde “Makdisî” ismi Ebû Zeyd el-Belhî’nin nisbesiymiş gibi alınmıştır. Örnekte Ebû Zeyd el-Belhî için 375/985 yılı da verilmektedir. Vefat tarihi olarak verilmiş olabileceği düşünülen bu yıl, asıl olan 322/934 vefat yılına uzak kalmaktadır. İkinci örnekte ise, ilkinde göre daha bariz bir hata görülmektedir. Çünkü burada “Makdisî” ismi Ebû Zeyd el-Belhî’nin nisbelerinden biri olarak kullanılırken; “Mutahhar b. Tâhir” isim ögesi de onun ünlendiği künye olarak verilmiştir. “Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî” isim ve nisbesi, Ebû Zeyd el-Belhî’nin künye ve nisbesi olarak belirtilirken; müellifinin vefat tarihi olarak da Makdisî’nin eseri yazdığı 355?/965 yılının verilmesi ise ayrıca şaşırtıcıdır.

Huart’ın *Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh*’in müellifi konusundaki tasarrufuna rağmen Makdisî’ye ait olduğu şekliyle esere atıfta bulunan örnekler de vardır:

- “el-Makdisî, Mutahhar b. Tâhir, (h. IV./m. X. y.y), el-Bed’u ve’t-Târîh, thk. Clément Huart, c. I-VI, Paris, 1899, 1916.”¹⁷¹
- “el-MAKDİSÎ, Mutahhar b. Tahir (355/964); el-Bed’ ve’t-Târih, I-VI, nşr. Cleament Huart, I-VI, Paris 1907.”¹⁷²

Yapılan araştırmalar sonucu *Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh*’in “Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî”nin bir telifi olduğu yönünde bir kanaat gelişmiş;¹⁷³ yakın geçmişte ve günümüzde eser kayıtlara bu şekilde geçmeye başlamıştır.¹⁷⁴

1.2.3. Eserden İstifade Eden Kaynaklar

Makdisî’nin *Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh*’ine atıfta bulunan beş esere ulaşılır. Bunlar: Seâlibî’nin *Ğureru ahhâri mülûki’l-Fürs ve siyerihim*’i, Ebû’l-Meâlî’nin *Beyânü’l-edyân*’ı, Yâkût el-Hamevî’nin *Mu‘cemü’l-büldân*’ı, Benâkitî’nin daha çok “Târîh-i Benâkitî” diye tanınan *Ravzatü üli’l-elbâb fî tevârîhi’l-ekâbir ve’l-ensâb*’ı, Cûzcânî’nin *Tabakât-ı Nâsirî* adlı eseridir.

¹⁷⁰ Şaban Öz-Feyza Betül Köse, *Siyer Bibliyografyası* (Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2019), 129.

¹⁷¹ Mustafa Zeki Terzi, *Abbâsiler Döneminde Askerî Teşkilât* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1986), 177.

¹⁷² Mahmut Kırkpınar, *Abbâsî Halifesi Mütevekkil ve Dönemi (237-247/847-861)* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1996), 295.

¹⁷³ Zirikî, 1: 134; 7: 253; Brockelmann, 1: 222, 408.

¹⁷⁴ Örnek bir kayıt için bkz. Terhîni, Muhammed Ahmed, *el-Müerrihûn ve’t-tarih inde’l-Arab* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.), 6, 171, 174.

Mezkûr müellifler alanında birer tarihçidir. Dolayısıyla naklettikleri, tarihsel değeri olan haberler olmaktadır. Örneğin Seâlibî, Mânnî diye nitelediği Mütenebbî hakkında onun Sâbûr devrinde ortaya çıktığı ve oğlu Behrâm zamanında öğretilerini ilan edip yaydığı bilgisini verdikten sonra Makdisî'den "İlk zındık mezhebi olduğunu, onun süslü yalan sözlerle ve cezbedici diniyle insanları çektiği, mezheplerinin değişip kendi zamanlarında artık Bâtînlilik diye adlandırıldığı" şeklindeki bilgiyi aktarmıştır.¹⁷⁵ Ebü'l-Meâlî; Zerdüş ve Fars'taki ateşgedeler,¹⁷⁶ Aristo'nun İskender'e yazmış olduğu mektup¹⁷⁷ ve Hintliler hakkında¹⁷⁸ Makdisî'nin eserinden bilgiler edinmiştir. Hamevî de Slav bölgeleriyle ilgili onun eserinden "Onlar (Rûs), etrafı denizle çevrili yarımadaadadırlar. Bölge kendileri için üzerlerine yürümek isteyenlere karşı bir koruma alanı olup yüz bin insanı alabilecek kapasiteye sahiptir..."¹⁷⁹ bilgisini almıştır. Benâkitî, Seâlibî ile aynı konuda Makdisî'den iktibasta bulunmuştur: "Zındıklığı ortaya koyan (kişi), şüphesiz Mânnî'dir. (O), halkı kendi dinine çağırmıştır. Bâtıl olan bu mezhebi de bugüne kadar insanlar arasında varlığını sürdürmüştür. Kendisi yetenekli bir ressam ve mühendisti. Göz boyamakla insanları kandırarak aralarında kötü bir mezhep ortaya çıkardı. Sözlerinin özü ise şuydu: Ruh, ihtisas hâlinde insan bedenindedir. O, bu âlemde ve bu kafestedir..."¹⁸⁰

Cüzcânî, bulundukları örnek nakilleri verilen tarihçilere göre *Kitâbü'l-Bed'* ve *'t-târîh'*ten daha çok istifade etmiştir. Söz gelimi Ebû Hureyre'den gelen şu hadisi Makdisî'nin eserinden nakletmiştir: "Müslüman Türkler; yüzleri kılıflı kalkan gibi, gözleri küçük, burunları yassı olan ve kıldan elbiseler giyinip onlarla yatan bir kavimle savaşmadıkça kıyamet kopmaz."¹⁸¹ Eserinin başka bir yerinde de "Huşeng ölünce dünya, Tomris ortaya çıkana kadar üç yüz yıl boyunca hükümdarsız kaldı."¹⁸² şeklinde *Kitâbü'l-Bed'* ve *'t-târîh'*ten aldığı haberi eserinde paylaşmaktadır.

¹⁷⁵ Bkz. Seâlibî, 501; *Kitâbü'l-Bed'* ve *'t-târîh'*te bulunduğu yer için ayrıca bkz. Makdisî, 3: 158.

¹⁷⁶ Ebü'l-Meâlî, 24.

¹⁷⁷ Ebü'l-Meâlî, 26.

¹⁷⁸ Ebü'l-Meâlî, 28.

¹⁷⁹ Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3: 79; Bilginin *Kitâbü'l-Bed'* ve *'t-târîh'*deki yeri için bkz. Makdisî, 4: 66.

¹⁸⁰ Benâkitî, *Ravzatü üli'l-elbâb*, 66; Haberin *Kitâbü'l-Bed'* ve *'t-târîh'*te bulunduğu yer için ayrıca bkz. Makdisî, 3: 158.

¹⁸¹ Cüzcânî, 2: 113; *Kitâbü'l-Bed'* ve *'t-târîh'*te bulunduğu yer için ayrıca bkz. Makdisî, 2: 170-171.

¹⁸² Cüzcânî, 1: 252; *Kitâbü'l-Bed'* ve *'t-târîh'*te bulunduğu yer için ayrıca bkz. Makdisî, 2: 252.

Buraya kadar adı verilen beş tarihçi *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'ten iktibasta bulunurken ya doğrudan tam ismini vererek ya da en azından yalnızca birer kelimelerle eser ve müellifini kaynak olarak göstermiştir. Onların haricinde bu eserden istifade edip de kendisini veya müellifini kaynak olarak zikretmeyen bir tarihçi olarak da İbnü'l-Verdî ile karşılaşmaktadır.¹⁸³ O, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'ten oldukça iktibasta bulunur.¹⁸⁴ Bu iktibaslardan biri yukarıda zikredilen Cüzcanî'nin Makdisî'den “Müslüman Türkler”le ilgili olan naklidir.¹⁸⁵ Başka bir örnek olarak da şu verilebilir: “‘Sur’a üflenir. Böylece Allah’ın dilediği haricinde gökte ve yerde ne varsa ölür.’ (ez-Zümer, 39/68) sözü (üzerine) ‘Allah’ın dilediği hariç’ sözüyle istisna kıldığı dışında kalanlar bu üfleyişle ölürlər.”¹⁸⁶

1.2.4. Eser ile İlgili Yapılan Çalışmalar

1.2.4.1. Baskı ve Çeviriler

Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh, Makdisî'nin günümüzde hem mahtût hem de matbû hâlde bulunan tek eseridir. Müellif nüshası mevcut olmamakla beraber eserin istinsah hâlindeki nüshaları olduğu belirtilen mahtût nüshalar İstanbul'daki Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bu nüshalar şunlardır:

- H. 663 yılında istinsah edilen 918 nolu Damad İbrahim Paşa Nüshası,¹⁸⁷

¹⁸³ İbnü'l-Verdî'nin nakilleriyle Makdisî'nin aktardıkları arasında birebir benzerlik görülmektedir. Bu, onların aynı kaynaktan beslenmiş olabileceğini de akla getirmektedir. Her iki müellifin de kaynaklarını açıklamaması ve bu benzer bilgilerin temel kaynağına ulaşamaması, araştırmacıyı; durumu İbnü'l-Verdî'nin Makdisî'den iktibaslarda bulunduğu şeklinde yorumlamaya sevk etmektedir. Bu durum, İbnü'l-Verdî'nin Ebû Zeyd el-Belhî'yi *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'te zikrettiği kısım ile ilgili değildir. Söz konusu kısımdaki nakillerin *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'te araştırılmaması, daha önce “Eserin Makdisî'ye Aitliği” konusunda belirtildiği üzere araştırmacıyı yanılgıya düşürmüştür ve düşürmektedir. Nitekim Yâsîn de iki müellifin yer verdiği bilgilerin harfi harfine örtüşmesine dayanarak Ebû Zeyd el-Belhî'nin *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'le zikredildiği kısımdaki nakilleri gözden kaçırmış ve sonuçta İbnü'l-Verdî'nin *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'i Ebû Zeyd el-Belhî'ye nispet ettiği şeklinde bir yargıda bulunmuştur. Bkz. Yâsîn, 135-136.

¹⁸⁴ Yâsîn, bu nakilleri her iki müellifin eserinde geçtiği yerleri bir tablo hâlinde göstermiştir. Bkz. Yâsîn, 135-136.

¹⁸⁵ Bkz. İbnü'l-Verdî, 428; *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'te bulunduğu yer için ayrıca bkz. Makdisî, 2: 170-171.

¹⁸⁶ İbnü'l-Verdî, 458; *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'te bulunduğu yer için ayrıca bkz. Makdisî, 2: 220-221.

¹⁸⁷ Nüsha “Ebû Zeyd Ahmed el-Belhî” müellif ismi ve onun “h. 340” yılı vefat tarihi ile zikredilerek kataloglanmıştır. Bkz. *Defter-i Kütüphâne-i Dâmâd İbrâhîm Pâşâ* (1279 tarihli baskısı), 50; *Defter-i Kütüphâne-i Dâmâd İbrâhîm Pâşâ* (1312 tarihindeki baskısı), 65; Ayrıca 223 varaklık, 23'er satırlık 4 cüz hâlinde kütüphane kaydına geçmiştir. Bkz. *Defter-i Kütüphâne-i Dâmâd İbrâhîm Pâşâ* (1279 tarihli baskısı), 50; Nüshanın 223 varaktan oluştuğunu destekleyen bilgi bulunmaktadır. Bkz. David Thomas, “Al-Maqdisî”, *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 2 (900-1050)*, ed. David Thomas – Alex Mallett 14 (2010): 365; Buna karşılık nüshanın 228 varaktan müteşekkil 3 cüz bkz. Fuad Sezgin, *Târihu türâsi'l-Arabî*, trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî (Riyâd:

- H. 670 yılında istinsah edilen 315 nolu Yusuf Ağa Nüshası,¹⁸⁸
- H. 1006 yılında istinsah edilen 701 nolu Reisü'l-küttâb Mustafa Efendi Nüshası,¹⁸⁹
- H. VIII. yüzyılda istinsah edilen 3406 nolu Ayasofya Nüshası,¹⁹⁰
- *el-Müntezam fî bed'i ed-dünyâ ve târîhi 'l-ümem* ismiyle anılan nüsha.¹⁹¹

Eserin bu mahtût nüshaları arasında en çok çalışma konusu olmuş nüsha Damad İbrahim Paşa nüshasıdır. Nüsha üzerinde ilk ciddi çalışmayı Fransız

İdâretü's-Sekâfe ve'n-Neşr bi'l-Câmi'ati'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye, 1411/1991), 1/2: 187; ve 228 varaklık 1-2 cüz hâlinde olduğu da söylenmiştir. Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü't-târîhi't-türâsi'l-islâmî fî mektebâti'l-'alem (el-Mahûûtât ve'l-Matbûât)*, (Kayseri: Dâru Akabe, ts.), 5: 3766.

¹⁸⁸ Nüsha “Kemâlüddin Ebû Zeyd el-Belhî” müellif ismiyle 3 cüz olduğu belirtilerek kataloga alınmıştır. Bkz. *Mahmud Pâşâ Medresesi Kütüphanesi ve Rüstem Pâşâ Kütüphanesi Defteri* (İstanbul: Dersââdet: Bâb-ı Âlî Caddesinde 20 Numaralı Matbaa, 1311/ 1894), 67; Bu 3 cüz hâlindeki nüshanın 156 varaktan oluştuğu da ifade edilir. Bkz. Sezgin, *Târîhu türâsi'l-Arabî*, 1/2: 187; Karabulut, *Mu'cemü't-târîhi't-türâsi'l-islâmî*, 5: 3766; Thomas, “Al-Maqdisî”, 365.

¹⁸⁹ Bu numarada kayıtlı nüsha, kütüphane defterinde “Mecmu'u's-Siyer” eser ismiyle tek ciltlik olarak kataloglanmıştır. Bkz. *Defter-i Kütüphanê-i Âşir Efendi* (İstanbul: Dersââdet: Bâb-ı Âlî Civarında Ebu's-Su'ud Caddesinde Mahmud Bey Matbaası Numara 72, 1306/1889), 45; Ancak nüshanın *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in nüshası olduğu ve 226 varaktan meydana geldiği ileri sürülmektedir. Bkz. Sezgin, *Târîhu türâsi'l-Arabî*, 1/2: 187; Karabulut, *Mu'cemü't-târîhi't-türâsi'l-İslâmî*, 5: 3766; Thomas, “Al-Maqdisî”, 365.

¹⁹⁰ Muhtasar olduğu belirtilen Ayasofya nüshası, diğer nüshalar arasında Makdisî'nin “Ebû Nasr Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî” şeklinde tam ismiyle birlikte zikredildiği tek nüshadır. Nüshayla ilgili garipsenen nokta, tek ciltlik olan bu eser isminin “Muhtasaru Kitâbü'l-bedr” diye kütüphane kataloguna alınmış olmasıdır. Bkz. *Defter-i Kütüphanê-i Ayâsofya* (İstanbul: Dersââdet: Mahmûd Beg Matbaası – Bâb-ı Âlî Civarında Ebû's-Su'ud Caddesinde numara 72, 1304), 204; Söz konusu nüshayı *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in bir muhtasarı olarak eser ve araştırmalarında gösterenler, bu durumdan hiç söz etmemiştir. Oysaki bu nüsha ya yanılarak Makdisî'ye nispet edilmiş ya da onun *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'inden başka bir eserinin muhtasarı olmalıdır. Çünkü müellifin de ısrarla ifade ettiği gibi *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* zaten muhtasar olarak kaleme alınmıştır. O, eserini ihtisâr olarak yazmaya şartladığını söyleyerek nedenini de kendi deyimiyle eserinin “câmi'u'l-fünûn” olmasının kendisini ihtisâr etmeyi zorunlu kıldığı realitesiyle izâh etmektedir. Bkz. Makdisî, 5: 5; Nüshanın *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in bir muhtasarı olduğunu ileri sürenler ise, onun 218 varaklık tek cüz hâlinde olduğunu belirtmişlerdir. Bkz. Sezgin, 1/2: 187; Karabulut, 5: 3766; Thomas, 365.

¹⁹¹ *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in nüshası olma ihtimali göz önünde bulundurulması gerektiğinden, burada *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in diğer nüshaları arasında zikredilmiştir. Bu nüshanın 2909 no ile kayıtlı olarak 3 cüzden müteşekkil mahtût hâlinde İstanbul'da III. Ahmed Kütüphanesi'nde bulunduğu belirtilir. Ayrıca söz konusu nüshanın Muhammed b. Ahmed b. İyâs el-Mısrî el-Hanefî'ye (ö. 930/1524 [?]) nispetinde bazı tarihçilerin şüphelerinin bulunduğu ve içeriğinin h. 355 senesine kadarki gelişmelerle sonlandığı noktasında olduğu gibi *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'le örtüştüğü ileri sürülmüştür. Bkz. İbn İyâs, Ebû'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddîn) Muhammed b. Şehâbiddîn Ahmed b. İyâs (Ayâs) el-Hanefî (ö. 930/1524 [?]), *Müerrih el-fethü'l-umânî li mısır*, haz. Hüseyin Âsî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 2: 56; Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed (ö. 845/1442), “Mukaddime”, *es-Sülûk li ma'rifeti düvelü'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971), 1: 65; Câlûdî, Alyân Abdülfettâh, *et-Tahvilâtü'l-fikriyye fi'l-âlemi'l-İslâmî: A'lâm, kütüb, harekât ve efkâr mine'l-karni'l-âşir ile's-sânî aşri'l-hicrî* (Beyrut: Mektebetü't-Tevzi' fi'l-Âlemi'l-Arabî, 1435/2014), 227; Ne nüsha ne de onun kayıtlı olduğu no, III. Ahmed Kütüphanesi'nden Yeni Câmi' Kütüphanesi'ne nakledilen eserlerin zikredildiği kütüphane defterinde geçmektedir. Bkz. *Yeni Câmi' Kütüphanesinde Mahfûz Bulunan Kütüb Mevcûdunun Defteridir* (İstanbul: Ma'arif Nezâreti, 1300/1883), 1-76.

oryantalist Cl. Huart gerçekleştirmiştir. Çalışması; nüsha/eser üzerinde yapılan ilk ve şimdiye kadar tek tahkik olması, başka bir dile yapılan ilk çevirisini içermesi ve eserin ilk matbû' örneği olma niteliğini taşıması bakımından kayda değerdir. Aynı zamanda *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in tanınmasını sağlayan da bu çalışmasıdır. Çalışmasıyla eseri altı cilt hâlinde Paris'te 1899–1919 yılları arasında neşrederek ilim dünyasına kazandırmıştır.¹⁹²

Huart'ın çalışmasıyla *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*, kayıp bir mirası olduğu İslâm dünyasında fark edilmiş ve izleyen yıllar içerisinde Huart'ın bu neşri, eserin diğer matbû' örnekleri verilmek üzere;

- 1962'de Mektebetü'l-Esedî tarafından Tahran'da,
- 1962¹⁹³ ve 1964'de Mektebetü'l-Müsennâ tarafından Bağdat'ta,¹⁹⁴
- Tarih belirtilmeksizin Dâru Sâdr tarafından Beyrut'ta,
- Tarih belirtilmeksizin Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye tarafından Port Saîd/Kahire'de

ofset usûlüyle basılmıştır. Bu baskılarda dikkati çeken noktalar; Huart'ın önsözünün ve çevirisinin çıkartılması, kendisine ait tahkik incelemelerinin ve en önemlisi de eserin ilk iki cildinden sonra müellifine dair yapılan isim ilavesinin¹⁹⁵ ise olduğu gibi muhafaza edilmesidir.

Huart'ın neşrine Abdullah el-Cebûrî tarafından eserin fihristleri (içindekiler kısmı) eklenmiş ve Ma'arif matbaası aracılığıyla Bağdat'ta 1965 yılında bu şekilde basılmıştır.¹⁹⁶

Hâşiye eklenmesi yönüyle önceki baskılardan farklı olarak Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye'nin 1997 yılında Beyrut'ta çıkardığı baskıyı da belirtmek gerekir. Bu baskı

¹⁹² Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikûn*, 3. bs. (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1964), 1: 230; Sezgin, 1/2: 187; Semavi Eyice, "HUART, Clément Imbault", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 263.

¹⁹³ Camilla Adang, *Muslim Writers on Judaism & the Hebrew Bible from Ibn Rabban to Ibn Hazm* (Leiden: E. J. Brill, 1996), 48.

¹⁹⁴ Sâlihiyye, Muhammed Îsâ, *el-Mu'cemü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabî el-matbû'* (Kahire: Ma'hedü'l-Mahtûtât el-Arabiyye, 1995), 5: 133.

¹⁹⁵ *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in müellifi hakkında yapılan ekleme ve nedenine "Eserin Makdisî'ye Aitliği" başlığında yer verildi.

¹⁹⁶ Abdürrezzâk Ebû's-Sabr, *Târîhu'l-ğarbi'l-islâmî min hilâli cuhrâfiyyât meşrikîyye: Müellefetü kable nihâyâti'l-karni'l-hâmis li'l-hicre* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 1: 239.

Halîl İmrân el-Mansûr tarafından *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'e konulan ilk hâşiyeyi içermesi bakımından önemlidir.¹⁹⁷

Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh şimdiye kadar üç dile çevrilmiştir. Bunların ilki yukarıda belirtildiği gibi Huart'ın Paris'te 1899–1919 yılları arasında *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in asıl (Arapça) metnini de bulundurarak *Le Livre de la Création et de l'Histoire* adıyla neşrettiği Fransızca çevirisidir. İkinci çeviri ise Muhammed Rezâ Şefî'î Kadkanî tarafından yapılan eserin Farsça çevirisidir. Kadkanî, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in altı cildini kendi mukaddime ve ta'likiyle birlikte Tahran'da *Âferîneş ve târîh* adıyla iki cilt hâlinde 1955 yılında neşretmiştir.¹⁹⁸ Ayrıca Türkçeye de çevirisi yapılmaktadır. İkinci bölümdeki çevirimiz Siyer-i Nebî bölümüyle sınırlı kalmakla birlikte ülkemizde eserle ilgili yapılan ilk Türkçe çeviridir.

1.2.4.2. Akademik Çalışmalar

Huart, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'i neşretmekle onu ilim dünyasına tanıtmıştır. Bu hususta etkisinin bulunduğu, eserle ilgili yazılıp çizilenlerin ya bizzat veya ofset usûlü basımlar dolayısıyla müracaat kaynağının kendi neşri olmasında açıkça görülmektedir. Tanınmaya başlayan eser, yerli-yabancı araştırmacıların akademik çalışmalarına konu olmuştur.

Ignaz Goldziher; Huart'ın, *Le Livre de la Création et de l'Histoire* (*Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*) neşriindeki tahkiki üzerinde bir tahkik mahiyetinde yaptığı inceleme ve değerlendirmelerini *Bemerkungen zu Huart's Ausgabe des Kitâb al-bad' wa'l-ta'rîch von al-Balchî* adını verdiği bir makalede sunmuştur.¹⁹⁹

Tarif Khâlidi, *Mutezilî Tarih Yazıcılığı: Makdisî'nin Kitâbü'l-Bed' ve't-tarih'i* adlı bir makale hazırlamıştır. Makalesinde Makdisî'yi Mu'tezilî bir kimlik üzerinde bazı argümanlarla değerlendirip onun Mu'tezilî tarih yazıcılığında ilk ve tek adımı atmış olduğu görüşünü temellendirmeye çalışmıştır.²⁰⁰

¹⁹⁷ Ebû Zeyd el-Belhî, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*, hşy. Halîl İmrân el-Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), I-II-III.

¹⁹⁸ Kadkanî, Muhammed Rezâ Şefî'î, *Âferîneş ve târîh* (Tahran: Âgâh, 1374/1955), I-II.

¹⁹⁹ Ignaz Goldziher, "Bemerkungen zu Huart's Ausgabe des Kitâb al-bad' wa'l-ta'rîch von al-Balchî", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 54/3 (1900): 396-405.

²⁰⁰ Tarif Khâlidi, "Mutezilî Tarih Yazıcılığı: Makdisî'nin Kitâbü'l-Bed' ve't-Tarih'i", çev. Hayrettin Nebi Güdekli, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (Şubat 2011): 237-252.

Camilla Adang; *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'i çalışma konusu yapıp müellifi Makdisî'nin eserinde verdiği yahudilikle ilgili bilgileri "A Muslim Historian on Judaism: Al-Mutahhar b. Tahir al-Maqdisi" adlı makalesinde ele almıştır.²⁰¹

James Weaver, habilitasyon²⁰² çalışması olarak *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* üzerinden h. IV. (m. X.) yüzyıl Ortadoğu'sunda bilgi ölçümüne dair bir proje yürütmüştür.²⁰³

Hıdır Pûr Abbâdî ve Hâdî Âlim Zâdeh, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* üzerinde bir araştırma yaparak bu eserde geçen kayıp İslâmî kaynakların izini sürmüştür. Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc'ın "el-İhâta ve'l-Furkân" ve Vâkîd b. Amr et-Temîmî'nin "Ahbâru Bâbek" adlı eseri gibi bugün bile kayıp eserlerden olan ve başka eserlerin de zikretmediği h. II. ve III. yüzyıllarda kaleme alınmış toplam elli eseri tespit ettikten sonra araştırmalarını bir makalede toplamışlardır.²⁰⁴

Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh'in Siyer-i Nebî bölümünün Mes'ûdî'ye (ö. 345/956), diğer bölümlerinin de bu bölüm gibi başkalarına ait olduğunu ileri süren Abdülaziz b. Süleyman el-Makbel, bunların üzerine ekleme ve düzeltme yapılarak *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in bir araya getirildiğini dolayısıyla da eserin müellifinin tek bir kişi olmadığını öne sürdüğü karşılaştırmalı bir makale hazırlamıştır.²⁰⁵

²⁰¹ Camilla Adang, "A Muslim Historian on Judaism: Al-Mutahhar b. Tahir al-Maqdisi", *Contacts Between Cultures: West Asia and North Africa*, ed.Amir Arrak (1992): 286–290; Adang'ın bunun dışında konuyla ilgili iki çalışması daha vardır. Bkz. Adang, *Muslim Writers on Judaism and the Hebrew Bible from Ibn Rabban to Ibn Hazm* (Doktora Tezi, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993); Camila Adang – Sabine Schmidtke, *Muslim Perceptions and Reception of the Bible: Texts and Studies* (Atlanta: Lockwood Press, 2019), 28-32; Doktora çalışması kitap hâlinde basılmıştır.

²⁰² Habilitasyon: Bazı Avrupa ve Asya ülkelerinde yapılan en yüksek seviyeli akademik sınavdır. Bir ilim dalında, doktora derecesinden sonra bir daha bilimsel bir eser verilerek habilitasyon kazanılır. Bazen bir kitabın yayını gerekli olan uygulamada, profesörlüğe atanmak için, uygulamanın tanındığı ülkelerde bir habilitasyon bulunması gerekir. Ancak akademik bir derece değildir. Vikipedi, "Habilitasyon - Vikipedi", erişim: 15 Şubat 2020, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Habilitasyon>.

²⁰³ İsviçre merkezli araştırma projelerinin içinde yer alan söz konusu projesi hakkında bilgi için bkz. James Weaver, "Surveying Knowledge in the tenth-Century Middle East: al-Maqdisi's Book of the Beginning and History", *Schweizerische Gesellschaft Mittlerer Osten und Islamische Kulturen-Bulletin* 42 (2016): 36.

²⁰⁴ Hıdır Pûr Abbâdî - Hâdî Âlim Zâdeh, "el-Mesâdirü'l-islâmiyyeti'l-mefkûde, el-mezkûre fî kitâbi "Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh li Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî (h. 355)", *Mecelletü ehlü beyt* 1(22) (2018): 135–153.

²⁰⁵ Makbel, Abdülaziz b. Süleyman, "es-Sîretü'n-nebeviyye fî kütübi'l-Mes'ûdî ve fî Kitâbi'l-Bed' ve't-târîh: Dirâsetün takvimiyye", *Asûr* 16/2 (Aralık 2017): 62-90; Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Zîrâ bu, eserin mukaddimesinde yer alan "Ne bulduysam onda topladım." şeklindeki derleyici konumunda olan tek müellif beyanına ters düşmektedir. Bkz. Makdisî, "Mukaddime", *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*, 1: 6; Aynı ifadeyi başka bir eseri için de kullanmıştır. Bkz. Makdisî, 3: 125.

Yapılan makale çalışmalarına şu Farsça makaleler de dâhildir:

- ا. سید ابو فضل رضوی، ”بینش ونگرش در تاریخ نگارشی اسلامی“²⁰⁶
- ب. محمود حسن آبادی، ”تأویل و تفسیر اسطورها روکرد مطهر بن طاهر مقدسی به اساطیر ایرانی در کتاب آفرینش و تاریخ“²⁰⁷
- ت. خضر پور عبادی – یونس فرهمند، ”خردگرایی یا نص در البدء والتاریخ“²⁰⁸
- ث. زهیر صیامیان گرجی – سعید موسوی سیانی، ”البدء والتاریخ؛ روایت/تفسیری از بافتار فکری جامعه اسلامی در قرن چهارم هجری“²⁰⁹
- ج. بختیاری شهلا، ”فلسفه و تاریخ در البدء والتاریخ مقدسی“²¹⁰
- ح. زهیر صیامیان گرجی – سعید موسوی سیانی، ”چالش خوانش عقل گروه از آثار تاریخ نگرا ایرانی اسلامی کرپست تفسیر خلاصه وار در باز خوانی البدء والتاریخ“²¹¹

Makaleler²¹² dışında yine eser ve dolayısıyla müellifi hakkında yazılmış tez çalışmaları da mevcuttur.

Süleyman Sayar, Makdisî'nin farklı dinlerle ilgili aktardığı haberler üzerinde durup onları *Makdisi'nin Çeşitli Dinler ve İslam Hakkında Verdiği Bilgiler Üzerinde Bir Araştırma* adlı tezinde ele almıştır.²¹³

Mahmoud Tahmi'nin *Une encyclopédie du 4e siècle de l'hégire: le "Livre de la création et de l'histoire" de Maqdisî* adında bir doktora çalışması mevcuttur.²¹⁴

²⁰⁶ سید ابو فضل رضوی، ”بینش ونگرش در تاریخ نگارشی اسلامی“، قیسات ۱۱/۴۲ (۱۳۸۵): ۵-۲۴.

²⁰⁷ محمود حسن آبادی، ”تأویل و تفسیر اسطورها روکرد مطهر بن طاهر مقدسی به اساطیر ایرانی در کتاب آفرینش و تاریخ“، جستارهای ادبی مجله علمی ۱۸۱ (۱۳۹۲): ۱۴۵-۱۶۸.

²⁰⁸ خضر پور عبادی – یونس فرهمند، ”خردگرایی یا نص در البدء والتاریخ“، تاریخ و تمدن اسلامی (۱۳۹۲): ۵۹-۸۰.

²⁰⁹ زهیر صیامیان گرجی – سعید موسوی سیانی، ”البدء والتاریخ؛ روایت/تفسیری از بافتار فکری جامعه اسلامی در قرن چهارم هجری“، پژوهشی تاریخ نگری و تاریخ نگاری دانشگاه الزهراء ۱۸ (۱۳۹۵): ۴۳-۷۰.

²¹⁰ بختیاری شهلا، ”فلسفه و تاریخ در البدء والتاریخ مقدسی“، قیسات ۴۲ (۱۳۸۵): ۱۰۹-۱۲۲.

²¹¹ زهیر صیامیان گرجی – سعید موسوی سیانی، ”چالش خوانش عقل گروه از آثار تاریخ نگرا ایرانی اسلامی کرپست تفسیر خلاصه وار در باز خوانی البدء والتاریخ“، تاریخ نامه ایران بعد از اسلام ۱۴ (۱۳۹۶): ۱۵۱-۱۸۲.

²¹² Diğer bazı çalışmalar için ayrıca bkz. Gabriel Ferrand, *Relations de Voyages et Textes Géographies Arabes, Persians et Turks Relatif a L'Extrême-Orient du VIIIe au XVIIIe siècles*, ed. Ernest Leroux (Paris, y.y., 1913): 1: 116-17; V. M. Beylis, “Narody vostochnoi Evropy v kratkom opisanii Mutakhkhara al-Makdisi (X v.): La Population de l'Europe orientale dans l'écrit de Mutahhar al-Maqdisi”, A. S. Tveritsonovoi: *Tsentral 'noi Evropy 1/2* (1969): 304-311; Josef van Ess, *Der Eine und das Andere: Beobachtungen an Islamischen häresiographischen Texten* (Berlin: De Gureyter, 2011), 1: 558-581.

²¹³ Süleyman Sayar, *Makdisi'nin Çeşitli Dinler ve İslam Hakkında Verdiği Bilgiler Üzerinde Bir Araştırma* (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1995).

²¹⁴ Mahmoud Tahmi, *Une encyclopédie du 4e siècle de l'hégire: le "Livre de la création et de l'histoire" de Maqdisî* (Doktora Tezi, Sarbonne Nouvelle Paris III, 1996).

Riyâz Hamûde Hasan Hâc Yâsîn, *Kitâb “el-Bed’ ve’-târîh” li’l-Makdisî ve’l-mensûbi li’l-Belhî dirâsetün târîhiye tahlîliye* adlı yüksek lisans teziyle eserin ilmi değerini ortaya koymaya çalışmıştır.²¹⁵

Muhammed es-Seyyid İbrahim el-Bisâtî de eseri genişçe ele alarak Makdisî’nin tarihsel yönünün tespiti üzerine yoğunlaştığı *el-Mutahhar el-Makdisî ve menhecühü’t-târîhi fî Kitâbi’l-Bed’ ve’t-târîh* adlı doktora tezini hazırlamıştır.²¹⁶

Ülkemizde eser ve dolayısıyla müellifi hakkında hazırlığı devam eden tezler de bulunmaktadır.

²¹⁵ Yâsîn, Riyâz Hamûde Hasan Hâc, *Kitâb “el-Bed’ ve’-târîh” li’l-Makdisî ve’l-mensûbi li’l-Belhî dirâsetün târîhiye tahlîliye* (Yüksek Lisans Tezi, el-Câmiatü’l-Ürdüniye, 1998).

²¹⁶ Bisâtî, Muhammed es-Seyyid İbrahim, *el-Mutahhar el-Makdisî ve menhecühü fî Kitâbi’l-Bed’ ve’t-târîh* (Doktora Tezi, Câmiatü’l-Ezher, 2008).

İKİNCİ BÖLÜM

***KİTÂBÜ'L-BED' VE'T-TÂRİH*'İN SİYER-İ NEBÎ BÖLÜMÜNÜN ÇEVİRİSİ VE İÇERİK ANALİZİ**

2.1. SİYER-İ NEBÎ BÖLÜMÜNÜN ÇEVİRİSİ

2.1.1. Mekke Dönemi

Peygamber'in (s.a.s.) Hicretine Kadar Doğumu, Büyümesi ve Nübüvveti

2.1.1.1. Peygamber'in (s.a.s.) Soyu

Bu [zikredilecek olan soy] Muhammed b. İshâk el-Muttalibî'nin rivayetinde geçen Resûlulah'ın (s.a.s.) soyudur. İnsanlar, onun Adnân ve üstündekilerle olan soy bağında ihtilaf etmiştir. Bunu ensâb adlı fasılda açıkladık. Onun soyu: Muhammed (s.a.s.) b. Abdullah b. Abdülmuttalib b. Hâşim b. Abdümenâf b. Kusayy b. Kilâb b. Mürre b. Ka'b b. Lüeyy b. Ğalib b. Fihr b. Mâlik b. Nadr b. Kinâne b. Huzeyme b. Müdrike b. İlyâs b. Mudâr b. Nizâr b. Ma'd b. Adnân b. Aded b. Mukavvim b. Nâhûr b. Teyrah b. Ya'rub b. Yeşcüb b. Sâbit b. Nâbit b. İsmâil, b. İbrahîm b. Târah b. Nâhûr b. Sârûh b. Raû b. Şâlih, b. Âbir b. Fâlic b. Erfahşed b. Sâb b. Nûh b. Lâmek b. Metuşelh b. Uhnûh b. Yâred b. Mehlâyil b. Kînân b. Şît b. Âdem (a.s.) şeklinde gelir.

2.1.1.2. Peygamber'in (s.a.s.) Doğumu

Peygamber (s.a.s.), Fil Yılı Ebrehe'nin [Mekke'ye] gelişinden elli gece sonra muharrem ayının başı cuma günü Mekke'de doğdu.²¹⁷ Rivayet edildiğine göre, muharrem ayının on yedinci gecesini pazar günü Ebrehe [fil ile Mekke'ye] geldi. Bu [tarih] Romalı İskender'in takvimine göre 882 yılına, başlangıcı Hücetü'l-Ğadr olan Arap tarihinin 216 yılına ve İran kralı Enûşirvân I. Hüsrev b. Kubâd'ın krallığından da kırk dört yıl sonraya denk gelmektedir.

Peygamber'in (s.a.s.) doğumu rebûlevvel ayının sekizinci gecesini pazartesidir.

İbn İshâk dedi ki: Onun (s.a.s.) doğumu rebûlevvel ayının on ikinci gecesidir.

Dediler ki: Peygamber'in (s.a.s.) doğanı aslan burcudur. Bu burçta ay on sekiz derece ve açıyla yükselir, güneş de bir derecelik boğa burcu konumundadır. Bu,

²¹⁷ Makdisî, 4: 131.

ekim ayının on yedinci günüdür. Mehdi'nin eşi Heyzürân bint Atâ'nın Mekke'de mescit yaptırdığı İbn Yûsuf diye bilinen yerin de yirminci günüdür.

Abdullah b. Keysân'ın İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan (r.a.) aktardığı haber; Resûlullah'ın (s.a.s.) gece vakti doğduğunu gösterir. Çünkü o [İbn Abbâs] şöyle demişti: “Cahiliye ehli, doğan çocuklarını geceden bir kabın altına bırakırlardı ve sabahlamadan da ona bakmazlardı. Resûlullah (s.a.s.) doğduğunda da onu taştan bir kabın altına bırakmışlardı. Sabah vakti onu kontrol etmeye geldiklerinde üstündeki kabın ikiye yarılmış bir hâlde durduğunu gördüler. Onu da iki gözü göğe bakar hâlde buldular. Bu duruma şaşırarak gelmesi için Abdülmuttalib'e haber gönderdiler. Gelip ona baktığında Abdülmuttalib ‘Şu çocuğumu yukarı kaldırın! Şüphesiz o bizdendir.’ dedi.”²¹⁸

2.1.1.3. Peygamber'in (s.a.s.) Süt Anne'ye Verilişi

Emzirilmesi için Resûlullah (s.a.s.), Benî Sa'd b. Bekir kabilesinden Halime adında bir kadına verildi. O, Resûlullah'ı (s.a.s.) alıp emzirmeye başladığında rızkı her yönden artmıştı. Halime'nin koyunları vardı ve bu cılız olan koyunları gelişerek iyi bir sayı artışıyla çoğalmıştı. Bu, Halime hakkında gelen sahih bir haberdur.

İbn İshâk dedi ki: Resûlullah (s.a.s.) için bir sütanne tutulmuştu. O, eşi Hâris b. Abdüluzzâ olan Halime bint Züeyb tarafından Benî Sa'd yurdunda emzirilmişti. Resûlullah'ın (s.a.s.) [bu aileden] sütkardeşleri; Abdullah b. Hâris, Üneyse bint Hâris ve Şeymâ bint Hâris'tir.

Resûlullah (s.a.s.) süttten kesilinceye kadar iki yıl boyunca Halime yanında kaldı. Daha sonra Halime götürüp onu annesine teslim etti. [Âmine onu tekrar ona verince Halime de onu alıp]²¹⁹ kendi yurduna döndü. Beş yaşına geldiğinde Halime onu tekrar annesine geri verdi. Resûlullah (s.a.s.) bir yıl annesinin yanında kalmıştı.

2.1.1.4. Âmine ve Abdülmuttalib'in Vefatı

Âmine, Resûlullah'ı (s.a.s.) yanına alıp Benî Adî b. en-Neccâr olan dayılarına götürdü. Onu götürmesi ve geri getirmesi bir ay sürmüştü. Resûlullah'ın (s.a.s.) annesi Âmine bint Vehb Mekke'ye dönerken yolda Mekke ile Medine arasında Ebvâ

²¹⁸ Makdisî, 4: 131–132.

²¹⁹ Müellif burada, Hz. Peygamber'in annesi Âmine'nin onu tekrar Halime'ye vermiş olduğu bilgisini zikretmemiştir. Bkz. Makdisî, 4: 133.

denilen yerde vefat etti. O sırada Resûlullah (s.a.s.) altı yaşındaydı. Onu babasının cariyesi Ümmü Eymen kucaklayıp Mekke'ye getirdi.

Resûlullah (s.a.s.), Abdülmuttalib'in yanında kalmaya başlamıştı. Sekiz yaşına geldiğinde [dedesi] Abdülmuttalib vefat etti. Tarihin gösterdiği gibi o yıl İran kralı Enûşîrvân da ölmüştü.²²⁰ Sonra Resûlullah'ı (s.a.s.) Ebû Tâlib kendi himayesine aldı. Dört yıl boyunca [Resûlullah] Ebû Tâlib'in yanında kaldı. On iki yaşına geldiğinde Ebû Tâlib'e Şam'a ticarete gitme işi hâsıl oldu. Sevdikinden ve ona olan şefkatinden dolayı Ebû Tâlib onu kendisiyle birlikte Şam'a götürdü.

Dediler ki: Yolda Busrâ denilen mevkiye vardıklarında Bâhîra adında bir rahip kervan üzerinde peygamberlik alametlerinden bir alamet görüp kervanı durdurdu. Yemek hazırlatarak kervandakilerin hepsini yemeğe davet etti. O sırada kervandakiler yaşından dolayı Peygamber'i (s.a.s.) kervanın başında bıraktı. Bahîrâ "Sizden yemeğe katılmayan kimse kalmayın." deyince gidip onu da çağırdılar. Peygamber'i (s.a.s.) görür görmez Bahîrâ, onda nübüvvet alametlerini gördü. Ondaki bu alametlerden tam olarak emin olunca onu kucaklayıp sarıldı. Ebû Tâlib'e [dönerek] Bahîrâ "Kimdir bu çocuk ve senin neyin olur?" dedi. Ebû Tâlib "O, benim çocuğumdur." dedi. Bahîrâ "Onun babası yaşıyor olamaz." dedi. Ebû Tâlib "O, benim kardeşimin çocuğudur." deyince Bahîrâ "Kardeşinin çocuğunu hemen al ve geri dön. Onu yahudilerden de koru! Şüphesiz yeğeninin çok yüce bir şanı vardır." dedi. Bunun üzerine Ebû Tâlib ticaret yolculuğunu hemen orada sonlandırdı ve Peygamber'i (s.a.s.) de yanına alıp hızlıca Mekke'ye döndü.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.s.) güzel bir gençlik çağı geçirerek büyüdü. Yüce Allah onu Cahiliye toplumunda işlenen bütün çirkin şeylerden koruyarak toplumda şan ve şeref sahibi bir kimse yaptı. İslâmiyetten önce bile onun kendi toplumu içerisinde "Muhammedü'l-Emîn" olarak bilinmesini sağlamıştır.²²¹

2.1.1.5. Ficâr Savaşları

İbn İshâk ve Vâkıdî'nin rivayetine göre; Resûlullah (s.a.s.) yirmi yaşına geldiğinde Ficâr Savaşları cereyan etti. Ebû Ubeyde'nin Ebû Amr b. A'la'dan aktardığına göre [Ebû Amr] şöyle dedi: "Ficâr Savaşları cereyan ettiğinde Resûlullah

²²⁰ Makdisî, 4: 133.

²²¹ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 134.

(s.a.s.) on dört veya on beş yaşlarındaydı.”Peygamber (s.a.s.) “Ficâr Savaşlarında ben amcalarıma ok uzatırdım.” dedi. Dediler ki: Haram aylarda işlenen suç ve çirkinliklerden dolayı bu savaşlar “Ficâr Savaşları” olarak isimlendirildi.

Kral Perviz’in Hîre valisi Nu‘man b. Münzîr, o zamanlarda her yıl ticaret için Araplardan birinin sorumluluğu altında Ukâz Panayırı’na bir kervan gönderirdi. O yıl göndereceği kervan için de “Kervanın korumasını kim üstlenebilir?” dedi. Urve b. Utbe b. Câ‘fer b. Kilâb er-Rihhâl “Ey Kral! Kervanın korumasını ben üstlenebilirim.” dedi. Diğer taraftan anlaşmalılarını yüzüstü bırakan ve katli helal olan el-Berrâd b. Kays da “Ey Kral! Kervanı ben üstlenebilirim.” dedi. Urve b. Utbe “Kervanı eşkıya ve yol kesicilerden sen mi koruyacaksın? Şüphesiz sen çıplak köpek gibi çelimsiz birisisin. Sen nerede bunu yapmak nerede?” dedi. Berrâd b. Kays “Peki ya kervanı sen mi Kinâne’den koruyacaksın?” dedi. Urve b. Utbe “Evet! Onu Kinâne ve bütün insanlardan ben koruyacağım.” dedi. [Bu sözlerin ardından] Nu‘man b. Münzîr kervanı Urve b. Utbe’ye teslim etti. Berrâd b. Kays, kervanı alıp yola çıkan Urve b. Utbe’nin peşinden giderek Teymen bölgesinde Zi-tilâl mevkiinde ele geçirdiği fırsatla saldırarak onu haram ayda öldürdü.²²²

İşlenen bu cinayet haberini insanlar işitti. Kinâne ve Kureyş, öldürülen Urve b. Utbe’nin kan diyetini almak üzere katil Berrâd’ın kabilesi Kays b. ‘Aylan üzerine yürüdü. Haram ayda Ukâz denilen yerde bu iki kabile arasında şiddetli bir çarpışma meydana geldi. Savaşın son bulması için insanlar araya girdi. Aralarında barış sağlanması için her iki kabile çağrıldı. O sırada Harb b. Ümeyye savaşın durması için oğlu Süfyân’ı rehin olarak ortaya koymuştu.²²³

Dediler ki: Tüccar adamın biri Mekke’ye gelip mallarını Âs b. Vâil b. es-Sehmî’ye sattı. Ancak o sırada Âs b. Vâil almış olduğu malların bedelini ödemedi. Bunun üzerine tüccar adam Ebû Kubeys dağına çıkarak yaşadığı durumu yüksek bir sesle dile getirdi.²²⁴ Bunu işiten Kureyş toplumu hemen Abdullah b. Cüd‘an’ın evinde toplandı. Mekke’de zulme uğrayanın yanında olacaklarına ve mazlumin hakkını alana dek zalime karşı bir olup mazlumu koruyacaklarına dair yemin ettiler. Bu bir araya gelmeyi Kureyş “Hilfû’l-Fudûl” olarak isimlendirdi.

²²² Makdisî, 4: 135; Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 135.

²²³ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 136.

²²⁴ Makdisî, 4: 136.

Resûlullah (s.a.s.) “Abdullah b. Cüd’an’ın evinde öyle bir toplantıya katıldım ki, bu toplantıya katılmak benim için kızıl develere sahip olmaktan daha hayırlıdır. Şayet İslâm döneminde [bugün] böyle bir şeye çağrılısam Cahiliye’den bir ittifak olmasına rağmen gene katılırdım. Şüphesiz İslâm bunu daha çok destekler.” dedi.²²⁵

2.1.1.6. Peygamber’in (s.a.s.) Hatice’nin (r.a.) Malları ile Şam’a Gitmesi

Dediler ki: Hatice bint Hüveylid b. Esed b. Abdu’l-Uzzâ b. Kusayy, zengin olup Kureyş’in tüccarlarından biriydi. Ücret karşılığında adamlar kiralayıp kendisinin mallarıyla onları pazara gönderirdi.

Vâkıdî şöyle zikretti: Ebû Tâlib, Resûlullah’a (s.a.s.) “Ey kardeşimin oğlu! Ben malı ve mülkü olmayan biriyim. Sıkıntılı yıllar da bize yaklaştı. Kureyş toplumunun ticaret kervanı Şam’a gitmeye hazırlanıyor. Hatice de kavminden bazı kimseleri ticarete gönderecektir. Yanına gidip de bu konuda kendisiyle bir konuşsan... Senin dürüst ve çok güvenilir biri olduğunun haberi ona ulaşırse sana öncelik tanıyacaktır.” dedi. Resûlullah (s.a.s.) “Bu konuda beni çağıracağımı umuyorum.” dedi.

Ebû Tâlib ile yeğeni arasında geçen o konuşmalar Hatice’ye ulaştı. Hatice hemen ona haber göndererek kendisini çağırdı. Kölesi Meysere’yle birlikte malları alıp ticarete gitmesini istedi. Resûlullah (s.a.s.) da malları alıp ticarete çıktı. Ondan almış olduğu malları sattı ve kendisinden alınması istenilen malları da satın alıp kabileyle birlikte Mekke’ye döndü.²²⁶ Mallar bol kazançlı bir şekilde satılmıştı. Hatice bunu görünce Resûlullah (s.a.s.) ile evlenmeyi arzu etti.

2.1.1.7. Peygamber’in (s.a.s.) Hatice (r.a.) ile Evliliği

Dediler ki: Hatice (r.a.); ticaret işinde Resûlullah’ın (s.a.s.) kendisine bol kazanç sağladığını, dürüst ve çokça güvenilir biri olduğunu görünce onunla evlenmeyi arzu etti.

Vâkıdî şöyle dedi: Resûlullah’ın (s.a.s.) evlilik konusundaki düşüncesini öğrenmek isteyen Hatice, ona arkadaşı Nefise’yi gönderdi. Yanına giderek Nefise “Ey Muhammed seni evlilikten alıkoyan nedir ve neden evlenmiyorsun?” dedi. O da “Maddi bir imkâna sahip olmadığım için evlenmiyorum.” dedi. Nefise “Peki ya bu

²²⁵ Makdisî, 4: 136–137.

²²⁶ Makdisî, 4: 137.

imkân sağlanırsa evlenir misin?” dedi. Resûlullah (s.a.s.) “Peki kim o kişi?” dedi. Nefise “Hatice” dedi. Sonra bu durumu Resûlullah (s.a.s.) amcalarına anlattı.

Resûlullah (s.a.s.), Hamza b. Abdülmuttalib ile birlikte giderek Hatice’yi babası Hüveylid b. Esed’ten istediler. O sırada onun babası sarhoş bir hâldeydi. Sabah kendine gelince etrafındakilere “Bu güzel adam kim ve bu elbise de neyin nesi?” dedi. Onlar da “Bunu sana Muhammed b. Abdullah hediye etti. Sen de onu Hatice ile nikâhladın. O da onunla evlendi.” dediler. Bunun üzerine kızarak Hüveylid, onlara “Hatice’nin mehri yirmi devedir!” dedi.

Vâkıdî şöyle rivayet etti: Hatice’yi Resûlullah (s.a.s.) ile nikâhlayan kişi amcası Amr b. Esed’tir. Resûlullah (s.a.s.) evlendiğinde yirmi beş, Hatice de kırk yaşındaydı. Hatice vefat edinceye kadar da Resûlullah (s.a.s.) başka bir kimseyle evlenmedi. Resûlullah (s.a.s.) ile evlenmeden önce Hatice, iki evlilik yapmıştı. Evliliklerinden birini Atık b. Abdullah ile yapmıştı. Bu kişiye İbn Âbid de denir. Ondan bir kız çocuğu vardı. Diğer evliliğini de Ebû Hâle Hind bint Zürâre ile yapmıştı.²²⁷ Ondan da Hind bint Hind adında bir kız çocuğu vardı. Resûlullah’ın (s.a.s.) İbrahim dışındaki bütün çocukları Hatice’den dünyaya gelmişti. İbrahim ise Mısırlı Mâriye’den. Resûlullah’ın (s.a.s.) en büyük çocuğu Kâsım’dı. Ona nispetle de [Resûlullah] Ebü’l-Kâsım diye anılırdı. Büyükten küçüğe doğru çocukları; Kâsım, Tayyîb, Tâhir, Rukayye, Zeyneb, Ümmü Külsûm ve Fâtıma’dır.

Vâkıdî dedi ki: Arkadaşlarımın [tarihçilerin], Resûlullah’ın (s.a.s.) Tayyîb adındaki çocuğunun kimliğini tespit edemediklerini görüyorum ve onun Tâhir olduğunu söylüyorlar.

Sa’d b. Arûbe’nin Katâde’den gelen rivayetine göre; Hatice, Resûlullah’tan (s.a.s.) Cahiliye devrinde Abdümenâf’ı, İslâmiyet devrinde de iki erkek ve dört kız çocuk dünyaya getirdi. Kâsım ve Abdullah küçük yaşta iken vefat etmişlerdi.

İbn İshâk’ın kitabında [yazılana göre]; Peygamber’in (s.a.s.) iki erkek çocuğu Cahiliye döneminde vefat etmişlerdi. Kızları ise, İslâmiyet devrine kadar yaşayıp hicret de etmişlerdi. Yüce Allah en doğrusunu bilir.

²²⁷ Makdisî, 4: 138.

2.1.1.8. Kâbe'nin İnşâsı

Dediler ki: Resûlullah (s.a.s.) otuz beş yaşına geldiğinde Kureyş, Kâbe'nin boyunu yükseltip ona çatı yapmak üzere bir araya geldi. Uzun taş duvardan ibaret kalan Kâbe o yıl meydana gelen selden dolayı yıkılmıştı. Kâbe'nin içinde Ka'be'ye hediye edilen eşyaların muhafaza edildiği bir define kuyusu bulunmaktaydı. O yıl Düveyk adında adamın biri bu defineden çalmıştı. Kureyş hemen onu yakalayıp elini kesti. Ardından Kâbe'yi onarmak üzere harekete geçti.

O zamanlarda bir gemi Cidde'de karaya oturmuştu.²²⁸ Kureyş bu gemiden artakalan tahtaları alıp Mekke'ye getirdi. Mekke'de marangoz işinden anlayan Mısırlı bir adam vardı. Kureyş [ondan yardım alarak] Kâbe'yi restore etti. Kâbe'nin boyunu on sekiz arşın yükselttiler. Sıra tam Rûkn'e [Hacerü'l-Esved] taşının konulacağı yere geldiğinde Kureyş anlaşmazlığa düştü. Çünkü her kabile onu yerine yerleştirme şerefine nâil olmak istiyordu. Bu durum aralarında ölüm tehditlerine kadar varan büyük tartışmalara sebep oldu. Bir müddet sonra ortak hareket ederek mescidin kapısından ilk girecek kimseyi hakem tayin etmeyi kararlaştırdılar. Kapıdan ilk giren kişi Resûlullah (s.a.s.) olmuştu. Aralarını bulmak üzere Resûlullah (s.a.s.) onlardan bir bez parçası getirmelerini istedi. Rûkn'ü alıp bu bezin üzerine koydu. Her bir kabilenin de bu bezin bir ucundan tutarak kaldırmasını istedi. Taşı konulacağı yere kadar kaldırdıklarında onu alıp Rûkn'e kendisi yerleştirdi. Orada bulunanların tamamı buna razı gelmişti. Böylece aralarında kötü bir durumun meydana gelmesi önlenmiş oldu.

2.1.1.9. Peygamberlik ve Vahyin Nüzûlü

Dediler ki: Resûlullah (s.a.s.) kırk yaşına geldiğinde yüce Allah onu bütün âlemlere rahmet ve insanlar için bir hidayet rehberi olarak gönderdi. O; başlangıçta vahyi rüya, ses ve suretler şeklinde almaktaydı. Başta bundan çok korkup dehşete düştü.

İkrime'den rivayet edildiğimize göre; Muhammed (s.a.s.) kırk yaşındayken nübüvvet kendisine geldi. Nübüvvetinin ilk üç yılında İsrâfîl ona eşlik etmişti. Bu süreçte [İsrâfîl] ona görünerek kendisiyle konuşmaktaydı. Bu süre zarfında onun diliyle kendisine Kur'ân'dan bir şey inmemişti. Üç yılın ardından vahiy Cebrâîl (a.s.)

²²⁸ Makdisî, 4: 139.

vasıtasıyla kendisine gelmeye başladı. On yılı Mekke ve on yılı da Medine’de olmak üzere Kur’ân-ı Kerim yirmi yılda inmişti.²²⁹

İbn İshâk’ın Zührî’den, onun da Âişe’den aktardığı rivayete göre; Resûlullah (s.a.s.) nübüvveti başlangıçta sadık rüyalar şeklinde alıyordu. Onun gece gördüğü rüyalar sabahın aydınlığı gibi gerçekleşirdi. Yalnızlık sonra kendisine sevdireldi. Hiçbir şey ona yalnız kalmaktan daha sevimli gelmezdi. Sonra melek ona geldi.

Dediler ki: Kureyş ramazan ayında gidip Hira’da ibadet ederdi. İyi bir şey olduğundan Resûlullah (s.a.s.) da bunu yapardı. Hira’ya ibadet etmeye giderken o, yanına hurma ve süt alıp oradaki insanlara ikram ederdi. Hira’da itikâfta olduğu zamanda -cumartesi ve pazar gecelerinde- Cebrâil ona göründü. Ramazan ayından on yedi gün geçtikten sonra Cebrâil pazartesi günü risâletle ona geldi. Nitekim yüce Allah’ın şu sözünde olduğu gibi: “Oruç ayı olan ramazan öyle bir aydır ki Kur’ân bu ayda indirilmeye başlanmıştır.” (Bakara, 2/185) Bu; [Fars takviminde] kasımın yirmi beşine, [Rûmî takvimde] şubatın dokuzuna denk gelmekteydi. O zamanlarda Kral Perviz’in tahta gelişinin de yirminci yılıydı.

Tarihçilere göre; Alak sûresinin şu beş ayeti Kur’ân’dan inen ilk âyetlerdir: “[Ey Peygamber!] Seni yaratan rabbinin adına bu âyetleri duyur, anlat! ... Ona bilmediklerini öğretmiştir” ayetine kadar. (Alak, 96/1–5)

Bazıları şöyle zikretti: Resûlullah (s.a.s.) dedi ki: “Ben Hira’da uyurken elinde ipekten yazılı kumaş ile bir adam yanıma geldi. Beni ayağıyla dürterek ‘Ok!’ dedi. Bunu bir veya iki kez tekrarladı. Sonra ‘Seni yaratan rabbinin adıyla bu âyetleri duyur, anlat ki, senin rabbin insanı [anne rahmine yapışan ve kan pıhtısını andıran] bir maddeden yarattı. [Ey Peygamber!] Bu âyetleri duyur, anlat! [Bil ki] rabbin büyük lütuf sahibidir. O, insana kalemle yazma kabiliyeti vermiş ve ona bilmediklerini öğretmiştir.’ dedi. (Alak, 96/1–5) Sonra ‘Müjdele! Ben Cebrâil’im ve sen de bu ümmetin peygamberisin!’ dedi.” Sonra Cebrâil ona iki rekât namaz kıldırıldı.²³⁰ Ubeyd b. Umeyr el-Leysi’nin rivayetinde; Peygamber’in (s.a.s.) uyurken Cebrâil’in geldiği bilgisi yer almakla birlikte onu ayağıyla dürttüğü ifadesi geçmemektedir.

²²⁹ Makdisî, 4: 140.

²³⁰ Makdisî, 4: 141.

Resûlullah (s.a.s) dedi ki: “Hemen Hatice’nin yanına geldim. Hira’da o gördüklerim/yaşadıklarım beni dehşete düşürdü. Sanki kalbime bir kitap yazılmış gibi hissettim. Ona ‘Şair ve/veya mecnun olduğumdan korktum.’ dedim. Hatice ‘Ey amcazâdem! Bu [hâl] ne?’ dedi. Durumu kendisine anlattım. Hatice ‘Endişe duymana gerek yok. Biliyorum ki sen; fakiri doyuran, sıla-i rahmi gözeten, doğru sözlü olan ve emanete riayet eden birisin. Senin için Allah yalnızca hayır eyler.’ dedi.” Sonra Hatice elbisesini giyip doğruca amcazadesi Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdü’l-Uzzâ b. Kusayy’ın yanına gitti. Varaka hıristiyandı ve İncil’i de okumuş bir kimseydi. Hatice Peygamber’in (s.a.s.) Hira’da yaşadıklarını ona anlattı. Hatice Cebrâil’in (a.s.) adını zikredince Varaka “Kuddûs! Kuddûs!” dedi. Hatice’ye “Ne oluyor da sen şu an halkı putperest olan bu vadide Ruhu’l-Emîn’den bahsediyorsun? Eğer bana bu söylediklerin doğruysa bu; Mûsâ b. İmrân’a gelen ‘Nâmûs-i Ekber’dir. Ona [Muhammed] sebat göstermesini söyle!” dedi. Varaka “Bu [Cebrâil] tekrar ona geldiğinde başını aç ve onun yanında dur! Şayet şeytansa orada durur ve gitmez. Yok, eğer melek ise onu o sırada görmezsin.” dedi. Hatice oradan ayrılıp Resûlullah’ın (s.a.s.) yanına geldi. Ona “Arkadaşın [Cebrâil] tekrar geldiğinde beni yanına çağır.” dedi. Hatice bir ara Resûlullah (s.a.s.) yanındayken Cebrâil (a.s.) ona geldi. Hatice’ye “İşte bahsettiğim melek bu! Şu an beni tutup sıkmakta.” dedi. Hatice ona “Kalk ve dizimin üstüne otur.” dedi. Sonra Hatice başını açtı ve ona “Şu an onu görüyor musun?” dedi. O da “ Hayır.” deyince Hatice “Müjdeler olsun! Allah’a yemin olsun ki bu gelen melektir. Şayet şeytan olsaydı başım açıkken utanıp gitmezdi.” dedi. Sonra Hatice Resûlullah’a (s.a.s.) iman edip kendisini doğruladı.²³¹ Çoğu insan Peygamber’e (s.a.s.) iman eden ilk kişinin Hatice olduğunu söyler.

Ebû Râfi‘den rivayet edildiğimize göre; o, şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.s.) pazartesi gününün sabah vaktinde namaz kıldı. Hatice de o günün son vaktinde namaz kılmıştı.

Dediler ki: Bu kıssayla ilgili şu ayet nâzil oldu: “Nûn. Kaleme ve kalemin yazdıklarına andolsun ki, [Ey Peygamber!] sen, rabbinin peygamberlik lütfettiği birisin.” (Kalem, 68/1–2)

²³¹ Makdisî, 4: 142.

Zührî dedi ki: Vahiy Peygamber'e (s.a.s.) nâzil olmadan ve o, İslâm'a davet çağrısına başlamadan önce Varaka b. Nefvel ölmüştü. Yüce Allah en doğrusunu bilir.²³²

2.1.1.10. Yıldızların Düşüşü

Nübüvvetin Resûlullah'a (s.a.s.) geldiği sıralarda Kureyş'in; şeytanların/cinlerin yirmi gün boyunca ateş topuna tutulduklarına şahit olduğu bilgisini bazı tarih kitaplarında gördüm. Nitekim yüce Allah da şöyle buyurur: "Biz yakın gökyüzünü yıldızlarla bezeyip süsledik ve orayı azgın, isyankâr şeytanlardan/cinlerden koruduk. Onlar meleklerin meclislerine kulak verip oradan bilgi elde edemezler. Oraya yaklaşmak istediklerinde her taraftan def edilirler. Onları daimî bir azap beklemektedir. Ancak şeytanlardan/cinlerden biri; meleklerin yüce meclisinden bir haber/bilgi çalmaya kalksa, yakıcı bir alev topu yetişip onu yok eder." (Sâffât, 37/6–10) Bu sözüyle yüce Allah; gökleri yarattığı günden itibaren ve var olduğu sürece de yıldızları gök için hem bir süs ve hem de her türlü isyankâr, azgın şeytan/cine karşı birer koruma aracı olarak kıldığına işaret etmektedir.

Cahiliye devrinde vuku bulan yıldızların düşüşü hakkında Zührî'ye soru soruldu. O da "Allah Resûlü (s.a.s.) peygamber olarak gönderildiğinde bu durum daha sık ve daha şiddetli bir şekilde gerçekleşmeye başlamıştı." dedi.

Konu ile ilgili doğruluk derecesi yüksek olan birtakım haberlerde rivayet edilir ki: Yıldızların düşüşü peygamberlikten önceydi. Vahiy süreci boyunca da devam etmiştir. Bu bir çeşit azaptı ve dinleyerek gökten haber/bilgi çalmaya çalışanlar [şeytan/cin] bununla topa tutulurdu. Yüce Allah en doğrusunu bilir.²³³

2.1.1.11. Fetretü'l-Vahy/Vahyin Bir Müddet Kesilmesi

Dediler ki: Sonra vahiy Resûlullah'tan (s.a.s.) bir müddet kesildi. Bu durum ona çok zor gelmeye başlamıştı. İbn Abbas'ın (r.a.) rivayetine göre; inkıta-ı vahy sürecinde o (s.a.s.); bir defasında Sebîr, bir defasında da Hira'dan kendisini atmaya çalışmıştı. O, bu durumun psikolojisindeyken bir ses işitti. Yükselen o ses, önceden kendisine gökle yeryüzü arasında Hira'da gelen meleğin sesiydi. Resûlullah (s.a.s.) "Bundan korkup dehşete düştüm. Hemen ailemin yanına gidip 'Beni örtün!' dedim.

²³² Makdisî, 4: 143.

²³³ Makdisî, 4: 144.

Kara bir örtüyle beni örttüler ve sonra üzerime soğuk su döktüler. Peşinden ‘Ey örtüsüne bürünüp sarınan/içine kapanan Peygamber! Hadi kalk davran ve sana vahyedilenleri tebliğ et. Rabbinin şanını yücelt; O’nun büyüklüğünü anlat, elbiseni temizle; kılık-kıyafetine çeki düzen ver. İstirap ve endişenden sıyrıl.’ (Müddessir, 74/1–5) âyetleri nâzil oldu.” dedi.

2.1.1.12. İman Eden İlk Kişi Hakkındaki İhtilaflar

Denildi ki: İman eden ilk kişi Hatice’dir (r.a.). Resûlullah (s.a.s.) pazartesi günü sabah vaktinde namaz kıldı. Hatice de o günün son vaktinde namaz kılmıştı. Bu kişinin Ali b. Ebî Tâlib olduğu da söylenir. Resûlullah (s.a.s.) pazartesi günü namaz kılınca Ali de salı günü namaz kılmıştı. Denilir ki, bu kişi Zeyd b. Hârise’dir. Onun Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) olduğu da söylenir.

İbn İshâk ise şöyle diyor: Muhammed’e (s.a.s.) iman ettiği zikredilen ilk kişi Ali b. Ebî Tâlib’tir. Sırasıyla sonra Zeyd b. Hârise, Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.), onun davetiyle de Osman b. Affân, sonra Sa’d b. Ebî Vakkâs, Abdurrahman b. Avf ve Talha b. Übeydullah iman etmiştir. Bu sekiz kişi İslâm’a giren ilk kimselerdi.²³⁴

Vâkıdî şöyle rivayet etti: Sa’d b. Ebî Vakkâs “Ben İslâm’a girenlerin üçüncüsü olduğumda Ali b. Ebî Tâlib gelip dördüncü kişi olmuştu.” dedi. Amr b. Abese “Ben İslâm’a girenlerin üçüncüsü veya dördüncüsüydim.” dedi. Hâlîd b. Âs “Ben İslâm’a girenlerin beşincisiydim.” dedi. Bunların ardından; Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Zübeyyir b. el-Avvâm, Osman b. Maz’ûn, Kudâme b. Maz’un, Ubeyde b. Hâris, Ca’fer b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes’ud, Abdullah b. Cahş ile kardeşi Ebû Ahmed b. Cahş, Ebû Seleme b. Abdü’l Esed, Vâkıd b. Abdullah, Huneys b. Huzâfe, Nuaym b. Abdullah en-Nehhâm, Habbâb b. Eret ve Âmir b. Fühayr (r.a.) gelir. Kadınlardan ise; Ca’fer b. Ebî Tâlib’in eşi Esmâ bint Umeys el-Has‘amiyye, Saîd b. Zeyd b. Amr’ın eşi Fâtıma bint el-Hattâb, Esmâ bint Ebî Bekir ve yaşça küçük olan Âişe bint Ebî Bekir’dir. Bu sahâbîler üç yıl içerisinde müslüman olmuştu.

Resûlullah (s.a.s.), Erkâm b. Ebi’l-Erkâm’ın evine girinceye kadar insanları gizlice İslâm’a davet ediyordu. Otuz veya otuz küsür kişi müslüman olduktan sonra Suheyb b. Sinân ve Ammâr b. Yâsîr de müslüman olmuştu. Nübüvvettin dördüncü yılında da İslâm Mekke’de duyuldu. Resûlullah (s.a.s.) onu açık bir şekilde insanlara

²³⁴ Makdisî, 4: 145.

anlatmaya başladı. Yüce Allah şu âyetle elçisine İslâm’a açıkça davet emrini vermişti: “Ey Peygamber, sana emredilen tevhid davasını bütün açıklığıyla ortaya koy ve müşriklerden yüz çevir.” (Hicr Sûresi, 15/94)²³⁵

2.1.1.13. İslâm’a Açıktan Davet

Dediler ki: Resûlullah (s.a.s.), dinini halka açarak onları çağırmaya başladı. Halkı onu; doğru sözlü, güzel komşu, iyilik yapmayı seven, topluma karşı mütevazı, akılcı olgun, şerefli, ailecek önde gelen ve soyu pak biri olarak bildiğinden onu başta kınamayıp kendisinden uzaklaşmadı. İlâhlarına hakaret edip onların düşüncelerini ve anlayışlarını saçma bulup dinlerini eleştirmeyene kadar bu böyle devam etmişti. Bunu yapmaya başladığında halkı kendisine karşı durup ona eziyet etmeye başladı. Onlara karşı amcası Ebû Tâlib onu koruyup kollamaya ve yanında mücadele etmeye başladı. Bu durumdan rahatsız olan Kureyş bir araya gelerek öfkeli bir şekilde Ebû Tâlib’e doğru yürüdü. Bunlar Kureyş’in ileri geleni; Utbe b. Rebîa b. Abdişems b. Abdimenâf, onun kardeşi Şeybe b. Rebîa, oğlu Velîd b. Utbe, Ebû Süfyân b. Harb b. Ümeyye b. Abdişems, künyesi Ebû’l-Hakem ve Ebû’l-Bahterî b. Hişâm olan Ebû Cehil Amr b. Hişâm b. Muğîre el-Mahzûmî, Velîd b. el-Mugîre b. Abdillâh el-Mahzûmî ve Âs b. Vâil es-Sehmî idi.

Ebû Tâlib’e “Ey Ebû Tâlib! Şan ve şeref olarak önde gelen ve yaşça büyük birisin. Yeğenin; ilâhlarımıza dil uzatarak dinimizi ayıplamakta ve düşüncelerimizi saçma bulup atalarımıza hakaret etmektedir. Onu ya sen cezalandırırsın ya da biz onunla savaşıyoruz!” dediler. Bunun üzerine Ebû Tâlib Peygamber’e (s.a.s.) “Benim ve kendin için sakın. Güç yetiremeyeceğim bir işi bana yükleme.” dedi.²³⁶ Resûlullah (s.a.s.) Ebû Talib’in kendisini terkedip yardımsız bıraktığını ve mücadelesinde de yalnız kaldığını zannetti. Gözyaşı dökmeye başladı. Sonra amcasına “Ey amcacığım! Allah’a yemin olsun ki; bu işten vazgeçmem için sağ elime güneşi ve sol elime de ayı koysalar, bu uğurda ben helak olsam dahi, yüce Allah onu üstün kılmayana kadar ondan vazgeçmeyeceğim.” dedi. Ebû Tâlib ona “Seni yardımsız bırakmayacağım.” dedi.

Kureyş, Ebû Talib’in yanına bu sefer Umâre b. Velîd ile gitti. Ona “Bu, Mekke’nin boylu poslu en alımlı gencidir. Onu evlatlık olarak al ve dinimize

²³⁵ Makdisî, 4: 146.

²³⁶ Makdisî, 4: 147.

muhalif, toplumumuzu ayrıştıran şu yeğenini bize ver öldürelim.” dedi. Ebû Tâlib “Demek ki bana kendi çocuğunuzu besleyip büyütmem için veriyorsunuz ve oğlumu da öldürmeniz için istiyorsunuz. Bu olacak şey değil!” dedi. Kavim ayrılığa düştü ve birbirine bağırıp çağırmaya başladı.

Kureyş bu defa kabilelerdeki müslüman olan kişiler üzerine yürümeye ve onları seçtikleri dinden vazgeçirinceye kadar onları işkenceye tabi tutmaya yöneldi. Yüce Allah, elçisini onlardan amcası Ebû Tâlib ile korumuştur. Kureyş; Peygamber’e (s.a.s.) şâir, kâhin, sihirbaz ve mecnûn ithamlarında bulunmaya başladı. Elçisine indirdiği vahiy ile yüce Allah onların bu karalamalarını yalanlayarak kendilerine karşılık veriyor ve Resûlullah’ın (s.a.s.) hakkı kâim kılmak üzere gönderildiğini vurguluyordu. Yapılan bütün bu kötülükler Resûlullah’ı (s.a.s.) açık veya gizli bir şekilde Allah’a yakarıştı bulunmaktan alıkoymuyordu. Ebû Tâlib vefat ettikten sonra Kureyş her taraftan onun üzerine gelerek ona zarar vermeye başladı.

Dediler ki: Hamza b. Abdülmuttalib müslüman olunca Peygamber (s.a.s.) ve müslümanlar onunla güç buldu. Onun müslüman olması müşriklere çok zor gelmişti. Peygamber’e (s.a.s.) karşı koyma düşüncesinden vazgeçerek müşrikler, ona serzenişte bulunma yoluna gittiler.²³⁷ Onu davasından vazgeçirmek için kendisine mal-mülk, deve ve kadın teklif ettiler. Ancak o sırada şu âyet nâzil oldu: “[Ey Peygamber!] O müşriklere de ki: Ben bu tebliğ vazifeme karşılık sizden hiçbir ücret istemiyorum; [ama madem beni peygamber olarak kabul etmiyorsunuz] hiç değilse aramızdaki akrabalık bağının hatırına yakınlık gösterin; bana eziyet etmeyin.” (Şûrâ, 42/23) Dünya malları ile Peygamber’i (s.a.s.) inandığı davadan alıkoyamayacaklarını anlayan müşrikler ümitsizliğe düştü. Ona “Ey Muhammed! Sana asla inanmayacağız. Sana inanmamız için de bize topraktan pınarlar fişkırtmalısın.” (İsrâ, 17/90) diyerek ondan kendilerine mûcize getirmesini istediler.

Müşrikler, İslâm’ı kabul edecek kimseleri bu defa açıktan işkenceye tabi tutmayı ve yakaladıklarını gizlice öldürmeyi kararlaştırdılar. Resûlullah (s.a.s.) müslümanlara inaçları üzere gizli bir şekilde Habeşistan’a hicret etmelerini emretti. Bu, Habeşistan’a yapılan ilk hicretti. Nübüvvetin beşinci yılında gerçekleşmişti.²³⁸

²³⁷ Makdisî, 4: 148.

²³⁸ Makdisî, 4: 149.

2.1.1.14. Habeşistan’a İlk Hicret

Dediler ki: On biri erkek ve dördü kadın olmak üzere toplam on beş müslüman Osman b. Affân önderliğinde Habeşistan’a hicret etti. Resûlullah’ın (s.a.s.) kızı ve aynı zamanda Osman b. Affân’ın eşi Rukayye de bunların içinde yer alıyordu. Kureyş onların hicret ettiğini duyunca peşlerine düştü. Ancak onlara yetişmeden onlar güvenli bir şekilde Habeşistan’a ulaşmıştı.

Dediler ki: Resûlullah (s.a.s.) Necm sûresini okuduğu esnada şeytan şu sözleri onun diline dolamıştı: “Bunlar yüce kuşlar/kuğulardır. Elbette onların da şefaatleri umulur.” Bunu işiten müşrikler sevinip secde ettiler. Sonra “İbn Ebî Kebşe’ye ne oluyor da ilâhlarımızı hayırla övmektedir.” dediler.²³⁹

Kureyş’in müslüman olduğu haberi Habeşistan’da bulunan Osman b. Affân ve beraberindekilere ulaşınca Mekke’ye dönmek üzere yola çıktılar. Mekke’ye yaklaştıklarında haberin asılsız olduğunu duydular. Bu durumda her biri gizlice veya birilerinin himayesi ile Mekke’ye girebildi.

Müşriklerin müslümanlara yönelik şiddet ve baskısı artınca Peygamber (s.a.s.) müslümanlara tekrar Habeşistan’a hicret etmelerini emretti.

2.1.1.15. Habeşistan’a İkinci Hicret

Dediler ki: Müslümanlar peş peşe birbirini takip ederek Ca’fer b. Ebî Tâlib önderliğinde hicret ettiler. Habeşistan topraklarında bir araya geldiklerinde toplam sayıları seksen üçtü.²⁴⁰

Ebû Bekir el-Sıddîk (r.a.) de Mekke’den ayrılmıştı. Berkü’l-Ğamad mevkisine ulaştığında Kâre kabilesinin lideri İbnü’l-Dügunne ile karşılaştı. İbnü’l-Dügunne “Ey Ebû Bekir! Nereye gidiyorsun?” dedi. O da “Kavmim beni aralarından çıkardı. Ben de yeryüzünde dolaşarak rabbime ibadet ediyorum.” dedi.²⁴¹ İbnü’l-Dügunne “Senin gibi yoksulu doyuran, sıla-i rahmi gözeten, misafire ikramda bulunan, güçsüze yardım eden ve hakkın temsilcisi olan biri çıkartılamaz.” dedi. İbnü’l-Dügunne’nin himayesi altında Ebû Bekir Mekke’ye geri döndü. Kureyş’e seslenerek İbnü’l-Dügunne “Ey Kureyş toplumu! Ebû Bekir’i ben kendi himayeme

²³⁹ Makdisî, 4: 149.

²⁴⁰ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 150.

²⁴¹ Makdisî, 4: 150.

aldım.” dedi. Kureyş “Ona kendi evinde rabbine ibadet etmesini söyle! Çocuklarımızla da aramızı bozmasın!” dedi.

Dediler ki: Habeşistan’a hicret eden müslümanları kendilerine teslim etmesi için Kureyş, Habeşistan kralı Necâşî’ye hediyeler eşliğinde Amr b. Âs ve Abdullah b. Rebâ’a’yı gönderdi. Habeşistan’a ulaştıklarında hediyeleri takdim ederek krala “Aramızdan kaçıp ÷lkene sığınan sapık beyinsizler var. Bunlar kendi dinlerini terkedip aynı zamanda dininize de girmemiş kimselerdir. Onları teslim etmeniz için efendilerimiz bizi size gönderdi.” dediler. Necâşî “Bu söylenenleri bir de kendilerine sorayım.” dedi. Resûlullah’ın (s.a.s.) ashâbını çağırttı. O sırada Necâşî kendi piskopos ve patriklerini topladı. Oturacakları yerler de serildi. Necâşî [muhacirlere] “Bu terk etmiş olduğunuz kavminizin dini nedir?” dedi. Câ’fer b. Ebî Tâlib (r.a.) “Şüphesiz biz Cahiliye ehli bir toplumduk. Putlara tapar, ölü/murdar olmuş hayvan eti yer, birbirimizin kanını döker ve fuhuş yapardık. Ta ki yüce Allah; içimizden elçisi olarak soyunu, doğruluğunu ve güvenilirliğini bildiğimiz birini gönderinceye kadar.²⁴² Bu elçi; bizi Allah’ı birlemeye ve O’na ibadet edip taş ve putlardan uzak durmaya çağırıyor. Doğru sözlü olmayı, sıla-i rahîm yapmayı, komşuya iyi davranmayı, fuhuştan kaçınmayı ve haramlardan sakınmayı da bize emreder. Kavmimiz bizi tekrar putlara tapmaya döndürmek için bize saldırmaktadır. O yüzden seni tercih ederek kaçıp ÷lkene geldik.” dedi. Necâşî “Allah’a yemin olsun ki özgürsünüz ve sizi asla onlara teslim etmeyeceğim!” dedi. Kureyş’in iki adamı azarlanmış bir şekilde Necâşinin yanından ayrıldı. Ayrılırken Amr b. Âs “Kralın yanına öyle bir şeyle gideceğim ki, bu; onların oradan çıkarılmalarına sebep olacaktır.” dedi. Ertesi gün Necâşî’nin yanına giderek Amr b. Âs “Ey kral! Onlar Îsâ hakkında çok büyük şeyler söylüyorlar. Eğer istersen onlara Îsâ hakkındaki düşüncelerini sor.” dedi. Câ’fer b. Ebî Tâlib (r.a.) “Biz Îsâ’yı peygamberimizin bildirdiği şekliyle biliriz: ‘O; Allah’ın kulu, elçisi ve rûhu olup kendisinden Meryem’e ilkâ ettiği kelimesidir.’” dedi. Yerden bir çubuk alarak Necâşî “Îsâ hakkında söyledikleriniz bu çubuk kadar ne eksik ne de fazladır.” dedi. Sonra Câ’fer b. Ebî Tâlib (r.a.) “كهيعص” (Meryem) sûresini okudu. Necâşî de Peygamber’e (s.a.s.) iman etti. Amr b. Âs ve Abdullah b. Rebâ’a’yı da getirmiş oldukları hediyelerle Mekke’ye geri çevirdi.

²⁴² Makdisî, 4: 151.

Resûlullah (s.a.s.) Medine'ye hicret edince müslümanlar onun yanına gitmeye başladı. Onun yanına en son giden kişi Habeşistan'a hicret etmiş bulunan Ca'fer b. Ebî Tâlib olmuştu. Peygamber (s.a.s.) Hayber'de olduğu sırada o, Medine'ye gelmişti.

Dediler ki: Amr b. Âs ve Abdullah b. Rebîa Mekke'ye döndüklerinde cesur ve gözü pek Ömer b. Hattâb'ı (r.a.) müslüman olarak buldular. Müslümanların sayısı müşriklerin sayısını aşıp onlara düşmanlık yapabilecek seviyeye gelinceye kadar Resûlullah (s.a.s.); Ömer b. Hattâb ve Hamza b. Abdülmuttalib ile korundu. Sonra müşriklerin uygulayacağı ambargo hadisesi gerçekleşti. Nübüvvetin altıncı yılında meydana geldi ve üç yıl boyunca da sürmüştü.²⁴³

2.1.1.16. Kureyş'in Uyguladığı Ambargo

Dediler ki: Kureyş bir araya gelerek Benî Hâşim ve Benî Abdülmuttalib'in aleyhinde bir karar aldı. Resûlullah'ı (s.a.s.) yalnız bırakıp onu ölüme terk etmeyene kadar kendileriyle alışveriş yapılmayacak, bir arada bulunulmayacak ve onlardan kız alınıp verilmeyecekti. Uygulayacağı bu ambargo kararını Kureyş, Mansûr b. İkrime b. Âmr'a yazdırıp Kâbe'nin duvarına astı. Benî Hâşim ve Benî Abdülmuttalib mahalleye çekilmek zorunda kaldı. Benî Hâşim'den yalnızca Ebû Leheb b. Abduluzza b. Abdülmuttalib bu alandan çıkmıştı. Benî Hâşim ve Benî Abdülmuttalib çekildikleri alanda git gide sıkıntı çekmeye başladı. Gizli bir şekilde ulaşan yiyecekler dışında başka hiçbir şey kendilerine ulaşmıyordu. Bu alanda üç yıl boyunca bu şekilde kalmışlardı.

Peygamber (s.a.s.) nübüvvetin dokuzuncu yılında Ebû Tâlib'e "Astıkları kâğıda rabbimin bir ağaç kurdu musallat ederek 'ﷲ' ismi dışında onu yok ettiğini ve bununla düşmanlık ile zulmün bittiğini biliyor musun?" dedi. Ebû Tâlib kalkıp mescide kadar gitti. Kureyş'e "Ey Kureyş toplumu! Yeğenim bana "ﷲ" isminin yazıldığı kısmı dışında kâğıdın ağaç kurdu tarafından tamamen yok edildiğinin haberini verdi. Hadi kâğıdınızı getirin! Şayet söylediği gibiyse, bize yaptığınız bu düşmanlık ve zulümden vazgeçin! Yok, eğer söyledikleri yalan ise onu size teslim edeceğim." dedi.²⁴⁴ Bunu kabul ederek Kureyş gidip asmış olduğu kâğıda baktı. Onu Resûlullah'ın (s.a.s.) bildirdiği şekliyle buldu. Bu, onların kötülüklerini daha da

²⁴³ Makdisî, 4: 152.

²⁴⁴ Makdisî, 4: 153.

arttırmıştı. Kureyş'ten birkaç kişi bir araya gelerek “Ey kavmimiz! Yemekler yiyor, içecekler içiyor ve elbiseler giyiyorsunuz. Benî Hâşîm ise helâk oldu. Ne alışveriş yapabiliyor ne de kız alıp verebiliyor. Allah’a yemin olsun ki şu zalim ve düşman olan kâğıdı parçalamadan oturmayacağız.” dediler. Mut‘îm b. Adî kalkıp kâğıda doğru gitti ve onu alıp yırttı.²⁴⁵

2.1.1.17. Benî Hâşîm’in Şi‘b’ten Çıkışı

Vâkıdî dedi ki: Nübüvvetin onuncu yılında Benî Hâşîm’in mahalleden çıkışından kısa bir süre sonra Ebû Tâlib ve Hatice vefat etti. İkisinin vefatı arasında otuz beş günlük bir süre farkı vardı. Bu sürenin üç gün olduğu da söylenir.

Ebû Tâlib’in vefatından sonra müşrikler Resûlullah’a (s.a.s.) daha çok sıkıntı vermeye başladı.²⁴⁶ Ona en çok eziyet veren -Allah’ın laneti onun üzerine olsun- amcası Ebû Leheb’ti. Sonra Ebû Cehil, Ukbe ve Ubey b. Halef’ti. Bazısı evinin kapısına kadar giderek kendisine zarar vermekteydi. Bazısı dolu olan kabını pisletmekte, bazısı o; namaz kılarken onun sırtına işkembe bırakmaktaydı. Bazısı boynuna basmakta, bazısı üzerine toprak atmakta, bazısı da yüzüne tükürmekteydi. Kendisiyle alay edip gülmekteydiler. Kendisine yapılan bütün bu kötülüklere karşı Resûlullah (s.a.s.) sabrediyordu. Yardım aramak üzere sonra Tâîf’e doğru yola çıktı.²⁴⁷

2.1.1.18. Tâîf Yolculuğu

Dediler ki: Peygamber (s.a.s.) yardım aramak üzere çevrede bulunan bineklerden bir merkebin üstünde Zeyd b. Hârîse ile birlikte Tâîf’e doğru yola çıktı. On gün boyunca Tâîf’te kalmıştı. Bu süre zarfında Sakîf’in ileri gelenlerinden davet etmediği kimse kalmamıştı. Sakîf kabilesinin kardeş olan üç lideri vardı. Bunlar; Abdüyâleyl b. Amr, Habîb b. Amr ve Mes‘ûd b. Amr’dı. Yanlarına giderek Resûlullah (s.a.s.) onlardan, İslâm’a davet çağrısında yüce Allah emrini verinceye kadar bu konuda kendisine yardım etmelerini istedi. Ancak onlardan biri “Eğer Allah seni peygamber olarak gönderdiyse ben Kâbe’nin örtüsünü parçalayacağım.” dedi. Diğeri “Allah senden başka peygamber olarak gönderecek kimseyi bulamadı mı?”

²⁴⁵ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 154.

²⁴⁶ Makdisî, 4: 154.

²⁴⁷ Makdisî, 4: 155.

dedi. Diğeri ise, “Allah’a yemin olsun ki seninle asla konuşmayacağım.” dedi.²⁴⁸ Kendisine yardım etmeleri konusunda Resûlullah (s.a.s.) ümitsizliğe düştü ve ayağa kalktı. Onlardan onun bu yardım talebini kavmi Kureyş’ten gizli tutmalarını ve bunu onlara ulaştırarak onları kendisine karşı kıskırtmamalarını istedi. Onlar ise, bunu hemen Kureyş’e ulaştırdı. Kendi ayak takımlarını, kölelerini ve çocuklarını da ona karşı kıskırttılar. Bunlar; onun peşinden giderek kendisini taşlamaya ve bağırıp çağırarak ona sövmeye başladılar. Peygamber (s.a.s.) canını onlardan duvar bitişiğindeki bir bağa sığınarak kurtarabilmişti. Rabbinin kendisine yardım etmesi ve ona dayanma gücü vermesi için orada oturup ona yakardı. Sonra yola koyuldu. On gün Tâîf’te kalmıştı. Yolda Batn-ı Nahle denilen yerde cinlerden bir topluluk kendisine kulak vermişti.²⁴⁹

2.1.1.19. Birinci Cin Kıssası

Dediler ki: Tâîf dönüşü esnasında Resûlullah (s.a.s.) Batn-ı Nahle mevkiinde konakladı. Gecenin son üçte birinde kalkıp namaz kıldığı esnada Nusaybin cinlerinden bir grup kendisinin yanına geldi. İsimlerinin Hassâ, Messâ, Şârisa, Nâhir, Evred, Sârsân ve Ahkâb olduğu söylenir. Yedi kişilik bu grup kendisine orada iman etti. Sonra kendi toplumlarını uyarmak üzere geri döndüler. Nitekim bu hâdise yüce Allah’ın dile getirdiği gibi şöyledir: “[Ey Peygamber!] Biz cinlerden bir grubu Kur’ân’ı dinlesinler diye sana yönlendirmiştik.” (Ahkâf, 46/29) Sonra Resûlullah (s.a.s.) Batn-ı Nahle’den Mekke’ye doğru yola koyuldu. Hira’ya kadar geldiğinde Süheyl b. Amr ve Ahnes b. Şerîk’e himayeleri altında Mekke’ye girmek istediğinin haberini ulaştırdı. Ancak ikisi de onun bu isteğini reddetti. Sonra Mut’im b. Adî’e haber gönderdi. Onun bu talebini o kabul etti. Oğullarına da silâhlarını kuşanarak evin çıkış kapısında beklemelerini emretti. Resûlullah (s.a.s.) bu şekilde Mekke’ye girmişti.²⁵⁰ Onun Tâîf’e gitmesi ve dönmesi yirmi beş gün sürmüştü. Bunun otuz gün olduğu da söylenir.²⁵¹

²⁴⁸ Makdisî, 4: 155.

²⁴⁹ Makdisî, 4: 156.

²⁵⁰ Makdisî, 4: 156.

²⁵¹ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 157.

2.1.1.20. İkinci Cin Kıssası

Dediler ki: Nusaybin cinleri kendi toplumlarına gidip onları uyarınca bu defa onlardan yaklaşık üç yüz kişilik bir grup Resûlullah'ın (s.a.s.) yanına geldi. Hacun denilen yere çıkarak Resûlullah (s.a.s.) onlara Kur'ân okudu ve onları yüce Allah'a iman etmeye çağırdı. Onlar da iman edip kendisini doğruladı. Sonra Resûlullah (s.a.s.) onlara namaz kıldırıldı. Namazda Mülk ve Cin sûresini okumuştı. Bu da "Cin gecesi" olarak isimlendirildi.

2.1.1.21. Mekke'de Yaşanan Kıtık

Kureyş müşriklerinin başına kıtlık veya açlık gelinceye kadar Peygamber (s.a.s.) onlara beddua etti. Öyle ki Kureyş; tüylü kene kanı, deri, yanmış kemik ve köpek leşi yiyecek duruma gelmişti. Her biri açlıktan dolayı kendisiyle gökyüzü arasını bir duman varmışçasına görmeye başladı. Peygamber'in (s.a.s.) yanına gelerek Ebû Süfyân b. Harb "Ey Muhammed! Sıla-i rahmi gözetmen için gönderildin. Kavmin de helâk olmuş durumda. Onlar için Allah'a dua et." dedi. Nübüvvet'in on birinci senesi girdiğinde Resûlullah (s.a.s.) onlar için dua etti. Kureyş çekmiş olduğu bu sıkıntıdan ancak bu şekilde kurtulabildi. Bu durum yüce Allah'ın şu sözüyle ifade edilmektedir: "Biz o azabı/felaketi biraz hafifleteceğiz; ama siz o zaman derhâl şirk inancınıza döneceksiniz." (Dûhan, 44/15) Sonra ayın yarılması hâdisesi vuku buldu.²⁵² Yüce Allah onu şöyle ifade eder: "Kıyamet yaklaşır ve ay yarılr." (Kamer, 54/1)

Daha sonra Rûmların mağlup olması hadisesi gerçekleşti. Yüce Allah ondan da şöyle haberdar eder: "Elif-Lâm-Mîm. Rûmlar [Bizanslılar/Doğu Romalıları] Hicâz'a yakın bir bölgede [Şam diyarında] yenilgiye uğradılar. Ama onlar [Persler karşısındaki] bu yenilgilerinin ardında beş-on yıl içinde galip gelecekler." (Rûm, 30/1-3)

2.1.1.22. Rûm Kıssası

Ebervîz, Behrâm Çûbîn tarafından bozguna uğratılınca Rûm diyarına sığınıp Kral Muraykıs'tan yardım istedi. Muraykıs ona mal-mülk ve emrine asker verip onu kızı Meryem ile de evlendirdi. Almış olduğu bu destekle Ebervîz gidip Behrâm ile savaştı ve onu Horasan'ın en ücra köşesine sürdü. Rûmlar da o krala saldırıp onu

²⁵² Makdisî, 4: 157.

öldürdü. Farslı Şahrbaraz Ebervîz ve Fars askerleri böylece Konstantine şehrine girme yolunu açmış oldu. Şehre girip kendileriyle savaşanları öldürdüler ve çocukları da esir aldılar. Oranın hazinelerini ve mallarını ele geçirdiler. Hristiyanların İsmâ'nın (a.s.) üzerinde çarmıha gerildiğine inandıkları tahtayı da alıp götürdüler. Bu olay nübüvvetin on birinci senesinde ve hicretten de iki sene önce gerçekleşmişti. Yüce Allah, elçisini bu olaydan şöyle haberdar eder: “Elif-Lâm-Mîm. Rûmlar [Bizanslılar/Doğu Romalıları] Hicâz’a yakın bir bölgede [Şam diyarında] yenilgiye uğradılar. Ama onlar [Persler karşısındaki] bu yenilgilerinin ardından galip gelecekler.” (Rûm, 30/1–3) Buna sevinerek müslümanlarla tartışmaya başlayan müşrikler şöyle dedi: “Ehl-i kitaptan olduğunuz için siz, bizi yeneceğinizi mi iddia ediyorsunuz? [İşte bakın!] Bunlar Rûmlara karşı zafer elde etmiş Ehl-i kitap olan Mecûsilerdir.” Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu: “Onlar [Persler karşısındaki] bu yenilgilerinin ardından beş-on yıl içinde galip gelecekler.” (Rûm, 30/3–4) Müşrikler bu haberi yalanlayıp inkâr ettiler.

Rûmların beş yıl sonra Farslara galip geleceği konusunda Ebû Bekir birkaç deve üzerine Ubey b. Halef ile bahse girdi.²⁵³ Peygamber (s.a.s.) Ebû Bekir’e “Deve sayısını arttır ve süreyi de uzat.” dedi. Ebû Bekir de deve sayısını iki katına süreyi de yedi yıla çıkardı. Şahrbaraz Hudeybiye günü Rûm kralı Hırakl tarafından bozguna uğradı. Irak’a kadar peşinden giderek Hırakl onun üzerine akın etmişti. Böylece yüce Allah’ın o vaadi gerçekleşmiş oldu. Rûm kıssasından sonra İsrâ hadisesi vuku bulmuştu.

2.1.1.23. İsrâ ve Mi‘râc Hadisesi

Şunu bil ki, İsrâ ve Mi‘râc hadisesi kadar tartışılan başka hiçbir konu yoktur. İnsanların bazısı Mi‘râcî inkâr ederken bazısı da onun İsrâ olduğunu iddia eder. Onun keyfiyeti hakkında insanlar ihtilafa düştü. Âişe ve Muaviye ise şöyle diyorlardı: “İsrâ ve Mi‘râc hadisesi gerçekleştiğinde Resûlullah’ın (s.a.s.) bedeni ayrılmamıştı. Yüce Allah ona sadece ruhuyla yolculuk yaptırmıştı.” Hasan-ı Basrî (r.a.) de şöyle diyordu: “O bir rüyaydı.” Buna delil olarak “Sana gösterdiğimiz o rüyayı sırf insanları sınamak için vesile yaptık.” (İsrâ, 17/60) ayetini delil olarak gösterir. İbrahim’in “Rüyamda [Allah’ın emri uyarınca] seni kurban ettiğimi görüyorum.” (Sâffât, 37/102) sözünü de delil olarak getirir. Sonra “Vahyin hem

²⁵³ Makdisî, 4: 158.

uyanıkken ve hem de uykudayken de peygamberlere geldiğini öğrendim.” dedi. Peygamber (s.a.s.) de “İki gözüm uyurdu ancak kalbim uyumazdı.” diyordu.

İbn İshâk dedi ki: Biz olayların, bu hadisede olduğu gibi sadece bir yönünü zikrediyoruz. Yüce Allah en doğrusunu bilir.

Vâkıdî dedi ki: Yüce Allah İsrâ hâdisesini hicretten bir yıl önce Peygamber’e (s.a.s.) yaşattı. Mi’râc hâdisesi de İsrâ’dan on sekiz ay önce gerçekleşmişti.

Peygamber (s.a.s.) şöyle dedi: “İki melek yanıma gelip beni sırt üstü yatırdı. Sonra karnımı yarıp iç organlarımı çıkardı.²⁵⁴ Yanlarında peygamber karınlarının yıkandığı altından bir tas vardı. O tasla Cebrâil, Mikâil’e zemzem suyu uzatıyordu. Mikâil de iç organlarımı yıkıyordu. Cebrâil, Mikâil’e ‘Kalbini yar.’ dedi. O da kalbimi yarı ve içinden siyah bir et parçası/kan pıhtısı çıkartıp dışarı attı. Ardından organlarımı yerleştirip yanlarında getirdikleri o şeyden [toz/pudra] üzerine serpti.” Sonra Peygamber (s.a.s.) şunu dedi: “Bu kalp, gören iki gözü ve işiten iki kulağı olan sağlam bir kalptir. Siz kışru el-muğaffel el-hâşirsiniz.” [devam ederek] “Böylece karnım hemen iyileşmişti.” dedi. O ikisi de şöyle dedi: “Bu kalp iman ve hikmetle dolduruldu.” Peygamber (s.a.s.) sonra şöyle dedi: “Ayakta durur bir hâlde Mi’râc’a çıkartıldım. O sırada müşahede ettiklerim, görmüş olduğum en güzel manzaralardı. Mi’râc’ın güzelliğini gördüğünden dolayı siz ölünüzün gözlerinin nasıl da açıldığını hiç görmüyor musunuz?” dedi. Devam ederek: “Cebrâil beni dünya semasına çıkarttı. Hafaza denilen yere ulaştığımızda kapısında İsmail adlı bir melek vardı. Onun emrinde yetmiş bin melek vardı. Bu meleklerin her birinin emrinde de yüz bin melek hazır bulunmaktaydı. İsmail onlara ‘Bu kimdir?’ dedi. Onlar da ‘Muhammed’dir.’ dediler. Onlara ‘O, peygamber olarak mı gönderildi?’ dedi. Onlar da ‘Evet.’ dedi. İsmail onlara ‘Toplanın!’ dedi. Bir araya gelerek hemen kapıyı açtılar ve beni selamlayıp hayır duasında bulundular.” dedi. Devam ederek şöyle dedi: “Dünya semasındayken ben, insanî vasıflar yönünden en üstün olan bir adam gördüm. Cebrâil’e ‘Ey Cebrâil! Bu kimdir?’ dedim. O da ‘O, senin baban Âdem’dir.’ dedi. Ona orada kendi neslinin ruhları sunulmaktadır. Mümin bir kimsenin ruhu ona sunulduğunda ‘Güzel koku ve güzel ruh!’ diyerek o kimsenin kitabını illiyyîne

²⁵⁴ Makdisî, 4: 159.

bırakmalarını ister.²⁵⁵ Kâfir bir kimsenin ruhu sunulduğunda ise, ‘Kötü/çirkin koku ve kötü/çirkin ruh!’ deyip o kimsenin kitabını siccîne bırakmalarını ister.’ dedi.” Sonra Peygamber (s.a.s.), gökleri ve onların içinde yer alanları, cennet ile cehennemi tarif edip cennet ve cehennem ehlinin vasıflarını şöyle zikretti: “Gökyüzünün yedinci katmanına çıkarıldığımda orada kalemlerin yazma sesi dışında hiçbir ses işitmiyordum. Cebrâil’in de neredeyse uçan bir kuş kadar küçüldüğünü görüyordum. O esnada Cebrâil’in şu vahyini işittim: Bana ‘Secde et!’ dedi. Ben de iki yay mesafesi veya daha kısa bir mesafe kadar yaklaşıp hemen secde ettim. O sırada yüce Allah vahyedeceği şeyleri kuluna [bana] vahyetti. Sonra Cebrâil ‘Ey Muhammed! Başını kaldır. Andolsun ki Allah sana elli vakit namazı farz kıldı.’ dedi.” Peygamber (s.a.s.) “Ben Musâ’nın (a.s.) yanına döndüm.” dedi.

Musâ (a.s.) namaz vakitleri beş vakte düşünceye kadar onu Allah’ın huzuruna hep geri gönderiyordu. Sonra Musâ (a.s.) tekrar “Rabbinin huzuruna dön ve bu namaz vakitlerini ümmetin üzerine biraz daha hafifletmesini ondan iste! Çünkü ümmetin zayıf bir ümmettir.” dedi. Peygamber (s.a.s.), Musâ’ya (a.s.) “Artık rabbimden utandım ve bu beş vakte razı geleceğimi söyledim.” dedi. Peygamber (s.a.s.) “‘Şüphesiz onu kullarım üzerine hafifleterek bu şekilde karar kıldım. Onların her bir iyiliğini de on iyilikle mükâfatlandıracağım.’ diye bana seslenildi.” dedi. Bu [rivayet], Vâkıdî’den gelen rivayettir.

İbn İshâk, Peygamber’in (s.a.s.) İsrâ ve Mescid-i Aksâ hakkında konuştuğunda şöyle dediğini rivayet etti: “İsrâ yolculuğunda Beytülmakdis’e gelip oradan Mi’râc’a çıktığımız esnada ben ondan [Beytülmakdis’ten] daha güzel bir şey görmemiştim. Arkadaşım [Cebrâil], beni sema kapılarından birine getirinceye kadar yükseltti.”²⁵⁶ İbn İshâk, kıssanın devamını Vâkıdî’nin kıssasına benzer bir şekilde zikreder.

İnsanların bu konudaki ihtilafını ve hakkın gerçek yüzünü ortaya çıkarmayı bu faslın sonunda zikredeceğiz.

²⁵⁵ Makdisî, 4: 160.

²⁵⁶ Makdisî, 4: 161.

İbn ishâk dedi ki: Resûlullah (s.a.s.) sıkıntılı bir durumdayken, hem bir moral kaynağı olması ve hem de âyetlerinden bir kısmını ona göstermesi için yüce Allah hidayet ve rahmet olarak kendisine bu ibret dolu İsrâ hadisesini yaşatmıştır.

İbn Mes'ûd şöyle diyordu: Kendisinden önce üzerinde peygamberlerin yolculuk yaptığı "Burâk" adlı bir binek Resûlullah'a (s.a.s.) getirildi. Bu binek gözlerinin görebildiği yere kadar toynaklarını atabilen bir binekti. Resûlullah (s.a.s.) bu bineğe bindirildi. Allah'ın yeryüzü ile gökyüzü arasındaki âyetlerini ona göstermek için Cebrâil onu yolculuğa çıkardı. Beytûlmakdis'e geldiğinde; orada İbrahim, Mûsâ, İsâ (a.s.) ve peygamberlerden bir kaçını buldu. Onlara namaz kıldırıldı. Sonra kaplarla ona üç tür içecek; süt, içki ve su sunuldu. Resûlullah (s.a.s.) "O esnada birinin 'Suyu alırsa kendisi ve ümmeti boğulur. İçkiyi alırsa kendisi ve ümmeti delaletle düşer. Sütü alırsa da kendisi ve ümmeti hidayete erer.' diye bir se işittim. Ben de hemen sütü alıp içtim." dedi.

Hasan-ı Basrî şöyle diyordu: Peygamber (s.a.s.) "Ben odada uyurken Cebrâil yanıma gelip beni ayağıyla dürttü. Uyandım ve odada kimseyi göremeyince tekrar yatağıma geçip uyudum. İkinci defa gelip beni ayağıyla dürttüğünde uyandım. Sonra beni kolumdan tutarak mescidin kapısına kadar götürdü. Oradan da katırla eşek arası olan²⁵⁷ ve bacağına iki kanadı bulunan beyaz bir binekle yolculuğa çıktık." dedi. Hadisin devamı İbn Mes'ûd'un rivayet ettiği hadisin devamı gibidir. Onda ek olarak sadece "Sütü içtiğimde içki size haram kılındı." cümlesi yer alır.

Sabah vakti düşmanca davranarak Kureyş "Allah'a yemin olsun ki bu apaçıktır. Gidişi bir ay ve dönüşü bir ay süren Mekke-Şam arası mesafeyi, Muhammed bir gecede gidip geldiğini iddia etmektedir." dedi. Önceden müslüman olmuş birçok kişi bunu duyunca dinden döndü. İnsanlar Ebû Bekir'e giderek "Arkadaşınız Muhammed şöyle şöyle iddia etmektedir." dedi. Ebû Bekir "Eğer o öyle söylüyorsa doğrudur. Onun bir saat içerisinde gökten yeryüzüne haber ulaştırmasını ben doğrularken sizi bunda hayrete düşürecek ne var?" dedi ve hemen onu tasdik etti.

Dedi ki: Resûlullah (s.a.s.) "Onu görünceye kadar göğe yükseltildim." dedi. Sonra onu tasvir etmeye başladı. O sırada Ebû Bekir de onu tasdik ediyordu.

²⁵⁷ Makdisî, 4: 162.

Vâkıdî, Câbir b. Abdullah'tan şöyle rivayet etti: Peygamber (s.a.s.) “Kureyş beni yalanladığında Hicr denilen yerde ayağa kalktım. O sırada Beytülmakdis bana canlandırıldı. Ona bakarak onun özelliklerinden onlara bahsetmeye başladım.” dedi.

Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî'den rivayet edildiğine göre, o; şöyle demiştir: “O gece Resûlulah (s.a.s.) benim evimdeydi ve yanımda uyumuştı. Sabah vaktinden önce bizi uyandırıp ‘Son yatsıyı ve sabah namazını şu vadide kıldım. Bu iki vakit aralığında da Beytülmakdis'te toplanan peygamberlere namaz kıldırıldım.’ dedi. Sonra kıssayı anlattı.”

Doğrusu bu hâdisede ve buna benzer diğerlerinde;²⁵⁸ alışılmış eski âdetlere ters düşmesine ve çokça abartan inkârcı muhaliflere rağmen Kur’ân metnine ve sünnete/hadislere aykırı düşen hiçbir şey bulunmamaktadır. Nitekim yüce Allah şöyle buyurur: “Bir gece vakti kulu Muhammed’i Mescid-i Harâm’dan en uzak mescide götüren Allah yüceler yücesidir. Biz o mescidin çevresini mübarek kıldık ve bu gece yolculuğunu Muhammed’e bir kısım âyetlerimizi/nimetlerimizi göstermek için yaptırıldık. Şüphesiz Allah her şeyi işitir ve her şeyi görür.” (İsrâ, 17/1)

İsrâ hâdisesi hem ruh ve hem de beden ile gerçekleşmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Sana gösterdiğimiz o rüyayı, sırf insanları sınamak için vesile yaptık.” (İsrâ, 17/60)

Rüyanın uyku hâli dışında başka bir şey olmadığı hususunda dilciler arasında ihtilaf yoktur. Tefsirlerde ise, rüya; gözle görme hâli olarak geçer. [Bu konularda] Bilge insanın yapması gereken şey, her kişiyle anlayacağı kadar veya anlayacağı şekilde iletişim kurmak olacaktır.

Cismanî ve fizikî olarak yüceltilmede Peygamber’den (s.a.s.) kim daha üstün olabilir? İbrahim, Mûsâ, İsâ, Âdem (a.s.) ve diğer peygamberleri gökte görüp onlardan haber veren kendisi değil midir? Onların hiç biri bedeniyle yüceltilmedi. Bununla beraber yüce Allah’ın kimi dilerse yüceltebileceğini de inkâr etmiyoruz. Allah’ın elçileri/peygamberleri nasıldır? Sorusuyla onlara taş ve çamur atan her birinin bununla neyi kastettiği kolay olsun ve hasmın benzer amaçları bilinsin diye sana bunları zikrettik. Yüce Allah en doğrusunu bilir.

²⁵⁸ Makdisî, 4: 163.

2.1.1.24. Hicretin Başlangıcı ve İlk Hicret Edenler

Dediler ki: Resûlullah (s.a.s.); her mevsim kurulan Ukâz, Zülmecâz ve Mecenne panayırılarına gidip onlara katılırdı.²⁵⁹ Bu panayırlara katılan kabileleri takip ederek onların toplantılarına iştirak ederdi. Onları İslâm'a çağırarak rabbinin risâletini tebliğ etme konusunda içlerinden kendisine yardımcı arardı. Ancak yardım edecek kimseyi bulamıyordu. Nübüvvetin on birinci senesine kadar bu durum böyle devam etti.

2.1.1.25. Birinci Akabe Biati

Risâletin on birinci senesinde Akabe'de Resûlullah (s.a.s.) Medine'den altı Evsli ile karşılaştı. Onları İslâm'a davet etti ve kendisini koruyup yardım etmelerini onlardan istedi. Onlar da kendisini tanıyarak aralarında "Bu, bizi Âd ve İrem kavminin ölümü gibi öldürmeyi amaçlayan yahudilerimizin bize vaddettikleri peygamberdir." dedi. Ona iman edip kendisini tasdik ettiler. Bunlar: Es'at b. Zürâre, Kutbe b. Âmir b. Hadîde, Muâz b. Afrâ, Câbir b. Abdullah b. Riâb, Avf b. Afrâ ve Ukbe b. Âmir'dir. İçlerinden İslâmı ilk kabul eden Es'ad b. Zürâre ve Cahiliye devrinde tevhid inancını dillendiren Kutbe b. Âmir olmuştu.

Denilir ki: İslâm'a giren ilk kişi Cahiliye devrinde putlardan uzak duran Ebû'l-Heysem b. et-Teyyihân'dır. Altı kişilik bu grup müslüman olduktan sonra Medine'ye döndü. Resûlullah'ın (s.a.s.) İslâm'a davet emrini Medine'de yerine getirmeye başladılar. Onların bu davetine icabet edenler olmuştu. İslâm bu şekilde [Medine'de] onların arasında yayılmıştı. Risâletin on ikinci yılı girdiğinde daha önce müslüman olmuş olanlarla beraber toplam on iki kişilik bir grup anlaştıkları zaman ve zeminde Resûlullah (s.a.s.) ile buluştular. Müslüman olmuş altı kişiyle birlikte gelen diğer altı kişi ise şunlardı: Ebû'l-Heysem b. et-Teyyihân, Ubâde b. Sâmî, Uveyym b. Sâide, Râfi' b. Mâlik, Zekvân b. Abdü'l-Kays ve Ebû Abdurrahman b. Sa'leb'ti. Bunlar da Resûlullah'a (s.a.s.) iman edip müslüman oldular.²⁶⁰ Ertesi yıl tekrar bir araya geleceklerine dair de söz verdiler. Resûlullah'tan (s.a.s.), onlara namaz kıldırarak ve Kur'ân öğretecek birini kendileriyle beraber göndermesini istediler. O da Kureyş'in genci Mus'ab b. Umeyr b. Hâşim b. Abdumenâf'ı onlarla birlikte gönderdi. Resûlullah (s.a.s.) zamanında Mus'ab b. Umeyr, insanları İslâm'a

²⁵⁹ Makdisî, 4: 164.

²⁶⁰ Makdisî, 4: 165.

hep davet ettiği için Mehdi ismiyle anılırdı. Onun davetiyle birçok insan müslüman olmuştu. Bunların arasında Sa'd b. Muâz ve Evs ile Hazrec kabilelerin lideri Useyd b. Hudayr da yer almaktaydı.²⁶¹

2.1.1.26. İkinci Akabe Biatı

Risâletin on üçüncü senesinde ensardan yetmiş erkek ve ikisi kadın olmak üzere toplam yetmiş iki kişi Berâ' b. Ma'rûr önderliğinde Mekke'ye geldi. Bu iki kadından biri Ümmü Âmir diğeri ise Ümmü Menî' idi. Akabe denilen yerde Resûlullah (s.a.s.) onların yanına geldi. Onu koruyacaklarına ve kendisine yardım edeceklerine dair onlardan biat aldı.

Vâkıdî dedi ki: Biat esnasında onlardan kimin önce elini Resûlullah'ın (s.a.s.) eli üstüne bıraktığı noktasında insanlar ihtilaf etti. Denildi ki, bu kişi Berâ' b. Ma'rûr idi. Useyd b. Hudayr, Es'ad b. Zûrâre ve Ebû'l- Heysem b. et-Teyyihân adlı kişilerin de her birinin ayrı olarak elini önce bıraktığı söylendi.

Gelen bu heyete Peygamber (s.a.s.) "İçinizden kendi toplumuna öncülük edecek on iki kişi çıkartın." dedi. Onlar da çıkartınca Resûlullah (s.a.s.), ahitlerine sadık kalacaklarına dair -İsrailoğularının öncüleri gibi- bu öncülerden söz alıp kendileriyle anlaştı. Bunların dokuzu Hazrec, üçü de Evsliydi. Hazrec'ten olanlar Es'ad b. Zûrâre, Sa'd b. Rebî', Sa'd b. Ubâde, Berâ' b. Ma'rûr, Ubâde b. Sâmit, Abdullah b. Revâha,²⁶² Râfi' b. Mâlik b. Aclân ve Münzir b. Amr b. Huneys'ti. Evs'ten olanlar ise; Useyd b. Hudayr, Sa'd b. Hayseme ve Ebû'l-Heysem b. et-Teyyihân'dı. Biattan sonra ensar Medine'ye doğru yola çıktı.

[Mekke'deki] müslümanlara Resûlullah (s.a.s.) Medine'ye hicret etmeleri emrini verdi. Akabe biatlarından bir yıl önce Medine'ye hicret eden ilk kişi Ebû Seleme b. Abdi'l-Esed olmuştu. Ondan sonra Ubeyde b. Hâris, Osman b. Maz'un ve Mıstah b. Üsâse hicret ettiler. Onlardan sonra Ömer b. el-Hattâb (r.a.) ve Ebû Cehil b. Hişâm'ın kardeşi Ayyâş b. Rebî'a hicret ettiler. Yola çıkınca Ayyâş b. Rebî'a; annesi o, inancından dönmedikçe hiçbir evin kendisini barındırmayacağına dair yemin etti.²⁶³ Bunun üzerine Ebû Cehil b. Hişâm ile Hâris b. Hişâm onun peşinden giderek onu geri getirdiler. İnancından vazgeçirinceye kadar ona eziyet edip işkence

²⁶¹ Makdisî, 4: 166.

²⁶² Makdisî, 4: 166.

²⁶³ Makdisî, 4: 167.

yaptılar. Ayyâş dininden dönmek zorunda kalmıştı. Bu olay üzerine şu âyet nâzil olmuştu. “İnsanların içinden öylesi vardır ki, ‘Allah’a inandık’ der fakat Allah uğrunda bir eziyete uğratılınca, insanlardan gelen fitneyi Allah’ın azabı gibi tutar.” (Ankebût, 29/10) Bunun ardından Ayyâş b. Rebî’a hemen hicret edip tekrar müslüman oldu. Peygamber (s.a.s.), Ebû Bekir, Ali b. Ebû Tâlib ve izin almakta zayıf olup hicret etmeye gücü yetmeyenler dışında müslümanların tamamı Medine’ye hicret etti.

Peygamber (s.a.s.) taraftarının Medine’ye doğru yola çıktığını gören Kureyş korkmuştu. Peygamber (s.a.s.) de hicret ederse daha sonra dönüp kendileriyle savaşağını anladı. Hemen bir araya gelerek durumu Darü’n-Nedve’de görüştü.

Rivayet edildi ki: O esnada tepeden seslenerek şeytan “Ey işe yaramazlar! Muhammed ve arkadaşlarının bir araya gelerek sizinle savaşacaklarından haberiniz var mı?” dedi.

2.1.1.27. Kureyş Dârünnedve’de

Dediler ki: Ebû Cehil b. Hişâm, Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Âs b. Vâil, Ebû Süfyân b. Harb, Nübeyh ve Münebbih b. Haccâc gibi Kureyş’in elebaşları toplanıp Dârünnedve’de bir araya geldi.

Bazıları şöyle dedi: Kureyş bir araya geldiğinde İblîs kaftanlı bir şekilde karşılarında belirdi. Onlar “Bu ihtiyar adam da kim?” dediler. İblîs “Yapacağınız şeyleri duymuş ve ne karar alacağınızı dinlemeye gelmiş Necidli bir ihtiyardır. Umulur ki onun fikirlerinden geri kalmazsınız.” dedi.²⁶⁴ Kureyş sözcüsü ayağa kalkarak “Şüphesiz bu onun işindendir. Ancak bize saldırmayacağı konusunda kendisine güvenmiyoruz.” dedi. İblîs’i aralarına almaları hususunda sonra görüş birliğine vardılar.

Kureyş’in önderlerinden biri ayağa kalkarak “Muhammed’i ya demirle öldürmelisiniz ya da üzerine kapıyı kapatarak onu ölüme terketmelisiniz.” dedi. İblîs “Bu benim katılacağım görüş değildir! Eğer siz bunu uygularsanız onu sizin elinizden arkadaşları kurtabilir.” dedi. Bir diğeri “Onu önce bir yük devesinin arkasına bağlayınız ve ardından devenin yüzüne vurunuz. Böylece deve onu dilediği yönde sürükleyecektir.” dedi. İblîs “Bu da benim katılacağım bir görüş değildir! Siz

²⁶⁴ Makdisî, 4: 168.

onun gittiği her bölgeyi veya şehri dilinin tatlılığı ve sözlerinin güzelliğiyle nasıl etkilediğini hiç görmüyor musunuz?” dedi. Ebû Cehil ise şöyle dedi: “Bizden olan her kabilenin güçlü ve atılgan birer gencini önce bir araya getirip her birinin eline keskin bir kılıç verelim. Sonra onun üzerine saldırmalarını isteyelim. Böylece bir adamın öldürmesi gibi hep birden onu vurup öldürsünler. Onun ölümünü de bütün kabilelere atmış olurlar. Bu şekilde Abdümenâf’ın tüm kabilelere kısas uygulamaya gücü yetmeyecektir.” dedi. İblîs “İşte! Görüş bu!” dedi.²⁶⁵

Kararlaştırdığı o suikast planını gerçekleştirmek üzere Kureyş harekete geçti. Kırk Kureyşli genci toplayarak ellerine kılıç verdi. Saldırıp Peygamber’i (s.a.s.) öldürmeleri için de onlara emir verdi.

2.1.1.28. Hicretten Bir Önceki Gecede Yaşananlar

Dediler ki: Peygamber’in (s.a.s.) evine kadar gelerek Kureyş onu kuşattı. Uyuyana kadar onu gözetleyip orada beklemeye başladı. O sırada Peygamber’e (s.a.s.) gökten haber geldi. Yatağına uzanıp üzerini yeşil bir hırka ile örttü. Sabahlayıncaya kadar da hiçbir şey yapmayıp yerinde durdu. Onu dışardan gözetleyenler ne yaptığını çok açık bir şekilde görüyorlardı. Harekete geçmek üzere onun sadece uyumasını bekliyorlardı. Peygamber (s.a.s.) Ali’yi yanına çağırdı. Ona “Yatağında uyu ve başına gelmesini istemediğin hiçbir kötülük şüphesiz gelmeyecektir! Şayet Ebû Bekir gelirse benim Sevr-i Athal’e doğru gittiğimi ve bana yetişmesini ona söylersin.” dedi. Sonra Resûlullah (s.a.s.) dışarı çıkıp yerden bir avuç toprak aldı ve şu ayetleri okuyarak toprağı onların başlarına saçtı: “Yâ-Sîn. [Ey Peygamber!] Mutlak doğru bilgiler ve öğütler içeren bu Kur’ân’a andolsun ki elbette sen Allah tarafından gönderilmiş bir peygambersin ve kesinlikle dosdoğru bir yol üzerindesin.” âyetinden “Kendilerini sarmışızdır. Baksalar da görmezler.” âyetine kadar. (Yâsîn, 36/1–4) Sonra mağaraya doğru ilerledi. O sırada yüce Allah onların onu görme yetilerini almıştı. Yoldan geçen biri Kureyş’e “[Buradaki] bekleyiş amacınız nedir?” dedi. Onlar “Muhammed’in üzerine saldırmak için onun uyumasını bekliyoruz.” dedi. O da “İçinizden başının üstüne toprak atmadığı kimse kalmayıncaya kadar Muhammed hepinize toprak atarak buradan geçip gitti.” dedi. Kureyş “İşte! O şu an orada uyuyor.” dedi. O da “Hayır! O, Ali b. Ebî Tâlib’dir.” dedi. Kureyş hemen odaya dalarak örtündüğü hırkayı çekti. Karşılarında Ali’yi

²⁶⁵ Makdisî, 4: 169; Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 169.

bulunca şaşırıp kaldılar.²⁶⁶ Olayla ilgili şu ayet nâzil olmuştu: “[Ey Peygamber!] Vaktiyle müşrikler seni derdest etmek yahut öldürmek veyahut seni yurdundan sürgün etmek için birtakım planlar yapıyorlardı. Onlar bir yandan bu tür planlar yaparken Allah da öte yandan onların planlarını bozuyordu. Kötü hesap ve planları boşa çıkarmada Allah’ın üstüne yoktur.” (Enfâl, 8/30)

2.1.1.29. Sevr Mağarasında Yaşananlar

Dediler ki: Ebû Bekir hicret [yolculuğu] için önceden iki binek satın alıp onları evde besledi. Abdullah b. Uraykıt el-Leysî adındaki adamı da yol kılavuzluğu yapması için kiralamıştı. Onları İbn Erkad’ın yola çıkarttığı da söylenir. Ebû Bekir, kölesi Âmir b. Führeyre’ye de akşamları gelip kendi yanlarında [hayvanlarını] otlatmasını istedi. Sonra kızı Esmâ’nın kendisine hazırlamış olduğu azığı alıp mağaraya doğru gitti. İki üç gün boyunca mağarada kalmıştı.

İbn İshâk şöyle rivayet etti: Peygamber (s.a.s.) hicret etmek üzere evinden çıktığında Ebû Bekir’in evine geldi. İki buradan evin arka tarafından çıkarak Sevr’e doğru gidip gizlendiler. O esnada biri bağırarak ‘Muhammed çıkıp gitti!’ demişti. Bunu duyan müşrikler ikisinin peşine düşmüştü. Onlar peşlerinde olan müşrikleri görüyordu. Ancak müşrikler kendilerini görmüyordu.

Vâkîdî şöyle rivayet eder: O sırada yüce Allah örümcek gönderip mağaranın ağzını ördürmüştü. Bu yüzden Resûlullah (s.a.s.) örümcek öldürmeyi nehyetmiştir.

Peygamber’in (s.a.s.) Mekke’den ayrıldığına kessin kanat getiren Kureyş ondan ümidini kesti. Onu yakalayıp getirene ödül olarak yüz deve vereceğini duyurdu. Bunu duyan kavmin güçlü süvarilerinden Sürâka, onu yakalamak üzere yola çıktı.²⁶⁷

2.1.1.30. Sürâka’nın İkisinin Peşine Düşmesi

Dediler ki: Peygamber (s.a.s.) ile Ebû Bekir’i yakalamak üzere Sürâka ikisinin peşine düşmüştü. Müslüman olduktan sonra Sürâka olayın seyrini şöyle anlatır: “Kureyş; Peygamber’i (s.a.s.) yakalamamı isteyince hemen yola çıktım. Onlara yetişmek üzereyken yolda atımın ayakları kuma batıp tökezledi. O sırada ben atın üstünden düşmüştüm. Sonra atımın batan ayaklarını kumdan çıkarttım. Ancak o

²⁶⁶ Makdisî, 4: 170.

²⁶⁷ Makdisî, 4: 171.

sırada onları takip eden kasırgaya benzer bir dumanı farkettilim. Ben o zamanda onun hak peygamber olduğunu anlamıştım. Seslenerek onlara ‘Bana bakın, Allah’a yemin olsun ki size zarar vermeyeceğim!’ dedim. Peygamber (s.a.s.) Ebû Bekir’e ‘Sor bak ne istiyor.’ dedi. O da bana ‘Bizden ne istiyorsun?’ dedi. Ben de ‘İkimiz arasında delil olarak kalacak bir yazı yazmanı istiyorum.’ dedim. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.) Ebû Bekir’e bir yazı yazmasını emretti. O da kâğıda -veya bir kemik olduğunu söyledi- bir yazı yazıp bana verdi. Mekke’nin fetih gününde bana yazmış olduğu o yazıyla kendisinin yanına gittim. Bana ‘Günlerden bugün merhamet ve hayırseverlik günüdür. Yanıma yaklaş ve müslüman ol!’ dedi. Ben de ona doğru yaklaşıp müslüman oldum.” dedi.

Konuyla ilgili başka haberde, Sürekâ’nın atının ayakları batıp çıktıktan sonra bir tökezlemesinin olduğu rivayet edilmiştir.

2.1.1.31. Peygamber (s.a.s.) ile Ebû Bekir’in Mağaradan Çıkıp Medine’ye Gitmesi

İbn İshâk dedi ki: Yol kılavuzları Abdullah b. Uraykıt ikisini Mekke’nin güney tarafından yola çıkardı. Sonra onları Uşfân denilen bölgenin aşağısında kalan sahil yoluna ulaştırdı. Orada kısa bir süre kaldıktan sonra bu yolu tutarak Medine’ye kadar ilerlediler.

İbn İshâk, Ümmü Ma’bed’in uzun bir hadisini zikrederek şöyle dedi: Medine’deki müslümanlar, Resûlullah’ın (s.a.s.) Mekke’den yola çıktığını duyunca her gün Hirre mevkiine gidip hava kararınca kadar onu orada bekler ve ardından evlerine dönerlerdi. Bu durum Resûlullah’ın (s.a.s.) Medine’ye ayak bastığı güne kadar böyle devam etmişti. Yine onu bir gün bekleyip eve döndükten sonra yahudilerden biri onun geldiğini görüp avazı çıktığı kadar bağırarak “Ey Benî Kayle! Şüphesiz beklemekte olduğunuz o ceddiniz geldi.” dedi. Müslümanlar hemen silâhlarını kuşanarak onu karşılamaya çıktılar.²⁶⁸ O gün rebîülevvel ayının on üçü pazartesi günüydü.

İbn İshâk’ın rivayetine göre: Güneşin yükselip tam tepe noktasında olduğu bir vakitte Zübeyir b. Avvâm Şam’dan dönmekteyken yolda Resûlullah (s.a.s.) ile karşılaştı ve ona uzun beyaz bir elbise sundu.

²⁶⁸ Makdisî, 4: 172.

Ebû Bekir ile birlikte Resûlullah (s.a.s.) yolda Amr b. Avf'ın köyü olan Kubâ'da durup bir ağacın altında dinlenmişlerdi.

2.1.1.32. İnsanların Mûcizeler Hakkındaki Tartışmaları

Şunu bil ki, şüphesiz mûcizelerle ilgili bu haberlerde rivayet ve nakiller sahih ise veya Kur'ân metni ona şahitlik ediyorsa tamamı doğru ve geçerlidir. Şu örneklerde olduğu gibi: Sürakâ'nın atının ayaklarının yere batması, Ümmü Ma'bed'e ait koyunların kuruyan memesinden tekrar süt gelmesi, Onu derdest etmek istediklerinde elçisine karşı Allah'ın onların görme yetilerini alması, İblîs'in Darü'n-Nedve'deki sözü, İsrâ ve Mi'râc hadisesi, Rûm ve Cin kıssası, Ağaç kurdunun kâğıdı kemirmesi, Cebrâil'in vahiyle inmesi, Yolculuğunda onu bulut ile kuşların gölgelemesi, Bâhira, Addâs ve Varaka'nın onun peygamberliğinden haber vermesi, Doğumu esnasında zikredilen harikuladeler, Halime'nin yanındayken onun ve koyunlarının memesinden sütün gelmesi..

Mûcizelerin peygamberlere verildiğini ve bunların onların kendi zamanlarında gerçekleşebileceğini kabul ettiğimizde, bizim bunlara ve bunun dışında zikredilen benzer durumların tamamına şüpheyile bakmamız nasıl mümkün olabilir?²⁶⁹

Peygamberlere verildiğini kabul ettiğimiz olağanüstü bu hâli inkârcılar yalanlayarak şöyle der: Atın ayakları yumuşak zeminde, bataklıkta veya çöl sıçanın kazdığı tünelde doğal olarak batabilir. Kurumuş ve daha önce kendisinden süt gelmeyen memeden arızı durumun giderilmesiyle ondan tekrar süt gelebilir. Etkili bir olayın varlığından sonra kör olan biri tekrar görme yetisine kavuşabilir. Keza sağır olan biri, bir sebebin varlığıyla ya da ilaç kullanarak işitme yetisini geri kazanabilir. Uyku hâlini çöktürerek Allah, bir toplumdan görme yetisini alabilir veya önlerinden geçen birini onlara gizleyerek onların onu görmesini engelleyebilir. İblîs'in sözünde hiçbir harikuladeliği de yoktur. Çünkü her kim İblîs'in yaptıklarını yaparsa ve onun ağzıyla konuşarak vesvese verirse “O kişi İblîs'tir.” denilir. Şeytana tabi olan bir kimseyi şüphesiz Allah “Şeytanlarıyla başbaşa kaldıkları zaman.” (Bakara, 2/14) diyerek onları şeytan olarak isimlendirir ve İblîs de şeytandır.

²⁶⁹ Makdisî, 4: 173.

İnanç sahiplerinin ihtilaf etmediği İsrâ ve Mi'râc hadisesi senin için hasmına karşı sunabileceğin yeterli bir delildir. Bunun dışında Rûm kıssası, ağaç kurdunun kâğıdı kemirmesi, Allah'ın vahiy olarak Peygamber'e (s.a.s.) indirdiği gaybten haberler de yeterli bir delildir. Bunun yanı sıra vahiy haber cümlesinden anlaşılabilir. Cebrâil'in vahyi getirme keyfiyeti ve Peygamber'e (s.a.s.) tezahür şekli konusunda vahyin bildirdiği kadarıyla hasımla iletişim kurulmalıdır.²⁷⁰ Çünkü vahyin farklı birkaç geliş şekli vardır ki bunlar; ilham edilen, kalbe ilkâ olunan, telkin edilen ve rüyada görülen vahiydir. "Vahiy sana nasıl gelirdi?" diye Peygamber'e (s.a.s.) sorulmuştu. O da "Bazen vahiy bana çingirak sesine benzer bir şekilde gelirdi, melek de bana bir adam kılığında görünerek benimle konuşurdu." dedi. Bunu, Vâkıdî rivayet etmektedir.

Allah'a hamdolsun! Biz hayatta karşılığı olsun veya olmasın gelen her vahiy doğrularız. Meleklerin de peygamberlere geldiğini ve onların yüce Allah ile peygamberleri arasında birer elçi/aracı olduklarını kabul ederiz.

Delillerinde inkârcı söyler ve bu inançsız "Eğer durum iddia ettiğin gibiye ve cereyan edenlerin tamamı mümkün olup bütün insanlar için geçerliyse, o zaman neden bunları onlara has kılarak 'peygamberlerin mûcizeleri' diye isimlendirdin?" şeklinde sana sorarsa ona şöyle cevap verilir: Mûcize; sınırlı bir zamanda veya kendi zaman dilimi içerisinde mûcizedir. Başka bir zaman dilimi için mûcize olması söz konusu değildir. Keza bu bir toplum için mucize olarak kabul edilirken başka bir toplum için mûcize olarak sayılmaz. Bir şeyin mûcize olabilmesi de onun her bir cüzünün ayrı olarak ele alınmasıyla değil, hepsinin bir bütün olarak bir arada bulunmasıyla olur. O yüzden sözümüz şudur: Sayıları az olduğundan dolayı Bedir Savaşı'nda Peygamber'e (s.a.s.) yardım edilmişti. Şayet bugün zamanımızda veya gayrimüslim bir ülkede böyle bir durum meydana gelirse, o zaman bu mümkün kabilinden olur ve inkârcının söyledikleri doğru kabul edilirdi. Sonra bunun mûcize olarak isimlendirilmesi de doğru olmazdı.

Resûlullah'ın (s.a.s.) kendi zamanında çok büyük bir mûcizesi vardı. İttifakla ne onun gibisi umulabilir ne de gerçekleşebilirdi.²⁷¹ Dedi ki: Kur'ân onlar için çok büyük bir mûcizeydi. Dedi ki: Hem zamansal olarak ve hem de anlamsal açıdan

²⁷⁰ Makdisî, 4: 174.

²⁷¹ Makdisî, 4: 175.

uygunluk göstermesi Peygamber (s.a.s.) için bir mûcizeydi. Yüce Allah onu kendisine sunup nübüvvetine de delil kıldı.

Allah sana merhamet etsin! Mûcizeler konusuna çokça dalan ve zihnini bunlarla meşgul eden kimseye karşı bu kısım sana delil olarak yeterli gelecektir. O kimseyi bizden uzak ve İslâm'da sınıanan kişi olarak görüyorum. Kötülük kapısının açılmasına imkân tanımamak için bu kişilere karşı durulması gerekir.

Alışılmışın dışında olan mûcizelerin yolu öncesi olmayan şeyin yaratılmasının yoludur. Nasıl ki bir şeyi yoktan yaratma, anlaşılacak ve akılla kavranacak bir şey olmasa da delillerin varlığından ötürü kabullenilen ve bilinen bir şeyse, peygamberlerin mûcizeleri de vehim ya da akılla kavranacak şeyler değildir. Onlar ancak delillerin ikame edilmesiyle bilinir. İşte bu nedenle risâlet konusu tevhit konusuna tabi kılınmış ve hemen ondan sonra zikredilmiştir. Bununla alakalı yeterli malumat ilgili konuda daha önce verilmişti. Hamd, minnet, güç, tevfik ve hidayet yüce Allah'ındır.²⁷²

²⁷² Makdisî, 4: 176.

2.1.2. Medine Dönemi

Resûlullah'ın (s.a.s) Medine'ye Gelişi ve Vefatına Kadar ki Seriyeye ve Gazveleri

2.1.2.1. Peygamber'in (s.a.s.) Medine'ye Hicreti

Dedi ki: Rebûlevvel ayının on üçü pazartesi günü kuşluk vaktinin şiddetlendiği zamanda Resûlullah (s.a.s.) Medine'ye ayak bastı. Sevr mağarasına pazartesi günü girmişti. Üç gün orada kaldıktan sonra rebûlevvel ayının başı perşembe günü oradan ayrıldı. Yolculuğu on iki gece sürdü. Mekke'den ayrılması ile Medine'ye ulaşması ise toplam on beş gün sürmüştü. Yolculuğu esnasında Kubâ'da durup bir hurma ağacının gölgesinde dinlenmişti. O sırada bölge halkı onu görmek üzere kendisine akın etmişti. Onunla aynı yaşta olan Ebû Bekir de kendisiyle beraberdi. Daha önce onu görmüş olanlar dışında Peygamber'i (s.a.s.) kimse tanıımıyordu. Gölge kayıp gittiği esnada Ebû Bekir ayağa kalkıp ona kendi ridasıyla gölge yaptı. Daha önce onu hiç tanımayanlar onun böyle bir şey yaptığını görünce o sırada Peygamber'i (s.a.s.) tanıdılar.

Peygamber (s.a.s.) sonra Külsûm b. Hidm'in yanında konakladı. Denilir ki: Sa'd b. Hayseme'nin yanında konaklamış; pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri onların yanında kalmıştı. Medine o zamanlarda daha şehir statüsüne kavuşmamış ve yalnızca taş duvarlardan ibaret idi. Peygamber'i (s.a.s.) karşılamak üzere Amr b. Avf oğulları önceden Külsûm b. Hidm'in yanına gelmiş ve onu orada beklemekteydi.

Kubâ'ya ulaşır ulaşmaz Peygamber (s.a.s.) bölge halkından putları kırmalarını istedi.²⁷³ İsteği üzerine onları kırıp ateşe verdiler. Sonra orada bir mescit inşa ettirip içinde namaz kıldı. Cuma günü de Medine'ye doğru yola çıktı. Yolda Sâlim b. Avf oğulları yurdundayken Cuma namazı vakti girdi. Orada durup cuma namazını kıldı ve sonra tekrar yola koyuldu. Onun kılmış olduğu bu namaz İslâm tarihinde kılınan ilk cuma namazıydı. Peygamber'in (s.a.s.) namaz kılmış olduğu o yerde daha sonra Sâlim b. Avf oğulları bir mescit inşa ettirip orayı namazgâh edindi.

Peygamber (s.a.s.) Medine'ye ulaştığında her kabile ona "Süresiz olarak yanımızda kal." diyordu. Ancak o, devesi için onlara "Yolunu açın o emrolunmuş bir şekilde nereye gideceğini biliyor." dedi. Kararı devesinin çökeceği yere bağlı

²⁷³ Makdisî, 4: 177.

kıldı. Dediler ki: Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evine ulaştığında deve, oraya çöküp toynaklarını yere koydu. Resûlullah (s.a.s.) da onun üzerinden inerek onun evine geçti. Şehirlerin en üstünü olan Medine'de kendisine bir mescit inşa edilinceye kadar Resûlullah (s.a.s.) yedi ay boyunca Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinde misafir olarak kalmıştı.

Dediler ki: Aile fertlerini getirmek için Resûlullah (s.a.s.), azatlı kölesi Zeyd b. Hârise ile Ebû Râfi'î iki deve ve Ebû Bekir'den aldığı beş yüz dirhemle Mekke'ye gönderdi. Zeyd ve Ebû Râfi; Resûlullah'ın (s.a.s.) iki kızı Fâtıma ile Ümmü Külsûm'ü ve eşi Sevde bint Zem'a'yı alıp Medine'ye getirdi. Resûlullah'ın (s.a.s.) kızı Zeynep ise, eşi Ebû el-Âs b. Rebî' tarafından hapsedilerek hicret etmesine izin verilmemişti. Resûlullah'ın (s.a.s.) bir diğer kızı Rukayye, babasından önce eşi Osman b. Affân ile birlikte Habeşistan'a hicret etmişti. O sırada Abdullah b. Ebû Bekir, iki kız kardeşi Âişe ile Esmâ'yı ve Ebû Bekir'in eşi Ümmü Rûmân'ı alıp Medine'ye gelmişti.²⁷⁴

Medine'ye doğru yola çıktığında Resûlullah (s.a.s.) kendi yerine Mekke'de Ali'yi bırakmıştı. İnsanların önceden kendisinde emanet olarak bıraktıkları eşyaları sahiplerine geri teslim etmesini ona emretti. Ali, söz konusu emanetleri sahiplerine teslim edip üç gün sonra Resûlullah'ın (s.a.s.) peşinden Medine'ye doğru yola çıktı.

Medine'ye ilk hicret ettiğinde Resûlullah (s.a.s.), farz namazlar ikişer rekât olarak kılınmaktaydı. Aradan bir ay geçtikten sonra bu namazlar dört rekât olarak farz kılınmıştı.

2.1.2.2. Medine Yahudileriyle Yapılan Antlaşma

Resûlullah (s.a.s.), Medine'ye hicret ettiğinde önce ensar ile muhaciri kardeş ilan etti. Var olan evleri de bir plana göre aralarında paylaştırarak mahalleleri belirledi. Sonra herkes kendi evine geçip oturmaya başladı. Sonra Medine yahudileri ile bir antlaşma yapıp bir yazı yazdı. Onları kendi dinleri üzerine yemin ettirerek antlaşmayı yaptı. Antlaşmada yahudilere şunları şart koşmuştu: Müslümanlara dışardan herhangi bir saldırı olduğunda yahudiler düşmanı kışkırtıp bozgunculuk çıkartmayacak ve onlara karşı müslümanlara yardım edeceklerdir.

²⁷⁴ Makdisî, 4: 178.

İslâm'ın tebliğ edilmesi noktasında insanların Resûlullah'a (s.a.s.) çokça icabet ettiğini ve müslümanların sayısının gitgide arttığını gören yahudiler yaptıkları antlaşmayı bozdu. Kin ve nefret duygusuyla Resûlullah'a (s.a.s.) karşı kötü davranmaya başladılar.

Yahudilerden Huyey b. Ahtab, Ebû Yâsir b. Ahtab, Cudâ b. Ahtab, Zeyd b. Tabût, Abdullah b. Sûrâ, Muhâz b. Abûr, Rêbî b. Ebî Hakîk, Kâ'b b. Eşref, Şâs b. As, Ferdem b. Kerem ve diğer elebaşları; Resûlullah'ın (s.a.s.) etrafını sararak kendisine abes sorular sormaya başladılar. Bir grup Medineli münafık da onları desteklemekteydi. Bunlar: Kendi evini Mescid-i Dırâr'a çeviren Huzâm b. Hâlid, Mescid-i Dırâr'ı inşa eden Cârîye b. Âmir, Mucezzec b. Amr ve Abdullah b. Az'ar; Mescid-i Dırâr'da onlara namaz kıldırarak Mucemmi' b. Cârîye, Hendek günü evlerinin korumasız olduğunu söyleyen Evs b. Kayz, zırh hırsız Ubeyrık,²⁷⁵ "Dalıp oynarız!" diyen Vedî'a b. Sâbit ile Mu'teb b. Kuşeyr, "Beni bağlayıp öldürme!" diyen Vecd b. Kays ve münafıkların başı Abdullah Ubey b. Selûl idi.

O sırada Kur'ân; onların inançlarının çirkinliğini ve sırlarının pisliğini zikrederek ortaya koyuyor ve yüce Allah'ın, elçisine savaş iznini verdiğini şöyle belirtiyordu: "Haksız yere saldırıya uğrayan müminlere, zulme uğramış olmalarından dolayı savaşma izni verilmiştir. Şüphesiz Allah, müminleri düşman karşısında muzaffer kılmaya kadirdir. O müminler ki sırf rabbimiz Allah'tır dedikleri için haksızca yurtlarından sürüldüler." (Hac, 22/39-40)

2.1.2.3. Peygamber'in (s.a.s.) Seriiye ve Gazveleri

[Yukarıda zikredilen] âyetlerin inişinden sonra Peygamber (s.a.s.) etrafa gizlice seriyyeler göndermeye başladı. On yıllık hicret süreci boyunca Peygamber (s.a.s.) toplam yetmiş dört seriyye ve gazve tertiplemişti. Bunların yetmiş beş olduğu da söylenir. Bunların yirmi yedi tanesine bizzat kendisi iştirak etmiştir. Müslümanlar bu gazvelerin dokuzunda şehit vermişti. Bunlar: Bedir, Uhud, Müreysi', Hendek, Hayber, Huneyn, Benî Kurayza, Tâif ve Mekke'nin fethidir. Peygamber'in (s.a.s.) Benî Nadîr ile savaştığı da söylenir.

Medine safhası toplam on yıl sürmüştür. Bu yılların ilki hicret yılıydı. İkinci yılı savaşma emrinin verildiği, üçüncü yıl tarafların belirginleştiği [arınma ve

²⁷⁵ Makdisî, 4: 179.

saflaşmanın gerçekleştiği], dördüncü yıl refah ve sükûnetin hâkim olduğu, beşinci yıl yer sarsıntılarının gerçekleştiği, altıncı yıl sükûnetin tekrar sağlandığı, yedinci yıl zaferlerin elde edildiği, sekizinci yıl eşitliğin sağlandığı, dokuzuncu yıl da berâet yılıydı. Onuncu yıl ise Peygamber'in (s.a.s.) veda haccı yılıydı. Hicretin on birinci yılı girdikten bir ay on iki gün sonra da Peygamber (s.a.s.) vefat etmişti.²⁷⁶

Hicretin birinci yılında Resûlullah (s.a.s.); Medine'de rebîulevvel, rebîulâhir, cemâziyelevvel, cemâziyelâhir, recep ve şâban aylarını geçirdikten sonra ramazan ayının başında bir seriyye tertipledi. Ensar ile muhacirden oluşan otuz kişilik bu atlı seriyye Şam'dan dönmekte olan Kureyş kervanını ele geçirmek üzere Hamza b. Abdülmuttalib komutanlığında yola çıktı. Ebû Cehil b. Hişâm komutasında üç yüz kişilik bir süvari ordusu ile karşılaşmıştı. Mecdî b. Amr el-Cühenî'nin araya girmesiyle aralarında herhangi bir çarpışma olmadan seriyye Medine'ye geri döndü. Bu, İslâm'da ve Allah yolunda savaşmaya giden ilk seriyyeydi.

Şevvâl ayı girdiğinde Peygamber (s.a.s.), Ubeyde b. Hâris b. Abdullah kumandanlığında ensar ile muhacirden oluşan altmış kişilik atlı bir seriyye çıkartıp gönderdi. Sîfu'l-Bahr mevkiinde seriyye, İkrime b. Ebî Cehil kumandanlığındaki Kureyş'e ait çok büyük bir orduyla karşılaştı. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın atmış olduğu ok dışında aralarında herhangi bir çarpışma/savaş cereyan etmeden dağıldılar. Bu ok, İslâm'da düşmana atılan ilk oktu.

Zilkade ayı girdiğinde Peygamber (s.a.s.), muhacirlerden oluşan sekiz kişilik bir seriyye grubunu Sa'd b. Ebî Vakkâs kumandanlığında gönderdi. Seriyye herhangi bir tuzakla karşılaşmadan Medine'ye geri dönmüştü.

Bu hicrî birinci senesinde Peygamber (s.a.s.), hicretten önce Mekke'de kendisiyle evlendiği ancak henüz bir ev ortamı kurmadığı Âişe ile bir ev ortamı kurdu. Hicretten sonra Medine'de bu yılda İslâm'da doğan ilk kişi Abdullah b. Zübeyr, İslâm'dan sonra ensardan doğan ilk kişi ise Numan b. Beşir olmuştu.²⁷⁷

Hicret'in ikinci senesinin muharrem ayı geçip safer ayı girdiğinde Resûlullah (s.a.s.) bir gazve tertipledi. Ebvâ'ya altı mil uzaklıkta kalan Veddân'a kadar giderek Benî Zamre kabilesi ile orada bir antlaşma yaptı. Yoluna devam edip yolda herhangi

²⁷⁶ Makdisî, 4: 180.

²⁷⁷ Makdisî, 4: 181.

bir tuzak ile karşılaşmadan Medine'ye geri döndü. Bu, Resûlullah'ın (s.a.s.) yapmış olduğu ilk gazveydi.

Rebbiülevvel ayı girdiğinde Kureyş'in kervanını ele geçirmek üzere Şam yolundaki Buvât bölgesine bir gazve düzenledi. Yolda herhangi aksi bir durumla karşılaşmadan Medineye geri döndü.

2.1.2.4. Bedru'l-Ûlâ ve Zül'uşeyre Gazvesi

Cemâziyelevvel ayında Kürz b. Câbir el-Fihri Medine'nin kenar mahallelerinin birine saldırıp kaçmıştı. Onu yakalamak üzere Peygamber (s.a.s.) Bedir'in bir mahallesi olan Safvân'a kadar peşinden gitti. Ancak onu yakalayamadan geri döndü. Bu, birinci Bedir Gazvesiydi.

Cemaziyelâhir ayında Peygamber (s.a.s.) Zül'uşeyre gazvesini düzenledi. Peygamber (s.a.s.) gazve esnasında Ali'ye "Ey Ebû Türâb! İnsanlardan en kötü/çirkin iki adam vardır. Bunlardan biri Semûd kavminin adamı Uhmîr, diğeri de -elini saçına ve sakalına götürerek- saçını ve sakallarını birlikte boyatan kimsedir." dedi.²⁷⁸

2.1.2.5. Abdullah b. Cahş Seriyyesi

Hicrî ikinci yılın cemaziyelâhir ayında Peygamber (s.a.s.), muhacirden Huzeyfe b. Utbe, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî, Utbe b. Ğazvân ve Vâkid b. Abdullah'tan oluşan sekiz kişilik bir seriyyeyi Abdullah b. Cahş komutasında gönderdi. Onları gönderdiği esnada bir yazı yazıp kâğıdı Abdullah b. Cahş'ın eline verdi.²⁷⁹ Kâğıdı açmamasını ve iki günlük bir yol mesafesi kat ettikten sonra onu açıp beraberindeki arkadaşlarına okumasını ve onlardan kimsenin kendisine karşı gelmemesini istedi. İki günlük yol mesafesini gittikten sonra Abdullah b. Cahş kâğıdı açıp beraberindeki arkadaşlarına okumaya başladı. Kâğıtta "Rahmeti sonsuz merhameti sınırsız Allah'ın adı ve bereketiyle "Nahle" mevkiine ulaşınca kadar yoluna devam et! Ulaştığında orada Kureyş'in kervanını gözetle! Umulur ki onlardan bize haberlerle dönersin!" ifadeleri yazılıydı. Abdullah b. Cahş arkadaşlarıyla beraber "Nahle" denilen yere ulaşınca kadar yoluna devam etti. Sonra durup orada kervanı beklemeye başladılar. Kuru üzüm ve katık yüklü bir

²⁷⁸ Makdisî, 4: 182.

²⁷⁹ Makdisî, 4: 182.

şekilde Kureyş'in kervanı oraya geldi. Kervanın içinde Amr b. Abdullah el-Hadramî, Hakem b. Keysân, Nevfel b. Abdullah el-Mahzumî ve kardeşi Osman b. Abdullah da yer alıyordu. Resûlullah'ın (s.a.s.) ashâbı kervanı görünce korktu. Cemâziyelâhîr ayının son günüydü ve bir sonraki ay girmeden aralarında hemen istişare ettiler.

Kelbî'nin iddia ettiğine göre; Ukkâşe b. Mihsan'ın başını tıraş ederek onu gelen kervana denetleyici/casus olarak gönderdiler. Kervandakiler Ukkâşe'yi başı tıraşlı bir şekilde görünce ondan emin oldular. Onun ve arkadaşlarının medeni kimseler olduklarını ve kendilerinden zarar gelmeyeceğinin kanısına vardı. Müslümanlardan Vâkıd b. Abdullah el-Hanzalî, kervandakilerden Amr b. el-Hadramî'ye ok atarak onu öldürdü. Bunun üzerine Hakem b. Keysân ve Abdullah b. Osman hemen teslim oldu. At üstünde savaşarak Nevfel onları yorunca Abdullah b. Cahş da esirleri ve kervanı önüne katıp ilerledi. Bunlar; İslâm'da elde edilen ilk ganimet ve ele geçirilen ilk esirlerdi. Müslümanlar tarafından öldürülen ilk kişi de Amr b. el-Hadramî olmuştu.

İnsanlar bu olayı dillendirerek haram aylara hürmet göstermeyip Muhammed'in kan döktüğünü ve kervanı da kendisine helal kılarak ele geçirdiğini söylemeye başladı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.); Abdullah b. Cahş ve arkadaşlarına “Ben size haram aylarda savaşmayı emretmemiştim.” dedi. Onlar da “Ey Allah'ın Resûlü! Biz onları savaştıktan hemen sonra receb ayına baktık.” dediler.²⁸⁰ Bu olay üzerine şu âyet nâzil olmuştu: “[Ey Peygamber!] Sana haram aylarda savaşmanın hükmünü soruyorlar. De ki: O aylarda savaşmak büyük günahtır. Fakat insanları Allah yolundan alıkoymak, [şirk koşmak suretiyle] Allah'a nankörlük etmek, insanları Mescid-i Harâm'a girmelerini engellemek, Mekke'deki müslümanları oradan sürüp çıkarmak Allah katında daha büyük bir günahtır. Zirâ inanca yönelik baskı ve zulüm [fitne] adam öldürmekten çok daha kötüdür.” (Bakara, 2/217) Bununla yüce Allah haram aylarda savaşmayı helal ve önceki hükmü de geçersiz kıldığını belirtmişti.

Dediler ki: Yahudiler bununla sevinerek Vâkıd savaşı başlatmış ve Hadrami de savaşa katılmıştı.²⁸¹

²⁸⁰ Makdisî, 4: 183.

²⁸¹ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 184.

Şaban ayının ortasında kible değişikliği gerçekleşmişti.²⁸²

İbn ishâk, kible değişikliğinin receb ayında gerçekleştiğini söyledi.

Abdullah b. Zeyd, ezanı bu ayda rüyasında görmüştü.

Ramazan ayında ise oruç farz kılınmıştı. Büyük Bedir Savaşı da bu ayda yapıldı.

2.1.2.6. Bedir Gazvesi

Dediler ki: Kureyş'e ait yaklaşık bin deve ve otuz atlı bir ticaret kervanıyla Ebû Süfyân b. Harb'in Şam'dan dönmekte olduğu haberi Resûlullah'a (s.a.s.) ulaştı. Kervanda Mekkelilere ait herkesin ya bir yiyeceği ya da bir ticaret payı vardı. Müslümanlar bu kervana hayıflanmıştı. Peygamber (s.a.s.) "Hadi [yola] çıkın! Umulur ki yüce Allah onu size ganimet kılar." dedi. Müslümanların bir kısmı savaşa karşılaşılabileceklerinin ihtimalini düşünmeden bu iş için acele ederken, bir kısmı da ağırdan aldı. Kervanın ele geçirileceği haberi Ebû Süfyân b. Harb'a ulaşmıştı. Mekkelileri savaşa çağırmak üzere Damdam b. Amr el-Ğıfârî'yi onlara gönderdi.

Damdab b. Amr Mekke'ye gelmeden önce Âtike bint Abdilmuttalib onu rüyasında üç farklı hâl/durum ile görmüştü. Bu üç hali şöyle: Ovada durur gibiyken avazı çıktığı kadar üç kez "Ey Ğudar halkı! Savaş alanına koşun!" diye bağırdığını, devesi onu Ebû Kubeys dağına çıkardığında aynı ifadelerle bağırdığını, sonra yerden bir kaya alarak onu dağdan aşağıya doğru yuvarladığını ve kayanın aşağı düşüp parçalanarak Mekke hanelerinin her birine isabet ettiğini belirtir. Âtike'nin bu rüyası hemen Mekke'de duyulmuştu.

Ebû Cehil, Abbas b. Abdülmuttâlîb ile karşılaştı.²⁸³ Ona "Ey Benî Hâşim! Bu iddia sahibi [kadın] sizlere ne anlatıyor, erkeklerinizin ve hatta kadınlarınızın bunu duymasından hoşnut musunuz? Sizi ancak anlatılan bu üç farklı durum/hâl üzerinde bekliyor olacağız. Eğer durum iddia ettiği gibiyse... Aksi takdirde sizin Araplarda Ehl-i beytin en yalancıları olduğunuza dair bir yazı yazacağız." dedi.

Dedi ki: Üçüncü günde Damdam b. Amr Mekke'ye geldi. Yükünü indirip devesinin uzuvlarını kesti ve kendi elbisesini de parçalayarak "Kervan! Kervan!

²⁸² Makdisî, 4: 184.

²⁸³ Makdisî, 4: 185.

Muhammed onun yolunu kesti. Koşunuz! Ona yetişeceğinizi sanmıyorum.” dedi. Bunun üzerine Kureyş hızlıca çıkıp Cuhfe’ye kadar gitti.

Ramazan ayının dokuzuncu günü ise Resûlullah (s.a.s.) Medine’den yola çıktı. Başında Ebû Süfyân’ın bulunduğu kervan hakkında bilgi edinmeleri için Adıyy b. Ebî Zeğbâ ile Besbes b. Amr’ı önden gönderdi. İkisi Bedir’e kadar gelerek kervanın bir veya iki gün sonra oraya ulaşacağını öğrendi. Bu haberle Peygamber’in (s.a.s.) yanına döndüler.

Ebû Süfyân bu iki sahâbînin uğrak yerine kadar gelip durdu. Orada onların devesine ait gübreye rast geldi ve onu alıp ufaladı. Sonra “Allah’a yemin olsun ki bu Yesrib’e ait hayvan yemidir.” dedi. Akabinde Ebû Süfyân kervanın yolunu değiştirip sahil güzergâhını kullanarak Bedir’e ulaştı. “Kervanı kurtarmak için yola çıktıysanız geri dönünüz! Onu Allah kurtardı.” şeklinde Kureyş’e de haber gönderdi.²⁸⁴

Haberi alan Ebû Cehil “Allah’a yemin olsun ki Bedir’e ulaşmayana kadar dönmeyeceğiz. Ki, mevsim Arapların mevsimlerinden bir mevsimidir. Biz de bu mevsime devam ederek gidip orada develeri boğazlayıp içki içeceğiz ve kendimiz için şarkıcı kadınlara şarkı söylettireceğiz. Bu şekilde Araplar da şânımızı, bu gidişimizi duyacak ve hep bizden korkacaktır.” dedi. Tâlib b. Ebî Tâlib ve Ahnes b. Şerîk yüz kişiyle onlardan ayrılarak Mekke’ye geri döndü. Kalan diğer dokuz yüz elli Kureyş’in saygın ve seçkini ise, Bedir’e ulaşınca kadar yola devam ettiler. Ulaştıklarında vadinin en uç tarafına konakladılar.

Resûlullah (s.a.s.) ise üç yüz on dört kişiyle yola çıkmıştı. Bedir’e ulaştıklarında vadinin baş tarafına konakladılar. Orduda orduyu takip eden yetmiş Yesribli su taşıyıcısı vardı. Resûlullah (s.a.s.), Ali ve Mersed b. Ebî Mersed el-Ğanevî de orduyu deve üstünde takip etmekteydiler. Orduda sadece yetmiş kılıç ve Mikdâd b. Esved el-Kindî’ye ait bir at vardı.

Peygamber (s.a.s.) hemen arkadaşlarından bulundukları yere bir havuz inşa etmelerini istedi. Yapımı bittikten sonra içini su doldurup kaplarını içine attılar. Havuzun kalan diğer kısımlarını da yapmalarını emretmişti. Havuz [savaşta] hasar görüp şekli bozulunca hemen onu onarmak üzere ona bir çardak diktiler.

²⁸⁴ Makdisî, 4: 186.

Açlıktan kıvranarak Kureyş kum tepelerinden aşağı tarafa doğru geldi. O sırada Peygamber (s.a.s.), ashâbına “Bu gelen Mekke’dir. Bugün karşınıza ciğer parelerini çıkardı.” dedi. Sonra savaşı ashâbıyla istişare etmeye başladı. Ayağa kalkıp Ebû Bekir (r.a.) güzel bir şekilde görüşünü ifade etti. Aynı şekilde Ömer de ayağa kalkıp güzel bir şekilde düşüncesini dile getirdi.²⁸⁵ Peygamber (s.a.s.) tekrar ashâbına “Düşüncenizi dile getiriniz.” dedi. Mikdâd b. Esved ayağa kalkarak Peygamber’e (s.a.s.) “Sür bizi savaşa! Biz sana İsrailoğullarının Mûsâ’ya (a.s.) ‘Biz burada oturacağız. Sen ve rabbın gidin savaşın!’ dedikleri gibi demeyeceğiz. Seni hak ile gönderen Allah’a yemin olsun ki, bizi Berku’l-Ğamed’e sürsen dahi şüphesiz biz senin yanında seninle birlikte savaşacağız.” dedi. Peygamber (s.a.s.) de ona güzel sözler söyleyerek kendisine hayır duasında bulundu. Ensarın görüş belirtmesini isteyerek Peygamber (s.a.s.) tekrar ashâbına “Düşüncenizi dile getiriniz.” dedi. Çünkü Peygamber (s.a.s.) Akabe’de ensardan kendisini sadece Medine’de koruyacaklarına dair onlardan biat almıştı. O yüzden Medine dışındaki saldırılarda kendisine yardım etmeleri hususunda onlardan endişeliydi. Sa’d b. Muâz ayağa kalkarak “Ey Allah’ın Resûlü! Sanki bizi kastediyorsun.” dedi. Peygamber (s.a.s.) “Evet” dedi. Muâz “Biz sana iman ettik ve seni doğruladık. Sür bizi dilediğin tarafa! Şüphesiz yönümüzü şu denize çevirip dalsan dahi biz seninle birlikte dalarız. Çünkü biz savaşta sabırlı ve düşmanla karşılaşmada doğru sözlüyük.” dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.) “Müjdeler olsun! Hazırlanın! Yüce Allah bana iki topluluktan birinin sözünü verdi. Allah’a yemin olsun ki kavmin/düşmanın yere yıkıldığını âdeta görüyor gibiyim.” dedi.

Savaşmak üzere kavim müslümanların üzerine yürüdü. İki kavim karşı karşıya geldi ve savaş kızıştı. O sırada Resûlullah (s.a.s.) [kendisine yardım etmesi için] rabbine yakarmaktaydı.

Dediler ki: Haysiyetsiz ve çirkin görünümlü Esved b. Abdullah el-Esed el-Mahzûmî öne çıktı ve “Allah’a söz veriyorum! Onların havuzlarından içip onu yıkacağım. Ya da orada öleceğim.” dedi. Susuz bırakmak üzere müslümanların havuzuna doğru yürüdü.²⁸⁶ Karşısına hemen Allah’ın ve elçisinin aslanı Hamza b.

²⁸⁵ Makdisî, 4: 187.

²⁸⁶ Makdisî, 4: 188.

Abdūlmuttalib çıktı. Bir darbeyle onun ayağını kesti. Yüz üstü yere düşen Esved b. Abdullah sürünerek havuza doğru gitmeye çalıştı.

Bazı ilim sahipleri şöyle dedi: Hamza; Esved b. Abdullah'ın ayağını kesince Esved de kesilen o ayağını aldı ve müslümanların birine fırlatıp şehîd etti. Yüce Allah en doğrusunu bilir.

Meydana çıkarak Utbe b. Rebîa ile Velîd b. Utbe müslümanları mübarezeye çağırdı. Karşılarına Avf b. Afrâ, Muâz b. Afrâ ve Abdullah b. Revâhâ çıktı. Onlara “Siz kimsiniz?” dediler. Onlar da “Biz ensardan bir grubuz.” dediler. Utbe ile Velîd “Bizim sizlerle işimiz yok.” dedi. Sonra seslenerek “Ey Muhammed! Karşımıza kavmimizden dengimiz olanları çıkart!” dediler. Bunun üzerine Ubeyde b. Hâris, Utbe b. Rebîa'nın; Hamza b. Abdūlmuttalib, Şeybe b. Rebîa'nın; Ali b. Ebî Tâlib de Velîd b. Utbe'nin karşısına çıktı. Aralarında çekişme ve kovalamaca başladı. Kılıç vuruşları karşılıklı oluyordu. Ali rakibini öldürene dek ona fırsat tanımamıştı. Hamza da rakibi Şeybe'yi öldürdü. Kavmin yaşlısı ve zayıfı olması hasebiyle Ubeyde rakibi Utbe b. Rebîa ile ikili mücadelesi sürüyordu. Ali ile Hamza saldırıp Utbe b. Rebîa'nın işini bitirdiler. Ubeyde'yi de sırtlayıp arkadaşlarının yanına götürdüler.²⁸⁷ Müşrikler sonra Mihca' b. Abdullah'a ok atarak onu şehîd etti. Böylece savaşta müslümanlardan şehîd edilen ilk kişi Mihca' b. Abdullah olmuştu.²⁸⁸

Peygamber'in (s.a.s.) arzu ettiği şey gerçekleşmişti. Melekleri görünce dikkat kesilerek “Ey Ebû Bekir Müjdele! Sana yardım geldi. Bak bu! İki ıslak ayağı üzerinde atını süren Cebrâil'dir.” dedi. Sonra müslümanların arasına girerek onları motive edip savaşmaya teşvik etti. Yerden bir avuç çakıl taşı alarak kavme doğru yöneldi. “Yüzler çirkinleşti.” diyerek onu yüzlerine saçtı. Ashâbına da dönerek “Bastırın!” dedi. Bununla aralarına hoş bir esinti yaymıştı. Güç bulan müslümanlar [daha çok] öldürmeye ve esir almaya başladı. Esir sayısı kırk ikiyi bulmuştu. Bu sayının yetmiş iki olduğu söylenir. Yetmiş kişiyi de öldürmüşlerdi. Bunların elli kişi olduğu da söylenir.

Peygamber (s.a.s.) “Şüphesiz içlerinde Benî Hâşim'den zorla [savaşa] çıkartılan adamlar vardır. Her kim onlardan biriyle karşılaşırsa onu öldürmesin.”

²⁸⁷ Makdisî, 4: 189.

²⁸⁸ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 190.

dedi. Benî Hâşim'den beş kişiyi esir olarak ele geçirmişlerdi. Bunlar: Abbâs b. Abdülmuttalib, Akîl b. Ebî Tâlib, Nevfel b. Hâris b. Ebî Tâlib, Nu'mân b. Amr b. Alkame b. Abdülmuttalib ve Sâib b. Adî b. Zeyd b. Hâşim idi.²⁸⁹ Resûlullah'ın (s.a.s.) kızı Zeyneb'in eşi Ebû el-Âs'ı da esir olarak almışlardı.

Ebû Cehil "Yemin ederim ki akrabalık bağımız kesildi ve başımıza ne olduğunu bilmediğimiz şey geldi." dedi. Oysa bu; yüce Allah'ın şu sözündeki zaferdi: "[Ey müşrikler!] Madem siz [Bedir Savaşı'ndan önce Kâbe'nin örtülerine yapışıp] zafer diye dua ediyordunuz, alın size zafer!" (Enfâl, 8/19)

Muâz b. Amr b. Cemûh hemen Ebû Cehil'i yakalayarak ona bir darbe indirdi. Darbe ayağına isabet etmişti. Arkasından İkrime b. Ebî Cehil gelip Muâz'a saldırdı. Muâz onu da omzundan vurup ardından onunla çarpışmaya başladı. Sonra Muâz b. Afrâ yine Ebû Cehil'in üzerine gitti ve onu vurup yere serdi. Ölmesine ramak kala kölesi İbn Mes'ûd onu yerde gördü. Yanına gidip ayağıyla onun boynuna bastı. Ebû Cehil gözünü açtı ve ona "Şüphesiz çok zor bir yükselişle yükseldin. Zafer kimindir?" dedi. İbn Mes'ûd "Ey Allah'ın düşmanı! Zafer Allah ve Resûlünündür. Allah nasıl da seni rezil etti." dedi. Ebû Cehil "Kavmi tarafından öldürülen efendi hiç ayıplanır mı?" dedi. İbn Mes'ûd hemen başını kesti ve onu Peygamber'e (s.a.s.) götürdü.

O gün müslümanlardan sekiz kişi şehîd olmuştu. Savaş bittikten sonra Peygamber (s.a.s.) cesetlerin atılmasını emretti. Böylece sahâbe de cesetleri kuyuya attı. Onları kuyuya attıkları sırada Peygamber "Ey Ebû Cehil, ey Ebû Utbe, ey Şeybe, ey Falanca! Rabbinizin size vaddettiğini hak olarak buldunuz mu? Ben rabbimin bana vaddettiğini hak olarak buldum." dedi.²⁹⁰

İbn İshâk dedi ki: İbn Enes'ten zikrederek Humeyd et-Tavîl bana şöyle dedi: [cesetleri kuyuya attıkları sırada] Resûlullah'ın (s.a.s.) ashâbı "Ey Allah'ın Resûlü! Kuşkusuz ölmüş bir kavme sesleniyorsun." dedi. O da onlara "Benim söylediklerimi siz onlardan daha iyi işitemezsiniz. Onlar işitiyor ancak cevap veremiyorlar." dedi.²⁹¹

Resûlullah (s.a.s.) sonra orduya katılarak Medine'ye doğru yol aldı. Yolda Safra denilen geçidi aştıktan sonra elde edilen ganimetleri paylaştırdı. Esirlerden

²⁸⁹ Makdisî, 4: 190.

²⁹⁰ Makdisî, 4: 191.

²⁹¹ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 192.

Ukbe b. Ebî Muayt ve Nadr b. Hâris de öldürüldü. Medine'ye ulaştığında ele geçirdikleri esirler hakkında ashâbıyla istişare etti. Ebû Bekir, Peygamber'e (s.a.s.) "Onlar senin ailen, aşiretin ve atanın oğullarıdır. Onlar hakkında hemen karar verme ve sabret." dedi. Ömer de ona "Ağacı sık ve sarmaşık olan bir vadiyi onlara tutuştur." dedi. O esnada Abbâs "Ey merhametsiz İbn Hattâb!" dedi. Peygamber (s.a.s.) ise, onlara bedel/fidye vermelerini şart koştu. Her birinin fidyesi de kırk okka altındı. Abbâs'a iki kişinin fidyesi şart koşuldu. Ona "Yeğenin Akîl'in de fidyesini ver!" denildi. O da "Ey Muhammed beni insanların benden aldıklarına karşılık sal!" dedi.²⁹² Peygamber (s.a.s.) ona "[Mekke'den] çıktığın esnada 'Bana herhangi bir şey olursa, bunlar senin ve çocuklarındır.' diyerek Ümmü Fadl'a verdiğin dinarlara ne oldu?" dedi. [Şaşırarak] Abbas "Bunu sana kim haber verdi? Allah'a yemin olsun ki, ben ve onun dışında yanımızda üçüncü bir kimse yoktu." dedi. Peygamber (s.a.s.) "Bunu bana rabbim bildirdi." deyince Abbâs hemen müslüman oldu. Fidyelerini de verdi.

Müslümanlar ganimet paylaşımı konusunda ihtilaf edince Enfâl sûresi nâzil oldu. Aynı zamanda sûre, esirlerle ilgili hükümleri de içermekteydi.²⁹³

Dediler ki: Peygamber (s.a.s.) Medine'ye döndükten sonra mağlup olan Kureyş de Mekke'ye döndü.

Umeyr b. Vehb el-Cumehî "Bedir ölülerinden sonra Allah yaşamı çirkinleştirdi. Şayet borcum ve evlad ü ıyâlim olmasaydı Medine'ye gidip Muhammed'i öldürürdüm." dedi. Safvân b. Ümeyye ona "Borcun bana ait ve ıyâline de ben bakarım." deyip onu donattı. Umeyr b. Vehb keskin kılıcını parlatıp ona zehir sürdü. Sonra atına binip Medine'ye kadar geldi. Mescidin kapısında atını bağladıktan sonra mescide girip Resûlullah'ın (s.a.s.) yanına geldi. Onu görür görmez Ömer b. Hattâb (r.a.) bağırarak "Köpekten sakının! Şüphesiz o, Bedir günü ortalığı kızıştırıp müşrikler üzerine yürümemize sebep olan kişidir." dedi. Hemen onu yakalayıp Peygamber'in (s.a.s.) huzuruna getirdiler. Peygamber (s.a.s.) ona "Ey Umeyr! Seni buraya getiren şey nedir?" dedi. O da "Gezmek için buraya geldim." dedi. Peygamber (s.a.s.) "Peki ya boynundaki kılıç nedir?" dedi. O da "Onu

²⁹² Makdisî, 4: 192.

²⁹³ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 193.

çıkartmayı unuttum.” dedi.²⁹⁴ Peygamber (s.a.s.) “Peki ya Sâfvân’a borcun ve ıyâlin ile ilgili ne şart koşmuştun?” deyince Umeyr dehşete düştü. Onun hak peygamber olduğunu anlayıp hemen ona iman etti ve müslüman oldu. Müslümanlığı da güzel olmuştu.

Ebû Leheb bu ayda Mekke’de, Ebû Uhayha b. Saîd b. Âs da Tâif’te öldü. Bedir Gazvesi’ne katılmayan Ebû Leheb; malını, herşeyini alıp kederli bıraktığı Ebû Cehil’in kardeşi Âs b. Hişâm’ı kendi yerine Bedir’e göndermişti. Âs b. Hişâm kâfir olarak Bedir’de öldürülmüştü. Ebû Leheb ise adese hastalığından Mekke’de ölmüştü.

Kâfir ve ağzı bozuk olan Esmâ bint Mervân üzerine bir seriyye gönderilmişti. Bu kadın şiirlerinde Peygamber’i (s.a.s.) hicveder ve müşrikleri müslümanlara karşı kışkırtırdı. Onun öldürülmesi için Peygamber (s.a.s.) üzerine Umeyr b. Adî’i gönderdi. Umeyr de gidip onu öldürdü. Peygamber (s.a.s.) “O kadın için iki keçi toslaşmaz.” demişti.

Bu ayda Peygamber (s.a.s.) bayram arefesine kadar müslümanların fitır sadakasını vermelerini emretti. Bayram günü de musallaya çıkıp müslümanlara namaz kıldırıp ve hutbe irad etti. Bu bayram İslâm’daki ilk bayramdı.

Ebû Afeke’nin öldürülmesi için Peygamber (s.a.s.) şevval ayında onun üzerine Sâlim b. Umeyr seriyyesini gönderdi. Ebû Afeke münafıktı ve şiirlerinde de Peygamber’i (s.a.s.) zemmederdi. Ona karşı insanları kışkırtarak “Harem’e mensup olup yakın akrabası tarafından sürülen o kimseye hiçbir kavim yükünü bu kadar kötü bir şekilde vermemiştir.”²⁹⁵ derdi. Peygamber (s.a.s.) “Benim için bu çirkinin işini bitirecek kim var?” dedi. Bekkâinlerden Sâlim b. Umeyr öne çıktı. Evine kadar giderek Ebû Afeke’yi yatağında öldürdü. Ebû Afeke o zamanlarda yüz yirmi yaşındaydı.²⁹⁶

2.1.2.7. Benî Kaynukâ‘ Gazvesi

Resûlullah (s.a.s.) Medine’ye hicret ederken yahudilerle bir antlaşma yapmıştı. Daha sonra bu antlaşmayı bozan ilk taraf yahudilerden Benî Kaynukâ‘ olmuştu. Benî Kaynukâ‘ şehirden sürülürken müslümanlara kin güderek “Ey müslüman topluluğu! Savaş tecrübesi olmayan kavimle karşılaşp onları yenmeniz

²⁹⁴ Makdisî, 4: 193.

²⁹⁵ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 194.

²⁹⁶ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 195.

sizi aldatmasın. Şayet bize düşman olursanız, o zaman bizim nasıl da savaş adamları olduğumuzu anlarsınız.” dedi.

Şevvâl ayında Resûlullah (s.a.s.) Benî Kaynukâ’ üzerine yürüdü. Onları hükmüne boyun eğdirinceye kadar kendi yurtlarında muhasara altında tuttu. Ardından onların boyunlarının vurulmasını istedi.²⁹⁷ O sırada yahudilerin müttefiki Abdullah b. Übey, Peygamber’e (s.a.s.) “Beni kırmızı ve siyaha [Acem ve Arap] karşı koruyan dört yüz savunmasız ve üç yüz zırhlı insanı bir kerede yok etmene nasıl müsaade edebilirim?” dedi. Peygamber (s.a.s.) de “Onları sana bıraktım.” dedi. Sa’d b. Ubâde’nin de Abdullah b. Übey gibi yahudilerle müttefikliği vardı. Denilir ki: Ubâde b. Sâmit’in de onlarla müttefikliği vardı. Ubâde b. Sâmit “Ben onlardan Allah ve Resûlüne sığınırım.” dedi. Onlar hakkında şu âyetin indiği söylenir: “[Ey Müminler!] Sizin gerçek dostlarınız sadece Allah, Resûlü ve Müminlerdir...” (Mâide, 5/55)²⁹⁸

2.1.2.8. Sevîk Gazvesi

Hicretin ikinci yılı zilhicce ayında Ebû Süfyân yüz süvari ile Medine’ye geldi. Birkaç hurma ağacını yakıp ensardan iki kişiyi öldürdü. Gecelemek üzere de Benî Nadîr’in lideri Sellâm b. Mişkem’in evine geçti. Onu ağırlayarak Sellâm kendisine su verdi. Onun geldiğinin haberini de insanlardan gizli tuttu. Ebû Süfyân gecedan Mekke’ye doğru yola çıkmıştı. Onu yakalamak üzere Peygamber (s.a.s.) peşinden gitti ancak onu yakalayamadı. Daha hızlı kaçabilmek için Ebû Süfyân ve arkadaşları kendilerine ağırlık yapan yüklerini yolda atmışlardı. Peşlerinden giden müslümanlar onların atmış oldukları o erzakları alıp Medine’ye döndü. O yüzden bu gazve “Sevik Gazvesi” olarak isimlendirildi.

Peygamber’in (s.a.s.) kızı Rukayye bu ayda vefat etmişti. Yine bu ayda Ali, Fâtıma ile evlenmişti. Mut’im b. Adî de Mekke’de vefat etmişti. Resûlullah (s.a.s.) bu ayda kendi eliyle kurban olarak iki koyun kesti. Sonra hicrî üçüncü yıl girdi. O da safların belirginleştiği ve musibetlerin hâkim olduğu yıldır.

²⁹⁷ Makdisî, 4: 195.

²⁹⁸ Makdisî, 4: 196.

Hicrî üçüncü yılın muharrem ayında Resûlullah (s.a.s.) Benî Süleym kabilesinin üzerine yürüdü. “Küdr” mevkiine kadar geldi. Yolda herhangi bir tuzakla karşılaşmayıp geri dönmüştü. Bu gazve “Küdr Gazvesi” olarak isimlendirilir.²⁹⁹

Peygamber (s.a.s.) sonra Muhammed b. Mesleme el-Ensâri’yi bir seriyyeyle Ka’b b. Eşref’in üzerine gönderdi. Muhammed b. Mesleme de gidip onu öldürmüştü.

2.1.2.9. Ka’b b. Eşref’in Öldürülmesi

Dediler ki: Müslümanlar Bedir Savaşı’nı kazandıklarında Ka’b b. Eşref “Muhammed insanların önde gelenlerini öldürdü. Yerin altı artık yerin üstünden daha hayırlıdır.” diyerek antlaşmayı bozdu. Kırk süvari ile de Mekke’ye doğru yola çıktı. Ulaştığında Bedir’de öldürülenler için ağıt yakıp müşrikleri ağlatmış ve onları Resûlullah’a (s.a.s.) karşı kışkırtmıştı. Öldürülmesi için Resûlullah (s.a.s.) onun üzerine Muhammed b. Mesleme ve Selkân b. Seleme’yi bir kaç kişiyle üzerine gönderdi. Gece yarısı giderek onu kendi hisarında buldular. Ona seslenerek Selkân “Şu adam bizden sadaka istemektedir. Bana yiyecek vermen için ben de senin yanına bir rehineyle geldim.” dedi. Ka’b b. Eşref yatağından sıçrayıp onlara doğru yöneldi. O esnada karısı onu elbisesinden tutarak “Bu seste kanın kızılığını görüyorum.” dedi. O da ona “Bırak beni! Şayet İbn Hurre gece vakti kendisine saldırılması için çağrılmış olsa bile şüphesiz o, bunun üstesinden gelecektir.” dedi. Yanlarına vardığında Selkân hemen onu tutup başını bacaklarının arasına aldı. Etkisiz hâle getirinceye kadar da onu kılıçlarıyla vurmuşlardı.³⁰⁰

Rebûlevvel ayında Resûlullah (s.a.s.) Necid bölgesinde yer alan Gatafân üzerine bir gazve düzenledi. Batn-ı Nahle mevkiine kadar ilerledi. Yolda herhangi bir tuzakla karşılaşmayıp Medine’ye geri döndü. Du’sur b. Hâris el-Muhâri’nin hadisesi bu gazve esnasında yaşanmıştı.

Cemâziyelevvel ayında da Resûlullah (s.a.s.) Benî Süleym kabilesinin üzerine bir gazve tertiplede. Yolda herhangi bir tuzakla karşılaşmayıp geri döndü. Sonra Peygamber (s.a.s.) Şam’dan dönmekte olan Kureyş kervanını ele geçirmek üzere Zeyd b. Hârise komutanlığında Karede seriyyesini gönderdi. Seriyye kervanı ele geçirip Medine’ye getirmişti. Bununla humusun miktarı yirmi bin dirheme ulaşmıştı.

²⁹⁹ Makdisî, 4: 196.

³⁰⁰ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 197.

Şevvâl ayının altısında cuma günü ise Peygamber (s.a.s.) Uhud Gazvesi için Medine’den yola çıktı. Yedinci gününde ise savaş cereyan etmişti.³⁰¹

2.1.2.10. Uhud Gazvesi

Dediler ki: Bedir Savaşı’nın hezimetinden sonra müşrikler dağılıp Mekke’ye dönmüştü. Kureyş’in ileri gelenleri bir araya gelerek Ebû Süfyân b. Harb’ın yanına gitti. Ona “En seçkinlerimizi öldürerek Muhammed sayımızı eksiltti. Öcümüzü almak için de şu malla -kervanı kastederek- bize yardım et!” dediler. İntakımını almak üzere Kureyş kendisine tabi olan kabilelerle birlikte bir araya gelip yanında karısı bint Utbe de bulunan Ebû Süfyân b. Harb önderliğinde öfke ile [Uhud’a doğru] yola çıktı. Hamza’nın kanından içeceğine ve ciğerini çiğneyeceğine dair Hint bint Utbe yemin ederek yola çıkmıştı. Kureyş, Medine’nin karşısında kalan Ayneyn’e kadar gelip oraya mevzilendi.³⁰²

Peygamber (s.a.s.) uykusunda bir rüya görmüştü ve onu ashâbına şöyle anlattı: “Bir boğanın serili olduğunu, kılıcımın ucunda bir yarığın bulunduğunu ve elimi de sağlam bir kalkanın içine koyduğumu gördüm.” dedi. Ashâb “Ey Allah’ın Resûlü! Bunun te’vili/yorumu nedir?” dedi. O da “Boğanın yere serilmesini, ashâbımdan bir grubun şehit düşeceğine; kılıcın yarığını, ailemden birinin şehit olacağına ve sağlam kalkanı da Medine olarak yordum.” dedi. Peygamber’in (s.a.s.) düşüncesi Medine’de kalıp savaştan yanaydı. Ashâb “Düşman eğer Medine dışında kalırsa perişan olur. Yok, eğer şehre girerse onlarla yüz yüze savaşır ve kadınlarla çocuklar onları tepelerinden taşar tutar.” dedi. Allah’ın onlara şehadeti ikram ettiği ancak Bedir Savaşı’nda şehit düşmeyip Allah’ın şehitleri vasıflandırdığı şeye -sevap ve diriliğe- imrenenler ise, “Onlardan ve onlarla savaştan korktuğumuzu zannetmesinler diye sür bizi Allah’ın o düşmanlarına.” demişlerdi.

Günlerden cumaydı. Peygamber (s.a.s.) insanlara namazı kıldırdı. Sonra evine geçip zırhını giyindi ve kılıcını da kuşanarak dışarı çıktı. İnsanlar [onu o şekilde görünce söylediklerine] pişman oldular. Ona “Bizim seni buna zorlamaya hiç hakkımız yok. Diliyorsan eğer sen [Medine’de] kal.” dedi.³⁰³ Peygamber (s.a.s.) “Zırhını giymiş bir peygamberin savaşmadan onu üzerinden çıkartması kendisine

³⁰¹ Makdisî, 4: 198.

³⁰² Makdisî, 4: 198.

³⁰³ Makdisî, 4: 199.

yaraşmaz.” dedi. Bin kişilik bir orduyla Peygamber (s.a.s.) Medine’den [Uhud’a doğru] yola çıktı. Müşriklerin sayısı ise üç binin üzerindeydi. Medine güzergâhında yer alan Şavt denilen yere kadar ilerledi. Münafıkların başı Abdullah b. Übey b. Selûl burada “Onların sözünü dinleyerek Muhammed bana karşı geldi. Biz ne diye ölmeye gidiyoruz.” diyerek ordunun üçte birlik bir kısmıyla ordudan ayrıldı. Peşlerinden giderek Abdullah b. Amr b. Harâm onlara “Kavminiz ve peygamberiniz için sizlere Allah’ı hatırlatıyorum.” dedi. Onlar hakkında dile getirildiği üzere onlar “Orada savaş yoktur. Şayet orada savaşın olacağını bilsek size tâbi olurduk.” dediler. Benî Seleme ve Benî Hârise de ayrılmaya meyletmişti. O sırada yüce Allah doğru kararı vermelerine onları azmettirdi. Onlar üzerindeki nimetini hatırlatarak şöyle buyurdu: “İşte o gün içinizden iki grup, [münafık Abdullah b. Übey ve onun öncülük ettiği birkaç yüz firarinin etkisinde kalarak] paniğe kapılmış ve dağılmanın eşiğine gelmişti. Oysa onların yâr ve yardımcısı Allah idi. Böyle bir durumda müminler sadece Allah’a güvenmeliydi.” (Âl-i İmrân, 3/122)

Ashâbıyla birlikte Resûlullah (s.a.s.) Uhud’a kadar gelip vadinin dağa doğru olan yamacına konakladı. Abdullah b. Cübeyr’i de elli okçuyla beraber dağ yolunun ağız tarafında mevzilenmelerini ve arkalarından gelebilecek atlı düşman saldırısına oklarla karşılık vermelerini emretti. Sancağı da Mus’ab b. Umeyr b. Hâşim’e verdi. Böylece iki grup arasında savaş başlamıştı.³⁰⁴

Hind bint Utbe hemen Cubeyr b. Mut’im b. Adî’nin kölesi Vahşi’yi yanına çağırdı. Tuayme b. Adî Bedir Savaşı’nda öldürülmüştü. Hind, Vahşiye “Ey Utbe b. Rebîa’nın babası! Eğer Hamza’yı öldürürsen sana kolyemi, bileziklerimi, gerdanlığımı, küpemi, halhalımı ve şu değerli taşımı vereceğim.” dedi. Cübeyr b. Mut’im de kölesi Vahşi’ye “Eğer amcam Tuayme b. Adî’e karşılık Hamza’yı öldürürsen seni azâd edeceğim.” dedi. Sonra Hind arkadaşlarıyla birlikte def çalıp erkekleri savaşa teşvik etmeye başladı. Onlara “Haydi! Benî Abdüddâr, Haydi! Yiğit koruyucular! Tüm gücünüzle çarpışın!” dedi. Sonra şöyle dedi: “Biz yıldızların kızlarıyız ve ziynetlerin en muhteşemini takanlarız. Siz eğer düşmanla savaşmaya yönelirseniz, daha sonra biz sizleri bağrımıza basıp seveceğiz. Yok, eğer düşmandan korkar ve onlarla savaşmaktan çekinirseniz, biz sizden ayrılırız. Bizden hiçbir şekilde ne saygı ve ne de sevgi görürsünüz.” dedi.

³⁰⁴ Makdisî, 4: 200.

Savaş kızışınca Mus‘ab b. Umeyr şehîd düştü. Peygamber (s.a.s.) sancağı hemen Ali b. Ebî Tâlib’e (a.s.) verdi. Şüphesiz yüce Allah, düşman hezimete uğrayıncaya dek yardımını müslümanlara göndermişti.

Komutanları Abdullah b. Cübeyr’in emri olmadan okçular, ganimet kapmak için yerlerini terketti. Komutanları Abdullah b. Cübeyr ise şehit düşünceye kadar yerinden ayrılmamıştı. Süvâri Hâlid b. Velîd yönünü hemen onlara çevirdi. Böylece savaş müslümanların aleyhine sonuçlanmıştı. O sırada Vahşi gizlenerek Hamza’ya kadar ilerledi. Ardından arkadan gelip onu mızrağıyla vurup öldürdü.³⁰⁵ Bu şekilde düşman, müslümanlardan istediğini elde etmiş oldu.

O gün imtihan günüydü ve tarafların belirginleştiği gündü. Resûlullah’ı (s.a.s.) taş yağmuruna tutarak düşman onu çok zor durumda bıraktı. Taşların ona isabet etmesiyle yüzü ve dudağı yarılmış, azı dişi kırılmış ve zırhın bir halkası da yüzüne batmıştı. Fâsık Âmir’in kazmış olduğu çukurlardan birine düşmüştü. Bu adam iki zırhlı bir görünümdeydi. Dağın tepesinden “Hey! Muhammed kesinlikle öldürüldü.” diye bağırarak yaygara kopardı. Bu ses üzerine müslümanlar kaçışmaya başladı. Ali ve Talhâ hemen el uzatarak Resûlullah’ı (s.a.s.) düştüğü çukurdan çıkardı. Atılan oklara karşı Resûlullah’ı (s.a.s.) korumak için o sırada Ebû Dücâne kendi vücudunu ona siper etmişti. Rivayet edildiğine göre okların biri onun parmağına isabet etmişti.³⁰⁶

O sırada Peygamber (s.a.s.) “Canını bize feda edebilecek kim var?” dedi. Ziyâd b. el-Sekn ve ensardan birkaç kişi hemen onun yanında savaşmaya başladı. Hepsi tek tek şehit düşünceye kadar onun etrafında düşmanla çarpıştı. Müslümanlar hemen geri gelip Resûlullah’ın (s.a.s.) etrafındaki düşmanları savdı. O esnada Peygamber (s.a.s.) Sa’d b. Ebî Vakkâs’a ok uzatmaktaydı.³⁰⁷ Ona “Anam babam sana fedâ olsun ey Sa’d! Durma al at!” dedi. Resûlullah’ı (s.a.s.) savaşta yaralayan onun kardeşi Utbe b. Ebî Vakkâs’tı.³⁰⁸ Daha sonra müslümanlar dağın yamacına çekildiler. Ali hemen gidip kalkanına su doldurup geldi. Sonra Resûlullah’ın (s.a.s.) yüzündeki kanı yıkamaya başladı. Onun yüzünü yıkarken “Onları sırf yüce Allah’a çağırıldığı için kendi peygamberinin yüzünü kanatan bir toplum nasıl kurtuluşu

³⁰⁵ Makdisî, 4: 201.

³⁰⁶ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 202.

³⁰⁷ Makdisî, 4: 202.

³⁰⁸ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 203.

erebilir ki?” dedi. O sırada Mâlik b. Sinan el-Hudrî Ebû Ebî Saîd ayağa kalkıp Resûlullah'ın (s.a.s.) yüzündeki kanı emdi. Onun bu hareketinin ardından Resûlullah (s.a.s.) “Kimin kanı benim kanıma ilîşirse cehennem ateşî o kimseye ilîşmez” demişti.

Denilir ki: Peygamber'i (s.a.s.) savaşıta Abdullah b. Kamia vurmuştu. Bazıları da şöyle rivayet eder: O, Mus'ab b. Umeyr'i vurup öldürmekle Resûlullah'ı (s.a.s.) öldürdüğünü zannetmişti.

Hint -Lanet onun üzerine olsun- beraberindekilerle cesetlerin başına geldi. Uzuvlardan burun ve kulağı kesip onları kendilerine takı [müsle] olarak aldılar. Hamza'nın cesedine yönelerek Hind, onun karnını deşti. Organlarını çıkartıp ciğerini aldı ve onu çiğnemeye başladı. Ancak onu yutamadı.³⁰⁹ Sonra kayanın üstüne çıkıp beyitler dile getirdi. Onun beyitlerine hemen Hind b. Üsâse karşılık vermişti.³¹⁰

Ebû Süfyân seslenerek “Evet! Şüphesiz savaş bir müsabakadır. Savaş güne gündür! [Uhud, Bedir'e karşılıktır.] Kâh kazanır, kâh kaybedersiniz.” dedi. Peygamber (s.a.s.) Ömer b. Hattâb'a hemen ona cevap ver dedi. O da ona “Allah yüce ve büyüktür. Hayır, eşitlik yok! Bizim ölülerimiz cennette, sizinkiler ise cehennemdedir!” dedi. Ebû Süfyân “Ey Ömer! Allah adına soruyorum. Muhammed öldü mü?” dedi. O da “Allah'a yemin olsun ki hayır! Şu an o duymakta.” dedi. Ebû Süfyân “Kuşkusuz bu bir felakettir. Bunu ben emretmedim ve buna razı da değildim. Sizinle asıl karşılaşmamız Bedir'de olacaktır.” dedi. Peygamber (s.a.s.) Ömer'e “İnşallah” demesini istedi. Bu sözle onların kalplerine korku düşürdü.³¹¹ Hemen atlara ve develere binip Mekke'ye yöneldiler. Müslümanlar da kendi ölülerini gömme işine koyuldu. Resûlullah (s.a.s.) gidip Hamza'nın başında durdu. Cesedine yapılanları görünce “Senin musibetin gibi bir musibet daha asla başıma gelmemiştir.” dedi. Müslümanların yetmiş ölüsünün cenaze namazını Resûlullah (s.a.s.) toplu bir şekilde kıldırdıktan sonra Medine'ye doğru yola çıktı.

Uhud günü müslümanlardan yetmiş kişi şehîd düşmüştü. Bu sayının altmış beş olduğu da söylenir. Bunların arasında Allah ve Resûlünün aslanı Hamza b. Abdülmuttalib, Mus'ab b. Umeyr el-Abdî, okçuların emiri Abdullah b. Cübeyr,

³⁰⁹ Makdisî, 4: 203.

³¹⁰ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 204.

³¹¹ Makdisî, 4: 204.

meleklerin yıkadığı Hanzala b. Ebû Âmir ve önderlerden biri olan Sa'd b. er-Rebî yer almaktaydı. Müşriklerden ise yirmi iki kişi öldürülmüştü.

Uhud günü Medine'ye döndükten sonra Resûlullah (s.a.s.), müşrikleri korkutmak ve savaşacak güçlerinin olduğunu onlara göstermek için altmış süvarî ile Hamrâu'l-Esed mevkiine kadar onları takip etti. Bunların arasında Ebû Bekir, Ali, Ömer ve Abdullah b. Mes'ûd de vardı. Yolda Ma'bed b. Ebî Ma'bed el-Huzâi Resûlullah'ın (s.a.s.) yanına geldi. Huzâa kabilesi o zamanlarda Resûlullah'ın (s.a.s.) müttefikiydi. Ma'bed el-Huzâi daha sonra yoluna devam etti. Rûhâi mevkiinde Ebû Süfyân b. Harb ile karşılaştı. Ebû Süfyân ve arkadaşları Medine'ye dönüp müslümanlara saldırma düşüncesindeydiler. Savaş meydanından ayrılırken pişman olmuşlardı.³¹² “Şayet sabretseydik Muhammed ve arkadaşlarının kökünü kurutup yok ederdik.” diyorlardı. Ebû Süfyân, Ma'bed el-Huzâi'ye “Gelirken [yolda] arkada ne vardı?” dedi. O da “Size olan öfkelerinden diş bileyerek/gıcırdatarak daha önce hiçbir şekilde benzerini görmediğim büyük bir toplulukla Muhammed ve arkadaşları yolda gelmekteydiler.” dedi. Ebû Süfyân “Peki ya şu an neredeler?” dedi. O da “Hamrâu'l-Esed'te olup size yetişmek üzereler.” dedi. Bununla Ebû Süfyân'ın gücü kırılarak Medine'ye saldırma düşüncesinden vazgeçti. Ebû Süfyân yolda, erzak almak üzere Medine'ye gitmekte olan Abdülkays kabilesine mensup Nuaym el-Eşca'î ile karşılaştı. Ona “Onların üzerine yürüme kararı aldığımızı Muhammed'e bildir.” dedi. Nuaym el-Eşca'î bunu Peygamber (s.a.s.) ulaştırdığında Peygamber (s.a.s.) “Allah bize yeter. O ne güzel vekildir.” dedi. Sonra Peygamber (s.a.s.) ashâbıyla birlikte Medine'ye doğru yöneldi.

Uhud kıssası ile ilgili Âl-i İmrân sûresinden altmış âyet nâzil olmuştu. Âyetlerden biri şuydu: “[Ey Peygamber!] hani hatırlarsan, müminleri Uhud dağının eteklerinde savaş mevzilerine yerleştirmek üzere bir gün sabahın erken vaktinde evinden ayrılmıştın. Şüphesiz Allah o gün [savaşla ilgili] konuşulan her şeyi biliyor, olan biten her şeyi biliyordu.” (Âl-i, İmrân 3/121)

³¹² Makdisî, 4: 205.

Dediler ki: Uhudla ilgili dile getirilen pek çok şiir vardır. Bunlardan biri Ka‘b b. Malik’in; Ebû Süfyân’ın yolda Medine’ye dönme kararı ve ordusunun sayısı ile ilgiliydi.³¹³

Dediler ki: Hasan b. Ali bu yılda doğdu. Fâtıma, Hüseyin’e hamile kaldı. Peygamber (s.a.s.), miskinlerin annesi Zeynep bint Huzeyme ile evlendi. Kızı Ümmü Külsûm’ü de Osman b. Affân ile evlendirmişti. Sonra hicrî dördüncü yıl girdi. O da refah yılıydı.³¹⁴

Resûlullah (s.a.s.) hicrî dördüncü yılın muharrem ayında Ebû Seleme b. Abdülesed’i bir seriyyeyle Benî Esed kabilesi üzerine gönderdi. Seriyye herhangi bir tuzakla karşılaşmadan ganimet ve esirler elde edip Medine’ye döndü.

İhtilafın çokluğu ve tarihin tutarsızlığı, her bir olayın ay ve yıl olarak kayıt altına alınmasını zorlaştırmakta ve doğru olma ihtimalini de zayıflatmaktadır. Dolayısıyla kayıt altına alınması daha kolay ve gerçeğe daha yakın olsun diye -Yüce Allah dilerse- her bir olayı gerçekleştirdiği yılın altında bir arada zikretmeyi uygun gördüm.³¹⁵

2.1.2.11. Recî‘ Vak‘ası

Recî‘, Hüzeyl bölgesinde yer alır. İbn İshâk dedi ki: Uhud’tan döndükten sonra Adal ve Kâre kabilelerinden bir grup Resûlullah’ın (s.a.s.) yanına geldi. Ona “Ey Allah’ın Resûlü! İçimizde müslüman olanlar var. Bize dini öğretmeleri için bizimle beraber ashâbından birkaç kişiyi gönder.” dedi. O da ashâbından altı kişiyi onlarla beraber gönderdi. Bu gidenler arasında Âsım b. Sâbit b. Ebû el-Aklah da vardı. Uhud günü hiçbir müşriğe dokunmayacağına ve onları da kendisine dokundurtmayacağına dair Âsım b. Sâbit Allah’a söz vermişti. Ancak o gün savaşta Sülâfe bint Sa‘d’ın iki çocuğunu öldürmüştü. Bu yüzden gücü yeterse Sülâfe onun kafatasıyla içki içeceğine yemin etmişti. Âsım dışında giden altı kişinin arasında Hubeyb b. Adî ve Zeyd b. Desine de yer almaktaydı.

Gelen heyetle birlikte ilerlerken yolda Recî‘ denilen mevkide ihanete uğradılar. Bağırıp çağırarak yardım dilediler. Ancak sesleri kılıçlı adamlardan başka

³¹³ Makdisî, 4: 206; Metnin devamında Ka‘b Mâlik, İbn ez-Ziba‘râ ve Hassân b. Sâbit’in şiirleri gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 206-207-208.

³¹⁴ Makdisî, 4: 208.

³¹⁵ Makdisî, 4: 209.

kimseye ulaşmadı. Kavim onlarla savaşmak üzere eline kılıçları aldı. Onlara “Allah’a yemin olsun ki sizinle savaşmak istemiyoruz. Ancak tek istediğimiz şey, sizleri Mekkelilere teslim ederek onlardan bir kazanç sağlamaktır. Bu, Allah adına size sözümüz ve aramızdaki antlaşmamız olsun.” dedi. Onlar da “Biz hiçbir müşrikten ne söz ne de antlaşma kabul ederiz.” diyerek onlara savaş açtılar. Âsım hemen yayını gerdi. Âsım okçuydu.³¹⁶ Okları tükeninceye kadar onlarla savaştı. Öldürülünceye kadar o (r.a.) direnip onlarla çarpışmıştı.³¹⁷ Düşman onun başını alıp Sülâfe bint Sa’d’a satmak istedi. Ancak o sırada arılar onun başını almalarına engel olmuştu. Kendi aralarında “Onu geceleyene kadar bırakalım.” dediler. Gece vakti sel onun cesedini alıp götürmüştü.

Âsım’la birlikte düşman üç kişiyi öldürmüştü. Hubeyb b. Adî, Zeyd b. Desine ve Abdullah b. Târik ise hayatta kalmak isteyip yumuşak davranarak teslim oldular. Düşman onları sıkı bir şekilde bağlayarak Mekke’ye götürüp yakınlarını Bedir’de kaybeden müşriklere sattı. Satın aldıktan sonra müşrikler onları çarmıha gerdi. Üzerlerine ok atarak onları mızrakla yaraladılar. Mızrak attıkları esnada Hubeyb b. Adî’nin yaptığı hayret verici şeyleri zikrederek onun şiirlerinden okumuşlardı.

İbn İshâk dedi ki: Reci‘ ashâbıyla ilgili şu âyet nâzil oldu: “Fakat öyle kimseler de vardır ki Allah’ın rızasını kazanmak için canını verir. Allah böyle kullarına karşı çok şefkatli ve çok merhametlidir.” (Bakara, 2/207)

2.1.2.12. Bi’r-i Maûne Vak’ası

Dediler ki: Peygamber (s.a.s.), Necid halkını İslâm’a çağırarak üzere mızrak oyuncusu lakaplı Ebû Berâ’nın himayesinde gündüz hurma bahçelerinde çalışıp gece Kur’ân-ı Kerim öğretmekle meşgul olan Ehl-i suffeden kırk seçkin sahâbîyi Münzir b. Amr el-Ensâri önderliğiyle onlara gönderdi. Yolda Bi’r-i Maûne’ye geldiklerinde Âmir b. Tufeyl onlara karşı Usayye ve Zekvân kabilelerini yardıma çağırdı. Bu iki kabile müslümanları kuşattı. Hayvanları otlattığından dolayı arkadaşlarının gerisinde kalan Amr b. Ümeyye ed-Damrî dışında müslümanların hepsini öldürdüler. Amr b. Ümeyye ed-Damrî ise Âmir tarafından esir alındı. Sonra Âmir annesinin köle âzad etme adağına karşılık Amr b. Ümeyye ed-Damrî’yi serbest bıraktı. Amr hemen yola

³¹⁶ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 210.

³¹⁷ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 210.

çıkarak Medine'ye kadar geldi. Resûllah'tan (s.a.s.) eman almış ve onun yanından gelmekte olan Benî Âmir'den yolda iki kişiyle karşılaştı.³¹⁸ Onları arkadaşlarına karşılık öldürüp silâhlarını aldı. Sonra Peygamber'in (s.a.s.) yanına gelip durumu anlattı. Peygamber (s.a.s.) ona "Benim zimmetimde olan suçsuz o iki kişiyi öldürmen ne kadar da kötü bir şey!" dedi. Olayla ilgili şu âyetin nazil olduğu söylenir: "Ey Müminler! [Söz ve davranışlarınızda] Allah'ın ve elçisinin önüne geçmeyin." (Hucurât, 49/1)

Ashâbının öldürülmesi ve Âmir b. Tufeyl'in onlara olan ihaneti Resûlullah'a (s.a.s.) çok zor geldi. Bundan dolayı kırk gün boyunca sabahları Zekvân ve Usayye kabilelerine beddua etti. Denilir ki: Onlardan hiç kimse ne müslüman oldu ne de kurtuldu. Yüce Allah en doğrusunu bilir.

2.1.2.13. Benî Nadîr Gazvesi

Dedi ki: Amr b. Ümeyye'nin öldürdüğü iki kişinin diyetinde kendisine yardım etmeleri için Resûlullah (s.a.s.), Benî Nadîr kabilesinin yanına gitti. Antlaşma gereği birbirlerine yardım edecek ve diyetle de ortak olacaktı. Resûlullah'a "Evet öderiz Ey Kâsım'ın babası!" dediler. Sonra kendisine ihanet girişiminde bulunarak silâh ve adam toplamaya çıktılar. Bunu sezen Resûlullah (s.a.s.), ashâbının arasından sessizce sıyrılıp Medine'ye doğru yol aldı. Medine'ye varıncaya kadar onu kimse farketmemişti. Ashâb da onun peşinden çıkıp ona yetişinceye kadar yoluna devam etti. Bu olayla ilgili Mâide sûresi nâzil olmuştu. Nitekim yüce Allah'ın dediği gibi: "Ey Müminler! Allah'ın size lütfettiği şu nimeti de hatırlayın: Hani bir topluluk sizi [peygamber'i ve/veya peygamber'le birlikte bazı sahâbîleri] ortadan kaldırmaya kalkışmış, fakat Allah sizi onların bu tuzağından korumuştur." (Mâide, 5/11)³¹⁹

Resûlullah (s.a.s.) Benî Nadîr üzerine yürümeyi ashâbına emretti. Onları altı gece boyunca kendi yurtlarında muhasara altında tuttu. Mallarından develerine yükleyebildikleri kadar mal alıp ayrılmaya razı geldiklerinin hükmüne boyun eğinceye kadar muhasara altında kaldılar. Sonra Benî Nadîr orayı terkederek gidip Şam bölgesinde yer alan Ezriâta'ya yerleşti. Onlarla ilgili Haşr sûresi nâzil olmuştu.

³¹⁸ Makdisî, 4: 211.

³¹⁹ Makdisî, 4: 212.

2.1.2.14. Zâtürrikâ‘ Gazvesi

Rikâ‘, bir ağacın adıdır. Gazve de adını bu ağaçtan almıştır. Denilir ki: Müslümanlar sefer esnasında sancaklarını yamadıkları için gazve bu adla anılmıştır. Bu gazvede Resûlullah (s.a.s.) Gatafânlılardan büyük bir toplulukla karşılaştı.

Resûlullah (s.a.s.) korku namazını [ilk defa] bu gazve esnasında kılmıştı. Gavres b. Hâris el-Muhâribî’nin kıssası da bu gazvede yaşanmıştı. Benî Muhârib, o zamanda kendini bir dağın tepesinde korumaya almıştı. Gavres “Muhammed’i parçalayacağım.” diyerek Resûlullah’ın (s.a.s.) yanına kadar geldi. Resûlullah’ın (s.a.s.) kılıcı gümüşten kaplıydı. Gavres, ona “Kılıcını görebilir miyim?” dedi. Resûlullah (s.a.s.) “Tabi ki.” dedi. Gavres hemen kılıcı çekip Resûlullah’ı (s.a.s.) öldürmeye yeltendi. O sırada yüce Allah onu bundan alıkoyarak yüz üstü düştü. Olayla ilgili şu âyet nâzil oldu: “[Peygamber’i ve/veya Peygamber’le birlikte bazı sahâbîleri] ortadan kaldırmaya kalkışmış, fakat Allah sizi onların bu tuzağından korumuştur. Öyleyse siz siz olun, Allah’ın lütfettiği böyle büyük nimetlere şükür hususunda bilinçli ve duyarlı davranın...” (Mâide, 5/11)

2.1.2.15. Bedrü’l-Miâd Gazvesi

Uhud günü savaş meydanından ayrılırken Ebû Süfyân “Sizinle asıl karşılaşmamız Bedir’de olacaktır.” diye seslenmişti. Buna karşılık Peygamber (s.a.s.) de Ömer’e, ona “İnşallah de!” demişti.³²⁰ O karşılaşma sözü için Peygamber (s.a.s.) yola çıktı.

Ebû Süfyân da yola çıkıp Usfân’a kadar geldi ancak yolda içine korku düşünce geri döndü.³²¹

Peygamber (s.a.s.) bu yılda Ümmü Seleme bint Ebî Umeyye b. Muğîre ile evlendi. Resûlullah’ın (s.a.s.) kızı Rukayye’den olan iki yaşındaki Abdullah b. Osman b. Affân da vefat etmişti. Yine bu yılda Fâtıma, Hüseyin’i (s.a.s.) dünyaya getirdi. Sonra hicrî beşinci yıl girdi. O da sarsıntılarının gerçekleştiği yıldır.

³²⁰ Makdisî, 4: 213.

³²¹ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 214.

2.1.2.16. Dûmetü'l-Cendel Gazvesi

Hicrî beşinci yılda Resûlullah (s.a.s.) Dûmetü'l-Cendel gazvesini tertipledi. Dûmetü'l-Cendel Rûm sınırları içerisinde yer almaktadır. Resûlullah (s.a.s.), tüccar ve yolcuların Hirakl'in bölge valisi Ukeydır el-Kindî'den şikâyet etmesi üzerine bu gazveyi gerçekleştirdi. Gündüz gizlenip gece yol alan bin kişilik bir ordu ile bölge üzerine yürüdü. Ordunun kendisinin üzerine geldiği haberini alan Ukeydır el-Kindî yükleri alıp çarşı pazarını boşalttı. Bölge halkını da oradan çıkartarak kaçtı. Orada kimseyi bulamayınca Resulûllah (s.a.s.) geri döndü.

2.1.2.17. Benî Mustalik Gazvesi

Resûlullah (s.a.s.), Benî Mustalik üzerine bir gazve düzenledi. Onları Müreysî' denilen suyun etrafında buldu. Onlarla savaşır onlardan esirler ele geçirdi. Başlarında o zamanda Peygamber'in (s.a.s.) hanımı Cüveyriye'nin babası Hâris b. Dırar bulunuyordu. İfk hadisesi de bu Benî Mustalik gazvesinde yaşanmıştı.

Dediler ki: Gazve yolculuğu esnasında Âişe, Resûlullah (s.a.s.) ile beraberdi.³²² Yolda ihtiyacını gidermek üzere devesinin tahtirevanından inmişti. O sırada ordu [konakladığı yerden ayrılıp] yoluna devam etti. Âişe ordunun konakladığı yere geri gelince sahâbî Safvân b. Muattal dışında kimseyi bulamadı. Safvân hemen onu kendi devesine bindirip orduya yetiştirmeye çalıştı. Ancak ikisi orduya yetişmeden ordu Medine'ye ulaşmıştı. Yaşanan bu olay ile ilgili insanlar, bilir bilmez bir şekilde Âişe hakkında ileri geri konuşmaya başladı.

Dediler ki: Medine'ye geldiğinde Peygamber (s.a.s.) hiçbir şeyden olmayan Âişe'ye babasının evine gitmesi için izin verdi.

Onun hakkında rivayet edildiğine göre Âişe şöyle demiştir: “Birtakım ihtiyaçlarım için bir gece vakti Ebû Bekir'in teyzesi Ümmü Mistah b. Üsâse ile dışarı çıktım. O sırada Ümmü Mistah'ın peştamaline [basıp] sendeledim. O da ‘Mistah kahrolsun!’ dedi. Ben de ona söylediğin şey ne kötüdür! Bunu Bedir'e katılmış muhacirlerden birine mi söylüyorsun? dedim. O da bana ‘Haber sana ulaşmadı mı?’ dedi. Ben de hayır deyince konuşulanları bana aktardı.” Âişe “Allah'a yemin olsun ki; o sırada ihtiyacımı gidermeye güç yetirememiştim. Öyle bir ağladım ki, o ağlayışımın kalbimi yaracağını zannettim.” dedi. Yine Âişe dedi ki: “Bunun

³²² Makdisî, 4: 214.

üzerinden bir ay geçince Resûlullah (s.a.s.) yanımıza geldi. ‘Ey Âişe, eğer bir fenalık yaptıysan Allah’a tövbe et! Şüphesiz Allah kullarının tövbesini kabul edendir.’ dedi. Ben de ‘Allah’a yemin olsun ki tövbe etmeyeceğim! Lakin sizin beni nitelendirdiğiniz bu şeyler karşısında, Yusuf’un babasının dile getirdiği gibi ‘bana düşen güzelce sabretmek olsa gerektir.’ diyeceğim.’ dedim.”³²³

Âişe’nin berâetini ortaya koyacak olan vahiy ininceye kadar Resûlullah (s.a.s.) aynı düşüncede idi. O inen vahiy yüce Allah’ın Nûr sûresindeki “Şüphesiz iftirada bulunanlar sizden beş-on kişilik bir gürühtür.” (Nûr, 24/11) âyeti ve onun devamında gelen on altı âyetti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.); Hassân b. Sâbit, Mistah b. Üsâse, Hamne bint Cahş ve Abdullah b. Übey adlı kişilere had cezası uyguladı.³²⁴

2.1.2.18. Hendek Gazvesi

Hendek gazvesi hicretin beşinci yılı zilkade ayında yapıldı. Yahudilerden bir grup antlaşmaya bağlı kalmayarak onu bozdu. Resûlullah’a (s.a.s.) karşı savaşma konusunda Mekke’ye de gidip Kureyş ile müttefik oldu. Bu kişiler; Sellâm b. Ebî Hukayk el-Nadarî, Huyey b. Ahtab ve Kinâne b. Rebî‘ idi. Sonra liderleri Uyeyne b. Hısn el-Fezârî olan Gatafânlılara giderek onları Kureyş’i savaşmaya çağırdıkları gibi onları da savaşa çağırdılar. Bu çağrı üzerine gruplar ve kabileler bir araya gelerek Medine’ye doğru Peygamber’in (s.a.s.) üzerine yürüdüler.

Ortaya atılan hendek kazılması fikrini Peygamber (s.a.s.), Selman-ı Fârisi ile istişare etti. Sonra müslümanlar hemen hendek kazma işine koyuldular. Hendek kazma işinde Peygamber (s.a.s.) bizzat kendisi de çalışarak ashâbına moral kaynağı olmuştu. Müslümanlar; üç bin kişiyle çıkarak sırtlarını yarığa, hendeği de düşmanla kendileri arasında olacak şekilde ayarlayıp mevzi aldılar.

Ebû Süfyân b. Harb komutasında on bin kişik bir orduyla Kureyş Medine’ye geldi. Gatafânlılar da kendisine tabi olanlarla birlikte gelip onlara katıldı. Yirmi dokuz gün boyunca Peygamber (s.a.s.) ve müslümanları muhasara altında tuttular. Aralarında taş ve okların atılması dışında herhangi bir çarpışma olmadı. Ancak iş daha da ciddileşerek kötüyü gitmeye başlamıştı. Nitekim dediği gibi “Size kuzeyden

³²³ Makdisî, 4: 215.

³²⁴ Metnin devamında şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 216.

Esedî, güneyden Ebû el-A‘var es-Sülemî ve Gatafânlılar geldi.” Ebû Süfyân, müslümanlara savaş açtı. O sırada dikkatler dağılıp kalplerde umutlar tükenmişti.³²⁵ Atlılardan Amr b. Abdûd, İkrime b. Ebî Cehil ve Dırâr b. Hattâb b. Mirdâs hendeği aştı. Hemen birkaç müslümanla karşılarına Ali çıktı. Onları atlarıyla aştıkları hendeğin ağız tarafına kadar geri püskürttü. Ali, Amr ile ikili çarpışmaya girdi. Amr Arapların meşhur süvarilerindendi. Ali’ye “Ey kardeşimin çocuğu! Ben seni öldürmekten hoşlanmam.” dedi. Ali ise, ona “Ben seni öldürmekten hoşlanırım.” dedi. Buna sinirlenerek Amr küplere bindi ve hemen atından indi. Atını yaralayıp ardından Ali’ye doğru yöneldi. Aralarında ikili mücadele ve kovalamaca başlamıştı. Darbe vuruşları karşılıklı devam ediyordu. Ali’nin bir darbesi Amr’a isabet edince Amr öldü. Yenilmiş bir şekilde diğerleri de aştıkları hendekten geri kaçtılar.³²⁶ O sırada Sa’d b. Muaz okla vurularak damarlarından biri kopmuştu. Sonra Muaz şöyle dedi: “Ey Allah’ım! Eğer savaşı devam ettireceksen yaşam sürmeme izin ver. Yok, eğer savaşı aramızda sona erdireceksen bana şehitliği nasip et. Fakat Benî Kurayza’nın âkıbetini görmeden de canımı alma.”³²⁷ Çünkü onlar emanete ihanet ederek vefayı terketti ve müslümanların antlaşmasını bozdu.”

Dediler ki: Savaşın seyri ciddileşince Nuaym b. Mes‘ûd el-Eşcaî müslüman olarak Peygamber’in (s.a.s.) yanına geldi. O, Arapların dâhilerindendi. Peygamber (s.a.s.) ona “Kuşkusuz savaş bir hiledir. Bize bir çözüm bul.” dedi. Bunun üzerine Nuaym hemen çıkıp Kurayza’nın yanına geldi. Onlara “Benim sizinle olan dostluğumu ve size karşı dürüstlüğüme bilirsiniz.” dedi. Onlar da “Sen bizde şüphe duyulan biri değilsin.” dedi. O da “Görüş o ki, Kureyş’ten rehineler almadan sizin Muhammed ile savaşmamanızdır. Çünkü savaş Kureyş’i kıstırdığında kaçıp sizi Muhammed ile başbaşa bırakabilir.” dedi. Onlar da “Doğru olan odur.” dedi. Sonra Nuaym çıkıp Kureyş’in yanına geldi. Onlara “Yahudiler antlaşmayı bozmaktan pişman oldu. Muhammed’e ‘Boyunlarını vurman için Kureyş ve Gatafânlılardan yüz adam alıp sana teslim etmekle seni razı edeceğiz.’ teklifinde bulundular. Şayet yahudiler sizden birkaç adam isterse sakın vermeyin!” dedi. Onlar da “Doğru olan odur.” dedi.

³²⁵ Makdisî, 4: 217.

³²⁶ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Makdisî, 4: 218.

³²⁷ Makdisî, 4: 218.

Kureyş, Kurayza'ya "Kendi memleketimizde olmadığımız için ayakkabı ve toynaklar mahvoldu. Bizleri yurdumuzdan çıkartmakla rahatsız ettiniz. Sözüünüzde durun ve yarın sabahki çarpışmanıza hazırlanın!" dedi. Kurayza "Savaş sizleri kıştırdığında memleketinize kaçacağınızdan size güvenmiyoruz. Eğer bunu yapmamızı istiyorsanız, bize güvence olacak rehineler bırakın." dedi. Kureyş "Meğer Nuaym doğru söylemiş!" dedi. Kurayza da "Meğer Nuaym doğru söylemiş! Uyarmıştı da." dedi.³²⁸ Böylece düşman grupları ayrılığa düştü ve işi birbirlerine bıraktı. Gece vakti çok şiddetli bir rüzgâr fırtınası onları yakaladı. Tencerelerini uçurdu ve çadırlarının ipini kopardı. Kaybetmiş bir şekilde de oradan ayrılmışlardı.

Nitekim yüce Allah'ın Ahzâb sûresinde dile getirdiği gibi "Ey Müminler! Allah'ın size yönelik şu lütfunu hatırlayın; hani düşman kuvvetleri [Hendek Savaşı'nda] size karşı harekete geçmiş, biz de bunun üzerine çok şiddetli ve dondurucu bir rüzgâr estirmiş, bir de sizin göremediğiniz kuvvetler/askerler [melekler] göndermiştik. Çünkü Allah [o gün] ne yaptığınızı ve dolayısıyla ne kadar zor bir durumda olduğunuzu görmekteydi." (Ahzâb, 33/9) Sonra Resûlullah (s.a.s.) oradan ayrılıp Medine'ye gitti.

Resûlullah (s.a.s.), ashabına Benî Kurayza üzerine yürüme emrini verdi. Onların yurtlarına gidip onları Sa'd b. Muaz'ın hükmüne boyun eğdirinceye kadar yirmi beş gece boyunca muhasara altında tuttu. Sa'd; malları alınarak adamlarının öldürülmesine ve çocuklarının da esir alınmasına hükmetti. Onları önüne katarak Resûlullah (s.a.s.) Medine'ye götürdü. Her şeyleri alındıktan sonra onun talimatı üzerine bir günde yedi yüz erkeği kılıçtan geçirildi. Bu iki gazvede müslümanlardan altı kişi şehîd olmuştu. Ahzâb sûresi de bu ki gazve esnasında nâzil olmuştu.

İbn İshâk, Benî Kurayza'nın birçok şiirini zikretti.³²⁹ Uzun bir şiirinde Resûlullah'ın (s.a.s.) Kurayza'nın esirlerinden Kurayzalı Reyhâne'yi kendine eş olarak aldığı geçer. Resûlullah (s.a.s.) vefat edinceye kadar Reyhâne onun yanında kalmıştı.

³²⁸ Makdisî, 4: 219.

³²⁹ Makdisî, 4: 220; Metnin devamında şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 220-221.

Peygamber (s.a.s.) bu yılda, annesi Ümeyme bint Abdülmuttalib olan ve kıssası Ahzâb sûresinde zikredilen Zeynep bint Cahş ile evlendi.³³⁰ Yine bu yılda Ebû Süfyân'ın öldürülmesi için Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi ona göndermişti. Ancak Amr bunu gerçekleştirememişti. Sonra hicrî altıncı yıl girdi. O da ülfet yılıydı.

Resûlullah (s.a.s.) hicrî altıncı yılda seriyye olarak Abdullah b. Üneyse'yi tek başına Hâlid b. Süfyân b. Nübeyh üzerine gönderdi. Bu adam Peygamber (s.a.s.) ile savaşmak için gruplar toplamaktaydı. Onunla birlikteyken kimsenin olmadığı bir yerde Abdullah b. Üneyse ele geçirdiği fırsatla kılıcıyla onu öldürdü. Sonra Peygamber (s.a.s.), Muhammed b. Mesleme'yi bir seriyyeyle el-Kuratâ üzerine gönderdi. Sonra kendisi Benî Lihyân üzerine bir gazve tertipledi. Sonra el-Ğâbe üzerine bir gazve düzenledi. Sonra Ukkâşe b. Mihsan'ı bir seriyyeyle el-Ğamr üzerine gönderdi. Sonra Ukkâşe b. Mihsan'ı yine bir seriyyeyle Zü'l-Kassa üzerine gönderdi. Sonra Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı bir seriyyeyle [ikinci] Zü'l-Kassa üzerine gönderdi. Sonra Zeyd b. Hârise'yi bir seriyyeyle Vâdilkurâ üzerine gönderdi. Sonra Peygamber (s.a.s.); Recî'de şehîd düşen Hubeyb b. Adî, Zeyd b. Desine, Mersed b. Ebî Mersed ve Âsım b. Sâbit el-Aklah'ın kan diyetini talep etmek üzere Lihyân üzerine bir gazve düzenledi. Sonra Abdurrahmân b. Avf'ı bir seriyyeyle Dûmetü'l-Cendel üzerine gönderdi. Sonra Ali b. Ebî Tâlib'i (r.a.) bir seriyyeyle Fedek üzerine gönderdi. Ali (r.a.) hemen gidip orayı ele geçirdi. Sonra Zeyd b. Hârise'yi bir seriyyeyle Ümmü Kırfe üzerine gönderdi. Sonra Abdullah b. Revâha'yı bir seriyyeyle Hayber üzerine gönderdi. Abdullah gidip oranın mallarından elde etmişti.³³¹ Beşîr b. Süveyd el-Cühenî'yi de bir seriyyeyle Benî Hâris üzerine gönderdi. Bölge halkı direnince bölgeyi ateşe verdi. O sırada bölge halkı da yanmıştı. Kürz b. Câbir el-Fihri'yi de bir seriyyeyle iki Ureynelinin peşinden gönderdi. O zamanlarda bu iki kişi Medine'ye gelmişti. Şehrin havasına uyum sağlayamayadıkları için hasta düşmüşlerdi. Peygamber (s.a.s.) onlara kendisine ait develerden süt içmelerini emretti. Onlar da iyileşinceye ve karınları şişinceye kadar onlardan süt içtiler. Sonra develerin çobanına saldırarak onu öldürdüler ve gözlerine de diken sapladılar. Develeri de önlerine katıp yola koyuldular. Bunu duyan Peygamber (s.a.s.) peşlerinden Kürz b. Câbir el-Fihri'yi gönderdi. O da gidip onları

³³⁰ Makdisî, 4: 221.

³³¹ Makdisî, 4: 222.

yakaladı ve Peygamber'in (s.a.s.) yanına getirdi. Onların el ve ayaklarını keserek gözlerine mil çaktı ve onları boş bir alanda ölüme terketti. Hâdiseyle ilgili şu âyetin nâzil olduğu söylenir: "Allah'a ve elçisine savaş açanlar ile [insanların emniyet ve asayişini bozup onların canlarına, mallarına, namuslarına kastederek] memleketi fesada boğmaya çalışanların cezası..." (Mâide, 5/33)

Uyeyne b. Husayn b. Bedr el-Fezârî Resûlullah'ın (s.a.s.) develerine saldırıp onları almıştı. Resûlullah (s.a.s.) da hemen Zî-Kared gazvesini düzenleyerek onun peşinden gitti. Çetin bir şekilde onunla savaşarak develerinin bir kısmını ondan kurtabilmişti.³³²

2.1.2.19. Hudeybiye Umresi

Hudeybiye Umresi hicrî altıncı yılın zilkade ayında gerçekleşti. Resûlullah (s.a.s.) o zamanlarda rüyasında Mekke'ye girdiğini görmüştü. Bunu ashâbına anlattı. Sonra umre yapmak üzere ihrama girdi. Hedy kurbanlarını da önlerine katarak yedi yüz kişiyle birlikte Mekke'ye doğru yola çıktı. Usfân mevkiinde Bîsr b. Süfyân el-Ka'bî ile karşılaştı. Resûlullah'a (s.a.s.) "Ey Muhammed! Nereye gidiyorsun? Yanına kadın ve çocukları alarak üzerine kaplan derisi giymiş bir şekilde bu gelmekte olan Kureyş'tir. Mekke'ye yanlarına kimseyi almayacaklarına dair Allah'a yemin ettiler. Bak bu önden Karâ'u'l-Amîm'e gönderdikleri de Hâlid b. Velîd'tir." dedi. Peygamber (s.a.s.) "Yazıklar olsun Kureyş anasına! Oysa savaş onları helak edip bitirdi. Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın beni göndermiş olduğu şey üzere ve onun dini hâkim oluncaya dek mücadelemi sürdüreceğim. İnanç yönünden bize karşı gelen bu kalıntı yok oluncaya dek onlarla savaşmaktan geri durmayacağım." dedi. Sonra sarp yolu kullanarak müslümanlar Hudeybiye'ye kadar ilerledi. Ulaştıklarında savaş veya güç gösterisi yapmak için değil Kâbe'yi ziyaret etmek için geldiklerini bildirmek üzere Peygamber (s.a.s.), Osman b. Affân'ı Kureyş'e gönderdi. Kureyş hemen Osman'ı tutukladı. Osman b. Affân'ın öldürüldüğü haberi de Peygamber'e (s.a.s.) ulaştı. Bunun üzerine Peygamber (s.a.s.) "Eğer Osman öldürüldüyse kavimle savaşmadan buradan ayrılmayacağız." dedi. Sonra ashâbtan biat aldı. Ağacın altında yapılan bu biat Rıdvân biatıydı. Ölüme [savaşmaya] dayanıyordu. Osman hakkındaki haberin yalan olduğu bilgisi sonra Peygamber'e (s.a.s.) ulaştı.

³³² Makdisî, 4: 223; Metnin devamında şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 223.

Peygamber (s.a.s.) ile antlaşma yapmak üzere Kureyş, ona Süheyl b. Amr'ı gönderdi.³³³ Şu maddeler üzerinde anlaşıp antlaşmayı yazdılar: O yıl Muhammed Kâ'be'yi ziyaret etmeyip geri dönecek ve ertesi yıl ihtiyaçlarını gidermek üzere Mekke üç gün boyunca kendisine boşaltılacaktır. On yıl boyunca insanlar arasında savaş olmayacak ve birbirlerinden el çekip uzak duracaklardır. Kureyş'ten Muhammed'e gidecek olan kimse Kureyş'e geri çevrilecek. Muhammed tarafından Kureyş'e geçecek olan kimse ise geri verilmeyecektir. İnsanlardan dileyen Kureyş'in dileyen de müslümanların antlaşmasına katılabilecektir. Antlaşma sırasında Huzâa öne atılarak "Biz Muhammed'in ahdinde ve antlaşmasında yer alıyoruz." dedi. Benî Bekir ise, "Biz Kureyş'in ahdinde ve antlaşmasında yer alıyoruz." dedi.

Antlaşmadan sonra Resûlullah (s.a.s.) yanında getirmiş olduğu hedy kurbanlarını kesti. Başını da tıraş etti. Müslümanlar da onun yaptığını yaptı. Ardından Medine'ye doğru yola koyuldu. Yolda şu âyet nâzil olmuştu: "[Ey Peygamber!] Hiç şüphen olmasın ki biz sana [Hudeybiye'de] büyük bir fetih ve zaferin yolunu açtık." (Fetih, 48/1) Böylece rüya ertesi yıl gerçekleşecekti.

Rûmlar, bu yılda Persler karşısında zafer elde etti. Böylelikle Hirakl'in önündeki Şahrbaraz engeli kalkmış oldu. Hirakl, Irak'a kadar peşinden gidip ona akın etmişti.

Rivayet edildiğine göre bu yılda, yedinci heyet Resûlullah'ın (s.a.s.) yanına geldi. Sonra hicrî yedinci yıl girdi. O da zafer yılıydı.

2.1.2.20. Hayber Gazvesi

Hayber gazvesi hicrî yedinci yılda gerçekleşti. Dediler ki: Resûlullah (s.a.s.) bin dört yüz kişilik bir orduyla Hayber üzerine yürüdü. Bölge halkı üzerine gidip kalelerini tek tek fethetmişti. Bölge kale ve şatolardan oluşmaktaydı. Vatîh ve Selâlim'e kadar ilerlemişti. On yedi gece boyunca onları muhasara altına tutmuştu.³³⁴ Silâhını kuşanmış bir şekilde Merhab müslümanların karşısına çıktı.³³⁵ Hemen karşısına Muhammed b. Mesleme çıktı. İkili mücadele ve kovalamaca başlamıştı. Aralarına ağaç girince arkasına sığındılar ve onu kesinceye kadar etrafında kaçıştılar. Sonra Muhammed b. Mesleme, Merhab'ı vurup öldürdü. Bu rivayet Ashâb-ı

³³³ Makdisî, 4: 224.

³³⁴ Makdisî, 4: 225.

³³⁵ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 226.

Hadis'in aktarmış olduğu rivayettir. Bu konuda Şiîler ihtilaf ederek Merhab'ı, Ali'nin öldürdüğünü söyler ve bu kıssa onların şiirlerinde de meşhurdur.

Dediler ki: onların kalelerinden birini fethetmesi için Peygamber (s.a.s.) Ebû Bekir'i göndermişti. O da onlarla savaştı ancak kaleyi fethedemedi geri döndü. O sırada Peygamber (s.a.s.) "Sancağı yarın öyle birine vereceğim ki, o biri kaçan değil Allah'ı ve Resûlünü seven biridir." dedi. Ali'nin (a.s.) gözlerinde remed [ağrı] vardı. [İyileşmesi için] Peygamber (s.a.s.) hemen onun yüzüne tükürdü ve sancağı ona verdi. Ali sancağı alıp kaleye doğru ilerledi. Karşısına kale sakinleri çıkınca -Allah o kaleyi onun eliyle fethettirinceye kadar- onlarla savaştı.³³⁶ Seleme b. Ekva' şöyle dedi: "Şüphesiz biz yedi kişi o kalenin kapısını kaldırmaya çalıştık ancak onu kaldırmaya güç yetirememiştik." Bu sahih olan bir rivayettir. Ancak kıssâcıların bu konuda ne dediğini bilmiyoruz.

Hayber'de Sellâm b. Mişkem'in eşi, Peygamber'e (s.a.s.) kızartılmış koyun eti takdim etmişti. Hayber dönüşü esnasında Ca'fer b. Ebî Tâlib ve beraberindeki müslümanlar da Habeşistan'dan Medine'ye gelmişlerdi.³³⁷

Nitekim yüce Allah'ın şu sözü bununla ilgiliydi: "Allah sizin bilmediğiniz şeyleri bilir. [İşte bunun delili olarak da size şunu bildiriyor:] Mekke'yi fethedip Mescid-i Harâm'a güven içinde gireceğiniz günden önce Allah, size pek yakında gerçekten bir zafer [Hayber'in fethi] takdir etmiştir." (Fetih, 48/27)

Hayber dönüşünden sonra Resûlullah (s.a.s.) Vâdi'l-Kurâ üzerine bir gazve tertipleledi. Denilir ki: Resûlullah (s.a.s.), fey'ini almak şartıyla Hayber'i geri vermişti. Resûlullah (s.a.s.) sonra Ömer b. Hattâb'ı bir seriyyeyle Türebe üzerine gönderdi. Herhangi bir tuzakla karşılaşmayınca Ömer geri döndü. Sonra Gâlib b. Abdullah'ı bir seriyyeyle Meyfa'a gönderdi.³³⁸ O sırada seriyyede bulunan Üsâme b. Zeyd; kelime-i şehadet getirmesine rağmen Merdes b. Nüheyk'i öldürmüştü. Olayla ilgi şu ayet nâzil olmuştu: "Size müslümanca barış teklif eden kimseye 'Sen mümin değilsin; sana eman/aman yok!' demesinler." (Nîsâ, 4/94) Sonra Resûlullah (s.a.s.), Bişr b. Sa'd'ı bir seriyyeyle Fedek ve Vâdi'l-Kurâ taraflarında yer alan Mürrücenâb üzerine gönderdi.

³³⁶ Makdisî, 4: 226.

³³⁷ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 227.

³³⁸ Makdisî, 4: 227.

2.1.2.21. Umretü'l-Kazâ

Resûlullah (s.a.s.), müşriklerin kendisini engellemiş oldukları o zilkade ayında umre yaptı. Buna umretü'l-kıyas da denir. Resûlullah (s.a.s.) Mekke'ye gidip bu ibadetini yerine getirdi ve üç gün boyunca orada kaldı. Bu süreçte Meymûne bint Hâris ile de evlenmişti. Bununla ilgili olarak şu ayet nazil olmuştu: [Ey Müminler!] Andolsun ki Allah, elçisinin [Mekke'nin fethiyle ilgili] rüyasının gerçek olduğunu ortaya çıkaracaktır.” (Fetih, 48/27) Sonra Resûlullah (s.a.s.), Abdullah b. Ebû Hadred'i bir seriyyeyle [Batn-ı] İdam üzerine gönderdi. Kendilerini İslâm'ın selâmiyla selâmladığı hâlde seriyyedekiler Âmir b. Azbat el-Eşcâi'yi öldürmüşlerdi. Onların bu yaptıklarını Resûlullah (s.a.s.) çirkin karşılamıştı.

Bu hicrî yedinci yılda Resûlullah (s.a.s.) kendisine bir yüzük edinerek taşına 'Muhammedün Resûlullah' ibaresini nakşetti Allah'ın dinine çağırarak üzere elçilerini Krallara göndermeye başladı.

Kisrâ Ebervîz b. Hürmüz b. Enûşirvân'a, Huzâfe es-Sehmî'yi gönderdi. Kisrâ Ebervîz almış olduğu mektubu yırttı. Yemen valisi Bâzân'a da bir yazı yazarak Muhammed'i bağlı bir şekilde kendisine getirmesini istedi. Onun bu kıssasını ilgili konuda zikretmiştik. Kisrâ hakkında Peygamber (s.a.s.) “Nasıl ki o benim mektubumu parçaladıysa Allah da onun krallığını parçalasın!” dedi.³³⁹

Rûm kralı Hirakl b. Kayser'e, Dihye b. Halife el-Kelbî'yi gönderdi. Dihye onu, Farslara karşı Allah'ın kendisin bahsettiği zafere karşılık Beytûlmakdis'e Allah'a şükretmeye giderken Hıms'ta buldu. Allah onların mağlubiyetlerinden sonra birkaç yıl içinde galip geleceklerini vadetmişti. Resûlullah'ın (s.a.s.) o mektubunu Hirakl alıp başına koydu. Resûlullah'a (s.a.s.) tabi olmaları için de insanları davet etti. Ancak onun bu davetine karşı insanlar sırt çevirmişti. Elçi durumu Peygamber (s.a.s.) bildirince Peygamber (s.a.s.) onun hakkında “Krallıkları sürsün.” veya “Devam etsin.” dedi.

Habeşistan kralı Necâşî'ye, Amr b. Ümeyye el-Damrî'yi gönderdi. Yapılan bu çağrı üzerine Necâşî iman edip müslüman oldu.

Mısır ve İskenderiye kralı Mukavkıs'a, Hâtıb b. Ebî Beltea'yı gönderdi. Mukavkıs gelen mektuba 'Halkım, senin bu çağrına bana icap etmez ve tahtımdan

³³⁹ Makdisî, 4: 228.

olmaktan da korkuyorum.’ diyerek cevap yazdı. Elçiyle beraber Resûlullah’a da onun İbrahim adlı çocuğunun annesi Mısırlı Mâriye’yi ve onunla birlikte özel eşya, bin miskal altın ve yirmi tane elbiseyi hediye gönderdi. Bunun yanında elçisine de çok büyük miktarda mal vermişti.

Bahreyn kralı Münzir b. Sâvâ’ya, Alâ’ b. el-Hadramî’yi gönderdi. Yapılan bu çağrıya karşılık Münzir hemen müslüman oldu.

Havzâ el-Hanefî’ye, Selîb b. Amr’ı gönderdi. Kendisine yapılan bu çağrıyı Hanefî güzel bir yaklaşımla reddetti.

Hâris el-Asğar’a, Şücâ’ b. Vehb’i gönderdi. O, Şam kralı Hâris b. Ebî Şemr el-Ğassânî’dir. Resûlullah’ın (s.a.s.) kendisine göndermiş olduğu mektupla alay ederek onu yere attı. Onun hakkında Resûlullah (s.a.s.) “Krallığı yok olsun!” demişti.³⁴⁰ Bahsi geçen Zûkâr vak’ası bu yılda yaşanmıştı. Sonra hîcri sekizinci yıl girdi. O da eşitliğin sağlandığı yıldır.

Resûlullah (s.a.s.) bu yılda Ğâlib b. Abdullah’ı bir seriyyeyle Benî Mülavvîh üzerine gönderdi. Bölge halkı üzerine saldırıp onlardan birkaç kişi öldürdü ve esir ele geçirdi. Birçok deve ve koyun da elde etmişti. Onları önüne katıp Medine’ye doğru yöneldi. Seriyyeye karşı koyulması için o sırada bölge halkının yardım çağlıkları yükselmışti. Ancak o esnada bulut ve yağmur olmaksızın Kadid Vadisi’nin birden taşıp sel olması, halkın yardım çağlıklarının duyulmasına engel olmuştu. Böylece halk kaybettiği mallara sadece seyirci kalmıştı. Resûlullah (s.a.s.) sonra Şücâ’ b. Vehb’i bir seriyyeyle Benî Âmir üzerine gönderdi. Herhangi bir tuzakla karşılaşmayınca Şücâ’ geri döndü. Resûlullah (s.a.s.) sonra Ka’b b. Umeyr’i bir seriyyeyle Zâtüatlıh üzerine gönderdi. Sonra Mûte gazvesi gerçekleşti.

2.1.2.22. Mûte Seriyyesi

Mûte, Şam bölgesinde yer alan bir yerin adıdır. Dediler ki: Resûlullah (s.a.s.) elçi olarak Hâris b. Umeyr’i, Hirakl’in valisi Benî Şürahbîl b. Amr’a gönderdi. O, Resûlullah’ın (s.a.s.) bu elçisini öldürdü. Daha önce Resûlullah’ın (s.a.s.) hiçbir elçisi öldürülmemişti. Dolayısıyla Resûlullah (s.a.s.) üç bin kişilik bir orduyu bölge üzerine gönderdi. Ordunun başına Zeyd b. Hârise’yi komutan olarak tayin etti. Onun başına herhangi bir şeyin gelmesi durumunda komutayı Ca’fer b. Ebî Tâlib’in almasını onun

³⁴⁰ Makdisî, 4: 229.

da başına bir şey gelirse sancağı Abdullah b. Revâha'nın alması gerektiğinin talimatını verdi.

Ordu yola çıkıp Mûte'ye kadar geldi. Mûte, Şam sınırları içerisinde kalan bir köydür. Hirakl'ın yüz bin kişiyle Belkâ bölgesine geldiğinin haberi müslümanlara ulaşmıştı.³⁴¹ Lahm ve Cüzâm kabileleri de yüz bin kişi ile Hirakl'ın ordusuna katılmışlardı. Her taraftan Mute'yi çevrelemişlerdi. Hafif süvari birlikleri müslümanların üzerine gelmeye başlamıştı. Zeyd b. Hârise şehîd düşünceye kadar onlarla uzaktan savaştılar. Sonra sancağı hemen Câ'fer b. Ebî Tâlib alıp ilerledi. Savaş onu dört bir yandan kuşatıncaya kadar savaştı. Sonra atından inip atını yaraladı.³⁴² Sağ eli kesilince Ca'fer hemen sancağı sol eliyle aldı. O da kesilince sancağa göğsüyle sarıldı. Ardından da şehit düştü. Otuz üç yaşında Îsâ'nın (a.s.) yaşındayken Câ'fer b. Ebî Tâlib öldürülmüştü. Buna karşılık yüce Allah, kendisine cennette onlarla uçabileceği iki kanat verdi. Sonra sancağı Abdullah b. Revâha aldı.³⁴³ Öldürülünceye kadar -Allah ona merhamet etsin- düşmanla savaştı. Sonra müslümanlar hemen Hâlid b. Velîd'e doğru toplandı. Savaş meydanından çıkartıncaya kadar Hâlid, onları kendi etrafında tutmuştu.

Ordu Medine'ye geldiğinde insanlar onu karşıladı.³⁴⁴ Çocuklar, onların üzerine toprak atarak "Ey kaçanlar! Allah yolunda savaşmaktan kaçtınız." demeye başladı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) "Hayır, onlar kaçan değil! Hücum edenlerdir inşallah." dedi.³⁴⁵

Resûlullah (s.a.s.) sonra Amr b. Âs'ı bir seriyyeyle Şam taraflarında yer alan Zâtüsselâsil üzerine gönderdi. Amr oraya ulaşınca Peygamber'e (s.a.s.) hemen bir yazı yazıp kendisine yardım göndermesini istedi. O da ona, komutanı Ebû Ubeyde b. Cerrâh olan ve içinde Ebû Bekir (r.a.) ile Ömer'in (r.a.) de yer aldığı bir seriyyeyi gönderdi. Bu [iki] seriyye birçok şey elde etmişti. Peygamber (s.a.s.) sonra Ebû Ubeyde komutanlığında Habat seriyyesini Sîfûlbahr üzerine gönderdi. Yolda birliğin azığı tükenince develerin yediği dikenli selem ağacının yapraklarını yemeye başladı. Yüce Allah onların karşılarına etinden ve yağından istifade ettikleri hayvan

³⁴¹ Makdisî, 4: 230.

³⁴² Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 231.

³⁴³ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 231.

³⁴⁴ Makdisî, 4: 231.

³⁴⁵ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 232.

çıkarmıştı. İrileşip şişmanlayıncaya kadar bundan yemişlerdi. Peygamber (s.a.s.) sonra Ebû Katâde'yi bir seriyyeyle Şam sınırlarında yer alan Hadîra üzerine gönderdi. Birlik herhangi bir tuzakla karşılaşmayınca geri döndü.

2.1.2.23. Mekke'nin Fethi

Mekke'nin fethi ramazan ayında gerçekleşti. Huzâa kabilesi Hudeybiye günü Peygamber'in (s.a.s.); Benî Bekir ise, Kureyş'in safında yer aldığını belirtmişti. Daha sonra Benî Bekir kabilesi Huzâa üzerine saldırdı. O zamanlarda Huzâalılar Mekke'nin güneyinde yer alan Vetîr suyu etrafında ikamet etmekteydi. Kureyş'in silâh desteğini alarak Benî Bekir gece vakti Huzâalılara saldırdı. Amr b. Sâlim el-Huzâi de hemen çıkıp Resûlullah'ın (s.a.s.) yanına geldi. Ona kendi durumlarını, Benî Bekir'in yaptıklarını ve Kureyş'in ahdi bozma meselesini dile getirdi.³⁴⁶ Onların [Mekke] üzerine yürüme hazırlığının yapılmasını Resûlullah (s.a.s.) emretti. Ebû Bekir hemen ona “Kavmine karşı onlara yardım mı edeceksin?” dedi. Resûlullah (s.a.s.) “Eğer onlara yardım etmezsem ben de yardım görmem.” demişti. Sonra on bin kişilik bir ordu ile [Mekke'ye doğru] yola çıktı. Kureyş'in bundan hiç haberi yoktu. Bölgelerine [Mekke'ye] kadar gelerek Resûlullah (s.a.s.) orada konakladı. Orduda bulunan herkesin de iki büyük ateş yakmasını istedi. O sırada geldiklerinin haberini Kureyş'e ulaştıracak birini aramak üzere Abbâs b. Abdülmuttalib, Resûlullah'ın (s.a.s.) katırını alıp çıktı.

Uzun süreden beri Kureyş'in Medine ile ilgili herhangi bir haber alamayışı onları endişelendiriyordu. Bilgi toplamak üzere Ebû Süfyân gece vakti Büdeyl b. Verkâ' ile birlikte çıktı. Ordunun oraya gelip ateş yakmış bir şekilde durduğunu görünce ikisi dehşete düşmüştü. O sırada Ebû Süfyân'ın Büdeyl'e söylediği şu sözü Abbâs b. Abdülmuttalib işitmişti: “Bugüne kadar ben bu ordudan daha büyük bir ordu görmedim.”³⁴⁷ Hemen ona seslenerek Abbâs “Ey Hanzala'nın babası! Bu gelen Allah'ın Resûlü'dür. Sabahlayacağı yer Kureyş'tir.” dedi. Ebû Süfyân “Peki ya çözüm nedir?” dedi. Abbâs “Şayet şu katırın terkine binersen sana Resûlullah'tan (s.a.s.) eman/aman alırım.” dedi. Ebû Süfyân hemen Abbâs'ın arkasına bindi ve Ömer b. el-Hattâb'a (r.a.) kadar ilerlediler. Ömer onu görünce “Seni antlaşmasız ve sözleşmesiz bir şekilde buraya getiren Allah'a hamd olsun.” dedi. Sonra Ömer çıkıp

³⁴⁶ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 233.

³⁴⁷ Makdisî, 4: 233.

Resûlullah'ın (s.a.s.) yanına geldi. Ona “İşte bu! Allah'ın düşmanı Ebû Süfyân'dır. Şüphesiz Allah onu [bize] kolay bir şekilde getirtti. Bırak da onun boynunu vurayım.” dedi. Abbâs hemen ona “Şüphesiz senin ona dokunma hakkın yok. Çünkü onu ben kendi himayeme aldım.” dedi. Ebû Süfyân o geceyi Abbâs'ın yanında geçirdi.

Ebû Süfyân sabah vakti Peygamber'in (s.a.s.) huzuruna geldi. Peygamber (s.a.s.) ona “Allah'tan başka ilâh olmadığını bilme vakti daha sana gelmedi mi?” dedi. Ebû Süfyân “Anam babam sana feda olsun! Sen ne kadar da güzel, cömert ve sıla-i rahmi gözetten birisin! Şayet onun dışında başka biri olsaydı şüphesiz bize hiç acımazdı.” dedi. Abbâs, Peygamber'e (s.a.s.) “Ebû Süfyân övünmeyi/şöhreti seven biridir. Onun için bir şeyler yap.” dedi. Peygamber (s.a.s.) de “Her kim Ebû Süfyân'ın evine, mescide veya kendi evine çekilip kapısını kapatırsa güvendedir. Ancak Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, Mikyas b. Subâbe ve Huveyris b. Nukayzi bundan müstesnadır. Şayet onları Kâ'be'nin örtüsü altında bulsanız dahi öldürünüz.” dedi. Sonra Ebû Süfyân Mekke'ye gelip [Kureys'e] şöyle seslendi. “Bu, Muhammed'dir. Şüphesiz ona karşı koyamayacağınız bir şekilde üzerinize geldi.³⁴⁸ Her kim benim evime, mescide veya kendi evine çekilirse o kimse güven içindedir.” dedi. İnsanlar hemen bunu yapmaya koyuldu. O sırada Hind bint Utbe sakalından tutarak Ebû Süfyân'a “Allah'a yemin olsun ki sen ne kötü bir öndersin! Onunla savaşıp ne diye onurlu bir şekilde ölmüyorsun?” dedi.

Biner kişiden oluşan on seriyye ile Resûlullah (s.a.s.) Mekke'ye girdi. Kendisi ensar ve muhacirden oluşan Kuteybetü'l-Hadrâ birliğinde yer alıyordu. Müslümanlar göz görebildiğince kadardı. Resûlullah (s.a.s.) önce mescide geldi. Ardından [Kâbe'yi] tavaf etti. Kâ'be'nin etrafında putlar bulunmaktaydı. Onlara öfkeli bir şekilde eliyle işaret ederek “İşte hak [Kur'ân ve İslâm] geldi, bâtıl [Şirk inancı] temelinden sarsıldı. Çünkü şirk yıkıma uğrayıp yok olmaya mahkûmdur!” (İsrâ, 17/81) dedi. Putlar da o sırada yüz üstü düşüyordu.³⁴⁹ Mekke'de kaldığı on beş gün süre boyunca Resûlullah (s.a.s.) namazı kısaltarak kılıyordu. Sonra Mekke'den Huneyn'e doğru yöneldi.

³⁴⁸ Makdisî, 4: 234.

³⁴⁹ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 235.

2.1.2.24. Huneyn Gazvesi

Mekke'nin fethinden sonra Resûlullah (s.a.s.); Hevâzin, Sakîf kabilesi ve Tâif üzerine yürüdü. Kendisine bağlı grupları toplayarak bu kabileler Malik b. Avf komutasında yola çıkmıştı. Ordudakilerin cesaretle çarpışıp geri kaçmamaları için Malik b. Avf yanlarına kadın ve hayvanları da alarak yola çıkmalarını istedi. Düşüncelerinden umutlanabilecekleri yaşlı Düreyd b. Sımme'yi de kendileriyle beraber güçlkle yola çıkarmışlardı. Evtâs'a ulaştıklarında Düreyd "Atların durumu ne kadar da iyi! Üstünden geçemeyecekleri ne ova ve aşamayacakları ne engebe var." dedi.³⁵⁰

Ensar ve muhacirden on bin ve yeni müslüman olmuş Mekkelilerden de iki bin olmak üzere Resûlullah (s.a.s.) toplam on iki bin kişiyle yola çıktı.

Denilir ki: Sayılarının çokluğuna bakarak ordudakilerin her biri "Sayımızın çokluğundan dolayı bugün yenilmeyeceğiz." demişti. Vadinin kayalık ve otlu alanları arasına kavim gizlenmişti. Müslümanlar Huneyn vadisine doğru yöneldiklerinde kılıcının kınını kırmış bir şekilde düşman, tek bir adamın saldırması gibi hep birden şiddetli bir şekilde onlara saldırdı. Birbirlerine hiç dönüp bakmadan müslümanlar geri kaçmaya başladı. O sırada Resûlullah (s.a.s.) onlara "Bana doğru gelin! Ben Allah'ın Resûlüyüm." diye sesleniyordu. Sonra Abbâs'a "Arkalarından bağırarak şu insanları çağır." dedi. Abbâs gür sesli biri idi. Onlara bağırarak "Ey ensar topluluğu! Ey Ashâb-ı Semûre! Geri dönün!" dedi. Müslümanlar hemen sonra ona geri döndü. Mücadele kızışıp savaş şiddetlenmişti. Müslümanlar metanet gösterince müşrikleri bozguna uğrattı. Sonra müşrikler Tâif'e sığınarak şehrin kapılarını kapattı. Savaş için de tahtadan korunma tankları ve mancınık gibi aletler icat etmeye başladılar. Müslümânlar altı bin Hevâzinliyi esir olarak ele geçirmişti. Sayılamayacak kadar da mal ve deve elde etmişti.³⁵¹

Resûlullah (s.a.s.) Huneyn'den Tâif'e yöneldi. Dedi ki: Yaklaşık yirmi beş gece boyunca Resûlullah (s.a.s.) onları muhasara altında tutmuştu. Muhasara esnasında müslümanlar onları mancınıklarla taşla tutmuştu. Resûlullah'ın (s.a.s.) ashâbından bir grup, tankın altından onlara sızmaya çalışırken düşman, kızgın demirler uzatarak onları yakmıştı. Peygamber (s.a.s.) o sırada Ebû Bekir'e "Bana

³⁵⁰ Makdisî, 4: 235; Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 236.

³⁵¹ Makdisî, 4: 236; Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 237.

tereyağı dolusu bir kabın hediye edildiğini ve bunun horoz tarafından gaganarak yere döküldüğünü gördüm.” dedi. Ebû Bekir (r.a.) ona “Bunun [kalenin] ele geçirileceğini zannetmiyorum.” dedi. Peygamber (s.a.s.) “Ben de o düşüncedeyim.” dedi. Resûlullah (s.a.s.) anında oradan ayrılarak Ci’râne’ye kadar ilerledi. Ulaştığında Hevâzinli gruplar yanına geldi. İçlerinde sütannesi Hâlîme bint Züeyb de yer almaktaydı. Ona “Ey Allah’ın Resûlü! Şu an kuşatma altında olanlar; senin halaların, teyzelerin ve seni büyütenlerdir. Bize bir lütufta bulun! Allah da sana lütfetsin.” dediler. O da onlara “Kadınlarınız ile çocuklarınız mı size daha sevimli yoksa mallarınız mı?” dedi. Onlar “Kadınlarımız ve çocuklarımız.” dediler. Resûlullah (s.a.s.) “Bana ve Benî Abdülmuttalib’e düşen sizindir. Namaz kıl(dır)dığınızda gelin ve müslümanlara ‘Resûlullah’ı (s.a.s.) aracılığıyla sizden kadınlarımızı ve çocuklarımızı istiyoruz.’ deyin.” dedi.³⁵² Onlar da namaz esnasında hemen onun yanına gittiler. Peygamber (s.a.s.) “Bana ve Benî Abdülmuttalib’e düşen sizindir.” dedi. Muhacirler “Bize düşen de Resûlullah’ındır.” dediler. Bu şekilde ashâb, onlara kadınlarını ve çocuklarını geri vermişti.

Resûlullah (s.a.s.); o gün müellefe-i kulûb’tan olan Ebû Süfyan, Muâviye b. Ebî Süfyan, Safvân b. Ümeyye, Huveyt b. Abdil’uzzâ, Uyeyne b. Hısn ve Akra’ b. Hâbis’e yüzer deve verdi. Abbâs b. Mirdâs’a da develer vermişti. Ancak kendisine verilen bu paya kızarak Abbâs b. Mirdâs hoşnutsuzluğunu şiir söyleyerek dile getirmeye başladı.³⁵³ Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.), ashâbına “Onu alıp razı edin!” dedi. Ashâb da istediği kadar ona deve verip onu memnun etmişti. Ci’râne’den [Mekke’ye] gidip Resûlullah (s.a.s.) umre yaptı. Oradan da Medine’ye döndü.

Resûlullah’ın (s.a.s.) İbrahim adındaki çocuğu o yıl dünyaya geldi. Cebrâil (a.s.) gelerek ona “Ey İbrahim! Esenlik senin üzerine olsun.” demişti. Yine o yıl Şam kralı Hâris b. Ebî Şamr el-Ğassânî öldü. Yerine de Cebele b. Eyhem tahta geçmişti. Perviz’in kızı Boran Duht da o yıl tahtın başına geçmişti.³⁵⁴ Onun bu haberini alan Resûlullah (s.a.s.) “Başında kadın bulunan hiçbir toplum iflah olmaz.” dedi. Sonra hicrî dokuzuncu yıl girdi. O da Berâe yılıydı.

³⁵² Makdisî, 4: 237.

³⁵³ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdisî, 4: 238.

³⁵⁴ Makdisî, 4: 238.

Hicrî dokuzuncu yılda Resûlullah (s.a.s.), Kutbe b. Âmir b. Hadîde'yi bir seriyyeyle Has'am üzerine gönderdi. Bölgeye baskın yaparak Kutbe, esir ve ganimet elde etmişti. Sonra Alkame b. Mücezzer el-Müdlîcî'yi bir seriyyeyle sahile gelen Habeşli bir kafilâ üzerine gönderdi. Alkame gidip herhangi bir tuzakla karşılaşmadı. Sonra Resûlullah (s.a.s.) Tebük'e doğru hareket etti.

2.1.2.25. Tebük Gazvesi

Tebük, Rûm sınırları içerisinde yer alır. Ordu da Ceyşü'l-Usre olarak isimlendirilir. Seferin yapılma sebebi ise Hirakl'ın, Resûlullah'ın (s.a.s.) kendisini hedef alarak üzerine yürümek istemesiydi. Peygamber (s.a.s.), ashâbına “Rûm gazvesine hazırlanın.” dedi. O zamanlarda şiddetli bir sıcaklık vardı ve şehirlerde de kuraklık hâkimdi. Gölgeler cezbediciydi, öte yandan meyveler/hurmalar olgunlaşmak üzereydi. Medine ile Tebük arası doksan fersahtı. Bu seferi dışında o güne kadar çıktığı hiçbir sefer öncesi Resûlullah (s.a.s.) devesine su içirmemişti. Sefer öncesi ashâbına; kat edilecek mesafenin uzunluğunu, harcanacak zamanı ve düşman sayının çokluğunu açık bir şekilde izah etmişti. Sonra insanlara Allah yolunda infakta ve harcamada bulunmalarını emretti. Nitekim bu kıssa yüce Allah'ın kitabında Berâe sûresinde zikredilmiştir.

Ev ahâlisinin başına Resûlullah (s.a.s.) Ali'yi bıraktı. Otuz bin kişilik bir orduyla yola çıktı. Bunların on bini atlı, on iki bini develi ve sekiz bini de yaya idi. Adamın biri [Ali hakkında] “Muhtemelen ağırlık gösterdiğinden dolayı onu gerisinde bırakmıştır.” dedi. Bunu işiten Ali hemen silâhını alıp ordunun peşinden yola çıktı. Orduya yetişerek insanların kendisi hakkında söylediklerini Resûlullah'a (s.a.s.) anlattı.³⁵⁵ Resûlullah (s.a.s.) ona “Ey Hasan'ın babası! Mûsâ'ya nispetle bana Hârûn'un konumunda olmak istemez misin? Ancak şunu da bil ki! Benden sonra peygamber de gelmeyecektir.” dedi. Ali bu şekilde razı olup geri dönmüştü.

Resûlullah (s.a.s.) ilerleyip Tebük'e kadar geldi. Ancak Hirakl'ın kalabalık ordusu dağılmıştı. Böylelikle hiçbir savaş/tuzakla karşılaşılmamıştı.

Resulullah (s.a.s.) Tebük'ten Hâlid b. Velîd'i bir seriyyeyle Dûmetü'l-Cendel üzerine gönderdi. Dûmetü'l-Cendel'in hâkimi Ükeydir'di. Halîd'i gönderirken Resûlullah (s.a.s.) ona “Onu çöl ineği avlarken bulacaksın.” demişti. Hâlîd mehtaplı

³⁵⁵ Makdîsî, 4: 239.

bir gecede oraya ulaştı. O esnada Ükeydir sarayının yüksekçe bir yerinde bulunuyordu. Sarayının kapısına gelerek çöl inekleri, boynuzlarını sürtmeye başladı. Ükeydir birkaç atlı ile hemen dışarı çıkınca seriyyeyle karşılaştı. Hemen onu yakalayıp esir olarak Peygamber'in (s.a.s.) huzuruna getirdiler. Kanını bağışlayarak belli bir cizye karşılığında onunla anlaşıp onu Peygamber (s.a.s.) serbest bıraktı.³⁵⁶

Hicrî dokuzuncu yılda Berâe sûresi nâzil olmuştu. Resûlullah (s.a.s.) bu yılda hac emiri olarak Ebû Bekir'i peşinden de Berâe sûresinden dokuz âyetle Ali b. Ebî Tâlib'i gönderdi. Resûlullah (s.a.s.) ona bu âyetleri insanlara okumasını, ahdi bozmama ve sözde durma konusunda onları uyarmasını emretti.³⁵⁷ Ebû Bekir, Peygamber'in (s.a.s.) yanına gelmişti. Peygamber (s.a.s.) ona "Emîr sensin! Mübelliğ de Ali'dir. Şüphesiz benim yerime bizden başkası tebliğ edemez." dedi. Hac mevsiminde Ali bunu yerine getirmişti. Şirk ehli insanlar o zamanlarda eski âdetleri üzereydi. Ali onlara seslenerek "Ben, Allah Resûlünün elçisi olarak sizin buraya geldim." dedi. Onlar "Peki ya ne için?" dediler. O da "Şüphesiz bundan böyle hiçbir kâfir cennete girmeyecektir. Bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac edemeyecek ve Kâbe'yi de çıplak tavaf edemeyecektir. Kimin Resûlullah (s.a.s.) ile bir antlaşması varsa, o antlaşması süresi bitinceye kadardır. Antlaşması bulunmayan kimsenin süresi de güvenli bir yere geçinceye kadardır." dedi. Sonra âyetleri onlara okudu. Müşrikler "Şüphesiz biz senin ve amca çocuğunun antlaşmasından beri olup Allah'a sığınırız. Ey Allah'ım! Bizim bu engellenişimizi hayırlı kıl." dediler. Sonra hicrî onuncu yıl girdi. O da Vedâ' Haccı yılıydı.

Hicrî onuncu yılda Resûlullah (s.a.s.), Ukkâşe b. Mihsan'ı bir seriyyeyle Cinâb üzerine gönderdi. Seriyye hiçbir tuzakla karşılaşmayıp geri döndü. Sonra Üsâme b. Zeyd'i bir seriyyeyle Filistin'in Belkâ bölgesine gönderdi. Onu gönderirken ona "Babanın öldürüldüğü yere git." dedi. Üsâme gidip o bölge halkından birkaç kişi öldürdü ve esir ele geçirip bölgeyi yakmıştı. Sonra Resûlullah (s.a.s.), sadakaları toplamak üzere Ali b. Ebî Tâlib'i bir seriyyeyle Yemen'e gönderdi. Bunun iki defa gerçekleştiği söylenir. Sonra Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî'yi de bir seriyyeyle Yemen'e göndermişti.

³⁵⁶ Metnin devamında bir şiir gelmektedir. Bkz. Makdîsî, 4: 240.

³⁵⁷ Makdîsî, 4: 240.

Heyetler bu yılda Resûlullah’a (s.a.s.) gelmeye başladı. İnsanlar o zamanlarda Kureyş’in müslüman olmasını bekliyordu. Kureyş müslüman olunca Araplar da müslüman oldu ve gruplar hâlinde Allah’ın dinine girdiler.³⁵⁸ Yine bu yılın zilkade ayının yirmi beşinde Resûlullah (s.a.s.) hac etti. Kendisiyle beraber bütün eşleri de hac etmişti. Hedy kurbanlarını sürdü. Vedâ Hutbesini irad etti. Denilir ki: Bu hutbe tebliğ hutbesidir ve insanlar arasında da meşhurdur. Onlara “Ey insanlar sözümü işitin! Doğrusu hiç bilmiyorum. Belki de bu yılımdan sonra sizinle hiç karşılaşmayacağım.” dedi. Sonra Resûlullah (s.a.s.) Medine’ye kapandı. Müseylimetü’l-Kezzâb bu yılda ona bir mektup yazmıştı. Sonra hicrî on birinci yıl girdi. O da Resûlullah’ın (s.a.s.) vefat yılıydı.

Hicrî on birinci yılda Resûlullah (s.a.s.), Ummân kralı Ceyfer b. Culendî el-Ezdî’yi İslâm’a davet etmesi için ona Amr b. Âs’ı gönderdi. Sonra Üsâme b. Zeyd’in Şam’a gönderilmesini emretti. Resûlullah (s.a.s.); Allah’ın, canını kendisiyle alacağı ölüm hastalığına yakalanmıştı. Vefat edeceğinin bilgisini bir ay öncesinden ashâbına bildirmişti. Rebîülevvel ayının son gecelerinde ise acı çekmeye başlamıştı.

Ona, âline ve ashâbına hesap gününe kadar hepsine salât ve selâm olsun.³⁵⁹

³⁵⁸ Makdîsî, 4: 241.

³⁵⁹ Makdîsî, 4: 242; *Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh*’in dördüncü cildinin on beş ve on altıncı fasılları ve dolayısıyla çevirimiz de burada sonlanmaktadır.

2.2. BÖLÜMÜN İÇERİK ANALİZİ

2.2.1. Üslûbu

Makdîsî, bir dönüm noktası olarak gördüğü anlaşılan Hz. Peygamber'in hicretini esas alarak Siyer-i Nebî bölümünü iki fasla ayırır³⁶⁰ konularını kronolojik bir tarih sıralamasına göre aktarır. Önce Hz. Peygamber'in doğumu, büyümesi ve hicretine kadarki peygamberlik hayatına yer vermiştir.³⁶¹ Sonra Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti ve vefatına kadarki gazve ve seriyyelerini zikretmiştir.³⁶²

Birinci fasılda müellif, Hz. Peygamber'in Hz. Âdem'e kadar dayanan soyunu aktarır. Peşinden onun doğumu ve büyümesi sürecinde cereyan eden hadiseleri sırasıyla zikreder.³⁶³ Hz. Hatice ile evliliği, peygamber olarak görevlendirilişi ve vahyin nüzûlü gibi gelişmeleri ard arda verir.³⁶⁴ İslâm davetinin başlangıcı ve Kureyş'in buna karşı gelerek düşmanlık göstermesinden bahseder.³⁶⁵ Medine'den gelen insanların Hz. Peygamber'le iletişime geçmesi, Akabe biatlarını yapması ve Kureyş'in onun peşine düşmesi gibi konulara sırasıyla yer vererek Mekke dönemini sonlandırır.³⁶⁶

Hz. Peygamber'in Medine'ye ilk ayak basması ile ilgili konuyu ele alarak ikinci fasla başlar.³⁶⁷ Sonrasında; Medine'deki genel bazı durumları düzenlemeye girişmesi, ensar ile muhacirleri kardeş ilan edip evleri aralarında paylaşırması ve yahudilerle antlaşma yapması gelir.³⁶⁸ Devamında müellif, her bir yıla isim vererek o yılda cereyan eden her bir gelişmeyi özellikle gazve ve seriyyeleri ayrı ayrı zikrederek Medine dönemi faslını Hz. Peygamber'in vefatıyla tamamlar.³⁶⁹ Birinci fasılda olduğu gibi bu faslı da Allah'a hamd ve şükrederek sonlandırır.³⁷⁰

Eserin iki faslında dönemindeki eserlerin ve kendisinden önce yazılanların kalemlerinde görülmeyen bir üslûp dikkat çeker. Bu üslûp farklılığından biri; Hz.

³⁶⁰ Makdîsî, 4: 176-177.

³⁶¹ Makdîsî, 4: 131-176.

³⁶² Makdîsî, 4: 177-242.

³⁶³ Makdîsî, 4: 132-137.

³⁶⁴ Makdîsî, 4: 138-140.

³⁶⁵ Makdîsî, 4: 147-155.

³⁶⁶ Makdîsî, 4: 164-176.

³⁶⁷ Makdîsî, 4: 177.

³⁶⁸ Makdîsî, 4: 177-179.

³⁶⁹ Makdîsî, 4: 177-242.

³⁷⁰ Makdîsî, 4: 176-242.

Peygamber'in hayatında önemli yeri olan bazı konu veya olayları müellif; Arap, Fars ve Yunan takvimleriyle ilişkilendirerek tarihlendirmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in doğumunu başka milletlerin takvim tarihleriyle ilişkilendirerek aktarır.³⁷¹ Abdülmuttalib'in vefat tarihini zikrederken Enûşîrvân'ın da o tarihte öldüğünü söylemesi³⁷² buna başka bir örnektir. Bunu sadece vefat veya doğum tarihleriyle sınırlı tutmayıp aynı zamanda ülkelerin taht değişimi ve bazı devlet başkanlarının yenilgileriyle de ilişkilendirir.³⁷³ Bu da müellifin başka milletlerin tarihine vakıf ve başka dillere hâkim olduğunu gösterir.

Dikkat çeken ve belki de müellifi farklı kılan en önemli husus ise; Hz. Peygamber'in hayatında gerçekleşen önemli gelişmeleri tarihsel bir vak'aymış gibi yüzeysel bir şekilde aktarmamasıdır. Bazı konularda kendi düşüncesine yer vererek akli ve nakli deliller getirir. Örneğin bunu nübüvvetin ispatı veya diğer bir deyişle mucizler konusunu ele alırken aykırı düşüncelere karşı sergilediği tutumda görmek mümkündür.³⁷⁴ Bu da müellifin yaşadığı devirde fikri tartışmaların varlığını ve nübüvvet gibi konuların dönemin güncel sorunlarından biri olduğunu gösterir. Buna ayrıca Siyer-i Nebî bölümünde temas etmesi onun tarihle kelâmı/felsefe'yi mezcettiğine bir örnektir.

Müellif, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretini esas alarak vefatına kadar ki süreci hâkim olan durum ya da gerçekleşen bazı olaylarla yıl yıl isimlendirmeye gitmiştir.³⁷⁵ Birinci yılı hicret, ikinci yılı savaşmanın emredilmesi, üçüncü yılı arınma/saflaşma, dördüncü yılı terfi, beşinci yılı zelâzil, altıncı yılı sükûnet, yedinci yılı zafer, sekizinci yılı eşit gelme, dokuzuncu yılı berâe, onuncu yılı veda haccı yılı ve on birinci yılı da vefat yılı olarak sayar.³⁷⁶

Konu veya olayların anlatımını desteklemek için müellif; yer yer âyet, hadis ve şiirler kullanmaktadır. Hz. Peygamber'in bedduasının gerçekleşmesiyle çok zor durumda kalan Kureyş'in talebi üzerine ettiği dua neticesinde sıkıntıdan kurtulan Kureyş'in bu durumunu ortaya koyan "Biz o azabı/felaketi biraz hafifleteceğiz; ama

³⁷¹ Makdîsî, 4: 132.

³⁷² Makdîsî, 4: 133-134

³⁷³ Makdîsî, 4: 238.

³⁷⁴ Makdîsî, 4: 164, 173, 174.

³⁷⁵ Bu isimlendirme, kendisi dışında bir Mes'udî'de görülür. Nessâr, Ammâr Abûdî Muhammed, *Tatviru kitâbu es-sîretü'n-nebeviyye* (Bağdat: Sekâfetü'l-Âmme, 1418/1997), 220; Yâsin, 120.

³⁷⁶ Makdîsî, 4: 180.

siz o zaman derhâl şirk inancınıza döneceksiniz.” (Dûhan, 44/15) âyetini kullanması³⁷⁷ buna örnek verilebilir. Hz. Peygamber, amcası ile birlikte ticarete giderken Ebû Tâlip’in yolda Bahîra ile karşılaştıktan sonra Şam’a gitmekten vazgeçip dönmekte acele ederken dile getirdiği şu şiirini kullanmaktadır:

“Kureyş için şaşırtıcı bir alâmet olmadı mı ** Bahîra ve Addâs’ın dedikleri.”³⁷⁸

Cereyan eden her olayın ay ve yıl olarak kayıt alınmasının çok zor olduğunu ve aynı zamanda doğru olma ihtimalini de zayıflatacağını belirterek müellif; konu veya olayları aktarırken ayrıntı vermekten kaçınmış, onları genel hatlarıyla aktarmaya çalışmıştır.³⁷⁹

2.2.2. Kullandığı Kaynaklar

2.2.2.1. Kur’ân-ı Kerîm

Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh’in Siyer-i Nebî bölümünün temel kaynaklarından biri yaşananlara ilk elden tanıklık eden Kur’ân âyetleridir. Hz. Peygamber’in hayatını incelerken olayların seyrini anlayabilme ve izah etme açısından fonksiyonel bir niteliğe sahiptir. Hâliyle Makdîsî’nin başvurduğu kaynakların başında âyetler gelmiştir. Müellif, örnekte görüleceği üzere yaşanan olayların aktif bir ögesi olarak âyetlere sık sık yer vermiştir.

“Kureyş, Peygamber’in (s.a.s.) evine kadar giderek onu kuşattı ve uyuyana kadar onu gözetleyip orada beklemeye başladı. Bunun üzerine gökten ona haber geldi. Sonra yatağına uzanarak üzerini yeşil bir hırka ile örttü ve sabahlayıncaya kadar hiçbir şey yapmayıp yerinde durdu. Onu dışardan gözetleyenler onun ne yaptığını açık bir şekilde görüyordu. Harekete geçmek üzere onun sadece uyumasını bekliyorlardı. Peygamber (s.a.s.), Ali’yi yanına çağırdı ve ona “Yatağımda uyu ve şüphesiz başına gelmesini istemediğin hiçbir kötülük gelmeyecektir! Şayet Ebû Bekir gelirse ona benim Sevr-i Athal’e doğru gittiğimi ve bana yetişmesini söylersin.” dedi. Resûlullah (s.a.s.) sonra dışarı çıkıp yerden bir avuç toprak aldı. Şu ayetleri okuyarak toprağı onların başlarına saçtı. “Yâ-Sîn. [Ey Peygamber!] Mutlak doğru bilgiler ve öğütler içeren bu Kur’ân’a andolsun ki elbette sen Allah tarafından gönderilmiş bir peygambersin ve kesinlikle dosdoğru bir yol üzerindesin.” âyetinden

³⁷⁷ Makdîsî, 4: 157.

³⁷⁸ Makdîsî, 4: 134.

³⁷⁹ Makdîsî, 4: 209.

“Kendilerini sarmışsızdır. Baksalar da görmezler.” âyetine kadar (Yâsîn, 36/1–4) *Ardından mağaraya doğru ilerledi.*”³⁸⁰

Başka bir örnek olarak şu verilebilir: “Dediler ki: ‘Daha sonra vahiy bir müddet Resûlullah’tan (s.a.s.) kesildi. Bu durum ona çok zor gelmeye başlamıştı.’ İbn Abbas’ın (r.a.) rivayetine göre: O (s.a.s.), [inkıta-ı vahy sürecinde] bir defasında Sebîr, bir defasında da Hira’dan kendisini atmaya çalışmıştır. Bu durumun psikolojisindeyken bir ses işitmişti. Yükselen o ses, daha önceleri kendisine gökle yeryüzü arasında Hira’da gelen meleğin sesiydi. Resûlullah (s.a.s.) ‘Bundan korkup dehşete düştüm. Hemen ailemin yanına giderek ‘Beni örtün!’ dedim. Beni kara bir örtüyle örttüler ve üzerime soğuk su döktüler. Peşinden ‘Ey örtüsüne bürünüp sarınan/içine kapanan Peygamber! Hadi kalk davran ve sana vahyedilenleri tebliğ et. Rabbinin şanını yücelt; O’nun büyüklüğünü anlat, Elbiseni temizle; kılık-kıyafetine çeki düzen ver. İstirap ve endişenden sıyrıl.’ (Müddessir, 74/1–5) âyetleri nâzil oldu.’ dedi.”³⁸¹

Âyetleri Siyer-i Nebî’nin ayrılmaz bir parçası olarak gören müellifin, tefsiriyle birlikte âyetlere yer verdiği de olmuştur.³⁸²

2.2.2.2. Siyer Kitapları

Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh’te âyetlerin yanı sıra sîret kitaplarının kaynaklığına da başvurulmuştur. Siyer-i Nebî bölümünde kendilerinden istifade edilen eser sahiplerinden yalnızca iki tarihçinin ismi geçer. Müellif birçok yerde onlardan iktibas yapmakla onları temel kaynak olarak kullandığını vurgulamıştır.

Hiz. Peygamber’in hayatını anlatmaya başlar başlamaz İbn İshâk’ın rivayeti ile başlaması ve ismini “Muhammed b. İshâk el-Muttalibî” şeklinde açarak zikretmesi, onun eserine değer verdiğini gösterir.³⁸³ İbn İshâk’ın ismini toplam on dokuz yerde³⁸⁴ zikretmektedir. Hiz. Peygamber’in soyu;³⁸⁵ doğumunun rebîülevvel ayının on ikinci gecesi olduğu;³⁸⁶ kendisi için Halime bint Züeyb adında bir sütanne

³⁸⁰ Makdîsî, 4: 170.

³⁸¹ Makdîsî, 4: 145.

³⁸² Örnek olarak bkz. Makdîsî, 4: 144–145.

³⁸³ Bkz. Makdîsî, 4: 131.

³⁸⁴ Makdîsî, 4: 131, 132, 133, 135, 139, 140–141, 143, 145, 159, 161, 162, 171, 172, 173, 184, 192, 209, 211, 220.

³⁸⁵ Makdîsî, 4: 131.

³⁸⁶ Makdîsî, 4: 132.

tutulduğu,³⁸⁷ o yirmi yaşındayken Ficâr Savaşlarının cereyan ettiği,³⁸⁸ iki erkek çocuğunun Cahiliye döneminde vefat ettiği ve kızlarının da İslâmiyet devrine kadar yaşadığı,³⁸⁹ nübüvvetinin başlangıcının sadık rüyalar ile olduğu³⁹⁰ gibi rivayetler, Siyer-i Nebî bölümünün girişinden itibaren Makdisî'nin ondan nakillerde bulunduğu hususlardan bazılarıdır.³⁹¹

Vâkıdî, müellifin İbn İshâk'tan sonra kaynak olarak kullandığını açıkça belirttiği ikinci isimdir. Makdisî, Hz. Peygamber'in hayatını ele aldığı iki fasılda sadece Vâkıdî'nin eserinin ismini vermiştir.³⁹² Vâkıdî'nin ismini de toplam on üç yerde³⁹³ zikretmiştir. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'yle ticaretle başlayan ve evlilikle taçlanan ilişkisi hakkında rivayetleri yalnızca Vâkıdî'den almıştır.³⁹⁴ Bunun dışında kendisinden istifade ettiği rivayetler arasında Ebû Tâlib ve Hz. Hatice'nin vefatları³⁹⁵ ile İsrâ ve Mi'râc mucizelerinin tarihi³⁹⁶ gibi hususlar bulunmaktadır.

İki fasılda da Makdisî'nin açıkça zikrettiği başvuru kaynakları yalnızca İbn İshâk ve Vâkıdî'dir. İki isme ilk fasılda bulunduğu yoğun atıf, bu faslın sonlarından itibaren seyrekleşmeye başlamış; ikinci fasılda da neredeyse bu atıf hiç olmamıştır. Onların yerini faslın başından beri var olan ancak müellif tarafından meçhul bırakılan kaynaklar tutmuş, ikinci faslın sonlarına kadar bu meçhul kaynakların varlıkları görülmüştür.

2.2.2.3. Şiirler

Şiirler, Makdisî'nin siyer bölümünde göz ardı etmediği bir unsur olarak okuyucunun karşısına çıkar. İki fasılda toplam kırk dört şiire³⁹⁷ yer verdiği görüldükten sonra şiirin kendisi için ayrı bir önem arz ettiği anlaşılmaktadır.

³⁸⁷ Makdisî, 4: 133.

³⁸⁸ Makdisî, 4: 134-135.

³⁸⁹ Makdisî, 4: 139.

³⁹⁰ Makdisî, 4: 140-141.

³⁹¹ Makdisî'nin İbn İshâk'tan aktardığı haberlerin devamı için bkz. Makdisî, 4: 162, 171, 172, 173, 184, 192, 209, 211, 220.

³⁹² Bkz. Makdisî, 4: 184.

³⁹³ Makdisî, 4: 135, 137, 138, 139, 145, 154, 159, 161, 162, 163, 166, 171, 175.

³⁹⁴ Makdisî, 4: 137-138.

³⁹⁵ Makdisî, 4: 155.

³⁹⁶ Makdisî, 4: 159.

³⁹⁷ Bkz. Makdisî, 4: 134, 136 (üç adet), 143, 144, 150, 154, 157, 167, 169, 184, 190, 192, 193, 195, 197, 202, 203, 204, 206-207, 207-208, 209 (iki adet), 210, 214 (iki adet), 216, 218, 220-221, 221, 223 (iki adet), 226, 227 (iki adet), 231, 232, 233, 235, 236, 237, 238, 240.

Müellif, şiirlerini daha çok Hz. Peygamber'in şairlerinden Hassân b. Sâbit³⁹⁸ (ö. 60/680 [?]) ve Kâ'b b. Mâlik'in (ö. 50/670) söylediği şiirlerden seçmiştir.³⁹⁹ Zikrettiği şiirler arasında söyleyeninin ismini belirtmediği de olmuştur.⁴⁰⁰

Şiirlerin yerinde kullanımının düz metin aktarımından daha etkili olduğu bir gerçektir. Müellif bazı ân veya durumları anlatırken şiirlerin ifade gücünden yararlanmıştır. Örneğin savaştan sonra müslümanlar Bedir ölülerini kuyuya atarken, Hz. Peygamber ölülere seslenerek "Rabbinizin size vadettiğini hak olarak buldunuz mu? Ben, rabbimin bana vadettiğini hak olarak buldum." demişti. Ashâb da ona 'Ey Allah'ın Resûlü onlar işitiyor mu ki?' diye sorduğunda o da 'onlar sizden daha iyi işitiyor, ancak cevap veremiyorlar.' diye karşılık vermişti. O sırada aralarında bulunan şair Hassân b. Sâbit şu şiiri okumuştur:

*"Resûlullah sesleniyordu onlara
Attığımızda peşpeşe onları kuyuya*

*Konuşamadılar, derlerdi konuşabilseydiler
'Doğru söyledin, sahiptin isabetli görüşe' "*⁴⁰¹

Kureyş'in önde gelenleri Dârünnedve'de Hz. Peygamber'e suikast planında Ebû Cehil'in görüşünü benimsedikten sonra İblis "İşte bu görüş!" deyip kendisine nispet edilen şu şiiri dile getirmiştir:

*"Bilmiyorlardı, aldatıcıydı iki görüşlü görüşten biri
Belliymi, kılıç ucu gibi görüşlerden biri*

**

*Sonraki için gerçek oluyor ilki müjde olan
Şân ve şerefti sonraki olan "*⁴⁰²

Müellif bu şiiri zikrederek İblis'in, Ebû Cehil'in görüşüne katıldığını vurgulamaktadır.

³⁹⁸ Dokuz adet şiiri zikredilmektedir. Bkz. 157, 192,193, 204, 208, 216, 223, 227, 232.

³⁹⁹ Makdisî, 4: 168, 206-207, 226, 249

⁴⁰⁰ Makdisî, 4: 135, 136, 144, 216, 233, 235.

⁴⁰¹ Makdisî, 4: 192.

⁴⁰² Makdisî, 4: 169.

2.2.2.4. Belirsiz Kaynaklar

Makdisî, *Kitâbü'l-Bed'* ve *t-târîh*'inde açık olarak zikrettiği bilinen kaynakların yanında kendilerinden haberler aktardığı ancak kendileriyle ilgili bir ipucu vermediği kaynaklara da müracaat etmiştir. Bir sonraki başlıkta ifade edileceği üzere Siyer-i Nebî bölümünün haberi kısmını oluşturan rivayetlerin çoğu, kaynağı bakımından müellif tarafından belirsiz bırakılmıştır. Bu kaynakların hepsine yer verilemeyeceğinden onlardan dikkat çeken birkaçıyla yetinilecektir.

Konu için verilebilecek en güzel örneklerden biri Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili verilen takvimsel tarihleri içeren rivayette belirtmektedir.⁴⁰³ Bu kısım müelliften daha önce yaşamış olan Mes'ûdî'nin *Mürûcû'z-zeheb*'inde birebir geçmektedir.⁴⁰⁴ Makdisî yalnızca ufak değişiklikler yaparak Mes'ûdî'nin bu haber metnini yoğurmuş ve onu kendisinden aldığını belirtmemiştir. Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili verilen bir başka detayda da kaynaksız nakil örneğini görmek mümkündür. “*Dediler ki: Peygamber'in (s.a.s.) doğanı aslan burcudur. Bu burçta ay on sekiz derece ve açıyla yükselir. Güneş de bir derecelik boğa burcu konumundadır. Bu da ekim ayının on yedinci ve Mehdi'nin eşi Heyzürân bint Atâ'ın Mekke'de mescit yaptığı İbn Yûsuf diye bilinen yerin de yirminci günüdür.*”⁴⁰⁵ örneğine bakıldığında iki tür rivayetin olduğu ve onların alındığı kaynakların da belirtilmediği görülür. Kaynakları araştırıldığında astrolojik bilgi veren rivayete Ya'kûbî'nin (ö. 292/905'ten sonra) *Târîh*'inde karşılaşılabilecektir. Ya'kûbî bu rivayetin kaynağı olarak Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî'ye (ö. 232/847'den sonra) işaret etmiştir.⁴⁰⁶ Örneğin devamı yani ikinci rivayet ise, *Mürûcû'z-zeheb*'den edinme bir bilgidir.⁴⁰⁷

Görüldüğü gibi *Kitâbü'l-Bed'* ve *t-târîh*'te zengin kaynaklara başvurulmuş ancak bunlar belirsiz bırakılmıştır. Bir sonraki başlıkta bu tür kaynaklara işaret eden ve sayıca çok kullanılan rivayet lafızlarından bahsedilecektir.

⁴⁰³ Makdisî, 4: 131-132.

⁴⁰⁴ Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî (ö. 345/956), *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, thk. Kemal Hasan Mer'î (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/2005), 2: 215.

⁴⁰⁵ Makdisî, 4: 132.

⁴⁰⁶ Bkz. Ya'kûbî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih (ö. 292/905'ten sonra), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, thk. Abdülemir Mihnâ (Beyrut: Şeriketü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1431/2010), 1: 328.

⁴⁰⁷ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, 2: 215.

2.2.3. Kaynaksız Rivayet Lafızları ve İsnâd Kullanımı

2.2.3.1. Kaynaksız Rivayet Lafızları

İslâm tarihi eserlerinde kaynak belirtmeme durumunda haberî bilgiler genel olarak *قيل*, *يقال*, *روي*, *يرى* gibi rivayet lafızlarıyla aktarılmıştır. Aynı durum *Kitâbü'l-Bed'* ve *t-târîh*'te Kur'ân-ı Kerîm ve iki sîret kitabı haricinde yapılan atıflarda da görülmektedir. Makdisî'nin ilgili iki faslın hemen hemen bütününde, çeşitli kaynaklardan bariz bir şekilde yararlandığı ancak onları meçhul bıraktığını gösteren birtakım rivayet lafızları bulunmaktadır. Bir kaynağa işaret edecek şekilde kullandığı ancak onu kaynağı belirsiz bıraktığı lafızların *قال*, *قالوا*, ⁴⁰⁸ *قال بعضهم*, ⁴⁰⁹ *ذكر بعضهم*, ⁴¹⁰ *روى بعضهم*... şeklinde sıralanması mümkündür. Aralarında müellifin özellikle konulara giriş yaparken kullandığı ilk lafızlar olması ve kaynağa işaret edecek şekilde bir kullanıma sahip bulunması bakımından göze çarpan iki lafızla örneklendirilerek şöyle izah edilebilir:

قال: Öznesi beklenen rivayet lafızlarından biridir. İbn İshâk ve Vâkıdî için öznesi, kendi isimleri verilerek belirtilmiştir.⁴¹¹ Müellif bu lafzı bazen bir kaynağa işaret edecek şekilde ancak kaynağını zikretmeksizin de kullanmıştır:

“Dedi ki: Resûlullah (s.a.s.), rebûlevvel ayının on üçü pazartesi günü kuşluk vaktinin şiddetlendiği zamanda Medine'ye ayak bastı. Sevr mağarasına ise pazartesi günü girmişti. Orada üç gün kaldıktan sonra rebûlevvel ayının başı perşembe günü oradan ayrıldı...”⁴¹²

قالوا: Bir kaynağa dayandırılması beklenen bir kullanımdaki rivayet lafızlarından biridir. Müellifin en sık kullandığı daha doğrusu eserin neredeyse tümünde hâkim olan ve eski tarih yazım usûlündeki isnâd uygulamasını askıya aldığını gösteren rivayet lafzıdır. Zirâ müellif bu lafzı kaynaksız (telif veya müellife dayandırmaksızın) kullanmıştır. Daha çok yeni bir konuya giriş yaparken bu rivayet lafzını kullandığı görülmektedir. Siyer-i Nebî'de bu yöndeki kullanımına; Hz.

⁴⁰⁸ Örnek kullanım için bkz. Makdisî, 4: 168.

⁴⁰⁹ Örnek kullanım için bkz. Makdisî, 4: 141.

⁴¹⁰ Örnek kullanım için bkz. Makdisî, 4: 203.

⁴¹¹ İbn İshâk'ı zikrettiği yerlerin çoğunda ismiyle beraber *قال* lafzını kullanmıştır. Bkz. Makdisî, 4: 132, 133, 159, 162, 172, 184, 192, 209, 211, 212, 237.

⁴¹² Makdisî, 4: 177; Ayrıca bkz. Makdisî, 4: 212; Bu lafız, kaynağı belirsiz bırakılacak şekilde az sayıda kullanılmıştır.

Peygamber'in Hz. Hatice'nin mallarıyla Şam'a gitmesi⁴¹³ ve onunla evliliği,⁴¹⁴ Kâbe'nin inşâsı,⁴¹⁵ risâlet ve vahyin nüzûlü,⁴¹⁶ İslâm'a açıktan davet,⁴¹⁷ Habeşistan'a ilk hicret,⁴¹⁸ Habeşistan topraklarına ikinci hicret,⁴¹⁹ Kureyş müşriklerinin uyguladığı ambargo⁴²⁰ ve Hz. Peygamber'in Tâif'e gidişi⁴²¹ gibi başlıklarda konuya girişini قالوا lafzıyla yapması örnek verilebilir.⁴²²

Makdisî, Siyer-i Nebî bölümünün çoğunu oluşturan rivayetleri nereden aldığını belirtmemiştir. Aktardığı haberlerin ekserisinde özellikle kullandığı قالوا rivayet lafzını kaynaksız bırakmış hatta muhtelif yerlerde rivayet lafzı dahi kullanmamıştır.⁴²³

2.2.3.2. İsnâd Kullanımı

Makdisî'nin neredeyse⁴²⁴ bütünüyle naklî/rivayetçi bir tarih yazımı⁴²⁵ üslûbuyla kaleme aldığı Siyer-i Nebî bölümünde, ne yazılı veya sözlü olarak bizzat haber alıp verdiği dair bir bilgi⁴²⁶ ne de kendisine kadar geldiğini isnâdlı bir şekilde belirttiği bir metin bulunmaktadır. Az sayıda⁴²⁷ sened kullandığı görülse de bu yerlerde tedlis yapmıştır. Aktardığı şu rivayetler bu duruma örnektir:

-“Abdullah b. Keysân'ın İkrime'den, onun da İbn Abbâs'tan (r.a.) aktardığı haber; Resûlullah'ın (s.a.s.) gece doğduğunu gösterir. Çünkü o (İbn Abbâs) şöyle demişti: 'Cahiliye ehli, doğan çocuklarını geceden bir kabın altına bırakırdı. Sabahlamadan da ona bakmazlardı. Resûlullah (s.a.s.) doğduğunda onu taştan bir kabın altına bırakmışlardı. Sabah vakti onu kontrol etmeye geldiklerinde üstündeki

⁴¹³ Makdîsî, 4: 137.

⁴¹⁴ Makdîsî, 4: 138.

⁴¹⁵ Makdîsî, 4: 139.

⁴¹⁶ Makdîsî, 4: 140.

⁴¹⁷ Makdîsî, 4: 147.

⁴¹⁸ Makdîsî, 4: 149.

⁴¹⁹ Makdîsî, 4: 150.

⁴²⁰ Makdîsî, 4: 153.

⁴²¹ Makdîsî, 4: 155.

⁴²² Aynı kullanıma örnek diğer başlıklar için bkz. Makdîsî, 4: 156, 157, 164, 168, 170, 171, 185, 197, 198.

⁴²³ Örnek olarak bkz. Makdîsî, 4: 226-241.

⁴²⁴ Müellifin çok az sayıda düşüncesini içeren kısımların Siyer-i Nebî bölümünde mevcut olduğu daha önce belirtilmişti.

⁴²⁵ Dört çeşit tarih yazım şekli bulunmaktadır: 1- Naklî/rivayetçi üslûp 2- Şe'nî/öğretici üslûp 3- Tekevvünî/neden-nasıl üslûp 4- İctimaî üslûp. A. Zeki Velidî Togan, *Tarihte Usûl*, 4. bs. (İstanbul: Enderun Yayınları, 1985), 3-4.

⁴²⁶ Sadece iki yerde haberin kendisine rivayet edildiğini söylemiştir. Bkz. Makdîsî, 4: 140, 143.

⁴²⁷ Hz. Peygamber'in hayatına ayrılan iki fasılda birden fazla râvînin zikredildiği senedler için bkz. Makdîsî, 4: 132, 135, 139, 140-141, 153, 163, 192.

kabın ikiye yarılmış bir hâlde durduğunu gördüler. Onu da iki gözü göğe bakar hâlde buldular. Bu duruma şaşırarak gelmesi için Abdülmuttalib'e haber gönderdiler. Abdülmuttalib hemen geldi ve ona bakarak 'Şu çocuğumu kaldırın! Şüphesiz o, bizdendir.' dedi."⁴²⁸

-“Ebû Ubeyde'nin Ebû Amr b. A'la'dan aktardığına göre (Ebû Amr) şöyle dedi: 'Ficâr Savaşları başladığında Resûlullah (s.a.s.) on dört veya on beş yaşlarındaydı. Peygamber (s.a.s.) 'Ficâr Savaşlarında ben amcalarıma ok uzatırdım. dedi."⁴²⁹

-“İbn İshâk dedi ki: Humeyd et-Tavîl, İbn Enes'ten zikrederek bana şöyle dedi: [cesetlerin kuyuya atıldığı sırada] 'Resûlullah'ın (s.a.s.) ashâbı 'Ey Allah'ın Resûlü! Kuşkusuz ölmüş bir kavme sesleniyorsun.' dedi. O da onlara 'Benim söylediklerimi siz onlardan daha iyi işitemezsiniz. Onlar işitiyor ancak cevap veremiyorlar.' dedi."⁴³⁰

Verilen ilk örneğin senedine bakıldığında Makdisî'nin İkrime b. Ebî Cehil (ö. 13/634), Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687–88) ve Tâvûs b. Keysân (ö. 106/725) adlı üç sahâbiyi zikretmiş olduğu görülmektedir. Burada, İbn Keysân'dan müellife doğru bu haberi birbirine aktaran son râvîler zikredilmemiştir. Söz konusu râvîlerden birinin Ebû Nuaym olduğu bilinmektedir.⁴³¹ Haber metninin senedinden râvî düşürülmesi sûretiyle tedlis yapılmıştır. Aynı şekilde sahâbî ve tâbiî râvîlerden doğrudan rivayetlerde bulunduğu da rastlanılmaktadır.⁴³² Siyer-i Nebî bölümünde yalnızca iki yerde kendisine haber aktarıldığı bilgisini paylaşmakta olup yine bu iki yerde bile senedin yalnızca intihâsını (râvî sahâbîyi) zikretmekle yetinmiştir.⁴³³

⁴²⁸ Makdisî, 4: 131-132.

⁴²⁹ Makdisî, 4: 135.

⁴³⁰ Makdisî, 4, 192.

⁴³¹ Bu rivayet ve varyantlarının tahrîci için ayrıca bkz. Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdîlkâdir b. Muhammed (ö. 845/1442), *İmtâ'u'l-esmâ' bi mâ li'n-Nebiyi (s.a.s.) mine'l-ahvâli ve'l-emvâl ve'l-hafedeve'l-metâ'*, thk. Muhammed Abdülhamîd el-Nümeysî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999), 4: 55-56; Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir (ö. 911/1505), *Kifâyetü et-Tâlibi'l-Lebib fi Hasâisü'l-Habîb el-Ma'rûfu bi: el-Hasâisü'l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971), 1: 176; Şâmî, Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî (ö. 942/1536), *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-'ibâd*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavad (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971), 1: 326; İbn Tarhûnî, Muhammed b. Rızk, *Sahîhu's-sîreti'n-nebeviyye el-müsemma: es-sîretü'z-zehebiyye* (Kahire: Dâru İbn Teymiyye, 1410/1990), 1: 286-287.

⁴³² Örnek için bkz. Makdisî, 4: 143, 144, 145.

⁴³³ Bkz. Makdisî, 4: 140, 143.

Haber aktarma konusunda müellif, sened yerine metni ön planda tutarak isnâd uygulamasını terk etmiştir. Aksi takdirde eserinin yarısının senedden oluşacağını kendisi de bilmektedir. Her ne kadar aktardığı haberler için isnâd kullanma hususunda titiz davranmasa da sahîh senedlere bağlı kaldığını daha eserinin mukaddimesinde bizzat kendisi söylemiştir.⁴³⁴ “Halîme’nin Hz. Peygamber’e sütannelik yapmaya başlamasıyla rızkının arttığı”⁴³⁵ ve “Seleme b. Ekvâ’ nın yedi kişiyle birlikte Hayber kapısını kaldırmaya güçlerinin yetmediği”⁴³⁶ rivayetlerini aktarmasından hemen sonra bunların sahih haberler olduğunu belirtmesi, onun rivayetleri eserine alırken sahihliğine dikkat ettiğine birer örnektir. “Mûcizeler Hakkındaki Tartışmalar” diye açtığı başlığın altında yer verdiği bir dizi haberi sahih rivayet kapsamına alması⁴³⁷ yine haberlerin sıhhatini yakından takip ettiğini gösterir. Keza çelişkili rivayet kullandığına rastlanılmaması onun bu konuda seçici davrandığına yorumlanabilir. Kendisinden nakillerde bulunan Cüzcanî de “Sahih-i sünen” sahibi Ebû Dâvud es-Sicistânî (ö. 275/889) ve *Târîh* adlı eser sahibi İbn Heysam en-Nâbî ile birlikte zikrederek onu sika râvîlerden saymıştır.⁴³⁸ Kâtib Çelebi de *Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh*’in yaratılışın başlagıncından sonuna kadar ki rivayetlerde sahih senedlere dayandığını söyleyerek onun faydalı bir kitap olduğunu, zayıf hurafeler ve aldatıcı kıssacılar konusunda da güzel bir dil kullandığını belirtir.⁴³⁹ Fuad Sezgin, medeniyetler hakkında ve başka kaynaklarda mevcut olmayıp sadece kendisinde bulunan birtakım değerli bilgiler içerdiğini söylerek kitabı övmektedir.⁴⁴⁰

⁴³⁴ Makdisî, 1: 6.

⁴³⁵ Makdisî, 4: 133.

⁴³⁶ Makdisî, 4: 227.

⁴³⁷ Makdisî, 4: 173.

⁴³⁸ Bkz. Cüzcanî, 2: 112.

⁴³⁹ Kâtib Çelebi, 1: 227.

⁴⁴⁰ Sezgin, 1/2: 187.

2.3. ESERİN İSLÂM TARİHİNDEKİ YERİ

2.3.1. Tarih Yazımı

2.3.1.1. İsnâdsız Tarih Yazımı

Makdisî'nin *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'inin İslâm tarihindeki yerini ve diğer eserlerden farklı yanlarını tespit edebilmek, kendisinden önce kaleme alınmış eserlerin bu alandaki konumunu bilmeyi gerektirir. Dolayısıyla İslâm tarihi alanında müellifin kendi dönemine kadar öne çıkan eserlerin kendilerine hâs özellikleri ile burada zikredilmesi icap eder.

Daha önce belirtildiği⁴⁴¹ üzere İbn İshâk,⁴⁴² İbn Hişam, Vâkıdî ve İbn Sa'd gibi İslâm tarihinin temel kaynaklarını telif etmiş isimler, gözde eserleriyle yalnızca tarih alanının biyografik türü eserlerinin ilk nüvelerini vermiştir. İbn Sa'd ile hemen hemen aynı devirde yaşamış Halife b. Hayyât'ın⁴⁴³ (ö. 240/854-55) da aynı alanda iki eseri ön plana çıkmaktadır: Bunlardan biri, en eski tabakat kitaplarının ikincisi olan *Kitâbü't-tabakât*'ıdır.⁴⁴⁴ Diğeri ise; onun kronolojik usûle göre hazırlanan ilk tarih örneği niteliğindeki *et-Târîh*⁴⁴⁵ adlı eseridir.⁴⁴⁶ İslâm tarihi alanında biyografik türde yazılan üçüncü eser ise, Belâzürî'den⁴⁴⁷ (ö. 279/892-93)⁴⁴⁸ gelmiştir. O; bu özellikteki *Ensâbü'l-eşraf*'ını⁴⁴⁹ hazırlamakla kalmamış, aynı zamanda şehir bazlı fetihleri içermesi itibariyle farklı bir tür olarak sistemli umûmî tarihçiliğin ilk örneği

⁴⁴¹ Bu müelliflere ve eserlerine “Başlıca Siyer Kaynakları” adlı başlıkta yer verilmişti.

⁴⁴² Dünya çapında ilk umûmî tarihçilerin müslümanlar olduğunu ifade eden Muhammed Hamîdullah; İbn İshâk'ın, eserini yaratılışla başlattığını ve içerisinde bildiği tüm ırklara yer verdiğini söyler. Muhammed Hamîdullah, *İslâm'a Giriş*, trc. Cemal Aydın (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 290; Buna göre, bilinen ancak günümüze ulaşmayan en eski umûmî tarih eseri İbn İshâk'ın *es-Sîre*'sidir.

⁴⁴³ Halife b. Hayyât'ın hayatı hakkında pek bilgi yoktur. O, “Şebâb” diye lakaplandırılmıştır. Vefat tarihi de h. 240 yılıdır. Zehebî, 11: 473.

⁴⁴⁴ *Kitâbü't-tabakât*; sahâbe, tâbiûn ve tebeu't-tâbiûn neslinden 3358 râvinin biyografisini içermektedir.

⁴⁴⁵ *et-Târîh*'te; hicretin tarih başlangıcı kabul edildiğine dair rivayetler sıralandıktan sonra Hz. Peygamber'in doğum yılı, Mekke ve Medine'de bulunduğu süreyle ilgili bilgilerle giriş yapılmış, hemen akabinde de hicretin ilk senesinden 232 senesine kadar yaşanan bazı olay ve gelişmeler aktarılmıştır.

⁴⁴⁶ Mustafa Fayda, “Halife b. Hayyât”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15: 302.

⁴⁴⁷ “Ebû'l-Hasan” ve “Ebû Bekir” diye künyelenmiştir. Tam ismi de Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd şeklindedir. Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 2: 530.

⁴⁴⁸ Belâzürî'nin doğum yeri ve tarihine dair net bir bilgi yoktur. H. 279 (m. 892-93) yılında vefat etmiş olduğu yönündeki bilgi genel kabul görmüştür. Mustafa Fayda, “Belâzürî”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5: 39; Daha çok “Ebû'l-Hasan” olarak künyelenmiştir. Tam ismi de kaynaklarda ortak kısmıyla Ahmed b. Yahya b. Câbir şeklinde geçmektedir. Bkz. İbnü'n-Nedîm, 164; Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 2: 530; Zehebî, 13: 162,165.

⁴⁴⁹ *Ensâbü'l-eşraf*; sahâbe, tâbiûn ve Abbâsîlerin ilk dönemlerine kadar da tebeu't-tâbiûn neslinin biyografisini ihtiva eder.

olan *Fütûhu'l-büldân*⁴⁵⁰ adlı eseri de kaleme almıştır.⁴⁵¹ Siyer ilmi dâhil olmak üzere İslâm tarihi alanında ilklere imza atmış bu müellifler, klasik tarih yazımında dikkat edilen sened unsuruna azami gayret göstererek söz konusu eserlerini telif etmişlerdir.⁴⁵² Belâzürî'nin yaşadığı dönem, isnâd geleneği açısından oldukça mühim bir dönemdir. Belâzürî'nin eserinde önem verilerek yer edinmiş bu uygulamada, aynı devrin tarihçisi olan İbn Kuteybe'nin⁴⁵³ (ö. 276/889) *el-Ma'ârif*⁴⁵⁴ ismini verdiği eserinde seyretilmeye gidildiği görülmektedir.⁴⁵⁵ Bu yönüyle isnâd geleneği için mezkûr dönem, tarih ilminde bir kırılma devri olup öncesi ve sonrası şeklinde dönemsel taksimlendirmeyi de mümkün kılan bir dönem olma özelliğine sahiptir.

Belâzürî'den hemen sonra Dîneverî (ö. 282/895)⁴⁵⁶ *el-Ahbârü't-tivâl*⁴⁵⁷ adında bir eser vererek umûmî tarihçiliğin ikinci müellifi olmuştur. O, eserinde sened

⁴⁵⁰ *Fütûhu'l-büldân*'da; h. I. yüzyıldan III. yüzyıla kadar yapılan fetihler anlatılmıştır.

⁴⁵¹ Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihi -İlk Dönem-*, 9. bs. (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 92.

⁴⁵² Bkz. İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768), *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk.-thrc. Amed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 1: 17-345; 2: 348-727; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyârî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, 3. bs. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1410/1990), 1: 11-376; 2: 5-387; 3: 5-315; 4: 5-322; Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823), *Kitâbü'l-meğâzî*, thk. Marsden Jones, 3. bs. (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984), 1: 1-413; 2: 414-871; 3: 873-1127; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421/2001), 1: 3-436; 2: 5-334; 3: 5-578; 4: 5-405; 5: 5-397; 6: 5-566; 7: 5-620; 8: 5-542; 9: 5-530; 10: 5-459; Halife b. Hayyât, Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî (ö. 240/854-55), *Kitâbü't-tabakât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî (Bağdad: Matbaatü'l-Ânî, 1387/1967), 2-344; Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, 2. bs. (Riyad: Dâru Tîbe, 1405/1985), 49-483; Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892-93), *Kitâbü Cümel min ensâbi'l-eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996), 1: 7-494; 2: 7-422; 3: 7-488; 4: 7-425; 5: 15-415; 6: 12-454; 7: 7-464; 8: 29-423; 9: 34-456; 10: 8-488; 11: 1-395; 12: 8-393; 13: 15-442; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, thk. Şevkî Ebû Halîl (Dımaşk: Mektebetü'l-Esed, 1997), 29-541.

⁴⁵³ Hakkında yeterince bilgi bulunmayan İbn Kuteybe'nin tam ismi Abdullah b. Müslim b. Kuteybe olup Ebû Muhammed ismiyle künyelenir. İbnü'n-Nedîm, 115; Zehebî, 13: 292; Askalânî, 5: 8; Kûfe doğumludur. İbnü'n-Nedîm, 115; H. 276'da vefat etmiştir. Zehebî, 13: 293; Askalânî, 5: 9.

⁴⁵⁴ Eser, yaratılıştan müellifinin dönemine kadar uzanan süreci anlatır.

⁴⁵⁵ İbn Kuteybe'nin sened zikrettiği yerler azımsanacak sayıda değildir. Örnek için bkz. İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-Ma'ârif*, thk. Servet Akâşe, 4. bs. (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1119/1708), 9, 18, 25, 35-37, 431, 551; Buna karşılık özellikle sened kullanımında titiz davranan İbn İshâk ve Vâkıdî gibi tarihçilerden nakillerde bulunurken yalnızca isimlerini zikrederek rivayetlerindeki senedlere eserinde yer vermemiş olduğu da görülür. Örnek için bkz. İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*, 15, 208, 209, 220, 225; Isnâd konusundaki tutumunu genişçe görmek için bkz. İbn Kuteybe, 9-667.

⁴⁵⁶ Dîneverî hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Onun tam ismi Ahmed b. Dâvud b. Venend Ebû Hanîfe ed-Dîneverî şeklindedir. H. 290 yılından önce 281 veya 282'de vefat etmiştir. Hamevî, *Mu'cemü'l-üdeba'*, 1: 258.

⁴⁵⁷ *el-Ahbârü't-tivâl*; Hz. Âdem'in Harem'i mesken edinmesinden Abbâsî halifesi Mu'tasım-Billâh'ın (ö. 227/842) vefatına kadarki süreci konu edinir.

vermemeyi tercih eden ilk tarihçidir.⁴⁵⁸ Bu hususta önceki umûmî tarih müelliflerinden ayrılmaktadır. Aynı noktada Dîneverî'yi takip eden *Târîh*⁴⁵⁹ adlı eserin sahibi Ya'kûbî⁴⁶⁰ de umûmî tarih türünde adı zikredilmesi gereken bir müelliftir. Eserinde râvî namına ne varsa neredeyse tamamını⁴⁶¹ hazfederek⁴⁶² doğrudan haberleri aktarmıştır.⁴⁶³ Umûmî tarih deyince akla gelen bir sonraki en önemli isim elbette Taberî'dir⁴⁶⁴ (ö. 310/923). Aynı türde telif ettiği eseri *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*'ü,⁴⁶⁵ kendisinden önce yazılan umûmî tarih teliflerinden ayıran temel fark ise; müellifinin ulaştığı tüm haberleri senedlerinin keyfiyeti gözetilmeksizin içermesidir.⁴⁶⁶ Umûmî tarih türünde ün salmış bir diğer isim ise, Mes'ûdî'dir.⁴⁶⁷ *Mürûcü'z-zeheb*⁴⁶⁸ adlı eserinde; Dîneverî ve Ya'kûbî'deki gibi bir anlayışla haberleri genellikle senedsiz olarak vermiş, metninde nadiren isnâd

⁴⁵⁸ Dîneverî; senedlerini zikretmek yerine, özellikle “dediler ki” gibi belirsiz kaynağa işaret eden rivayet lafızlarıyla haberleri aktarmıştır. Bkz. Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend (ö. 282/895), *el-Ahbârü't-tvâl*, thk. Abdülmün'im Âmir (Kahire: Dâru İhyâu el-Kütübî'l-Arabî, 1960), 1-406.

⁴⁵⁹ (Kayıp olan ilk kısmıyla) *Târîhu'l-Ya'kûbî*; yaratılıştan h. 259 yılına kadar cereyan eden hadiselerden bahsetmektedir.

⁴⁶⁰ Tam ismi, Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ahbârî el-Abbâsî'dir. Hamevî, onun h. 284'te vefat etmiş olduğunu söylese de Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 2: 557; kendisinin h. 292 yılından sonra vefat ettiği anlaşılmıştır. Ya'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kûbî (ö. 292/905'ten sonra), *el-Büldân*, hşy. Muhammed Emîn Dannâvî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 217 (1 nolu dipnot).

⁴⁶¹ Bazen haberlerin son râvîsini zikretmiş, bazen onu da hafzetmiştir. Ama görüldüğü kadarıyla eserinin sadece iki yerinde tam sened vermiştir. Bkz. Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 1: 439, 452.

⁴⁶² Bkz. Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 1: 29-453; 2: 5-479; Aktardığı haberlere sened eklememesini, eserinin giriş kısmında açıklamış olmalıdır. Ancak yaratılış konusunu da içeren bu ilk kısmın kayıp olması nedeniyle mezkûr husus karanlıkta kalmaktadır.

⁴⁶³ Eserini ihtisâr hâlinde telif edenler, ya son râvîyi vermeye ya da senedi zikretmeyip tüm râvîyi hafzetmeye yönelirler. Dolayısıyla Ya'kûbî de eserinde sened zikretmemeyi tercih etmiştir. Eserini ihtisâr olarak telif ettiğine dair ifadesi için bkz. Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2: 5, 6.

⁴⁶⁴ “Ebû Ca'fer” diye künyelenen Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, h. 224'te Taberistan'ın Âmul kentinde doğdu. İbnü'n-Nedîm, 326; Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6: 2441; Zehebî, 14: 267; H. 310'da Bağdat'ta vefat etmiştir. İbnü'n-Nedîm, 326; Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 6: 2441, 2449; Zehebî, 14: 282.

⁴⁶⁵ *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*'ta, yaratılıştan h. 302 yılına gelinceye kadar gelişen olaylar anlatılmaktadır.

⁴⁶⁶ Bunu kendisi dile getirmiştir. Bkz. Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmulî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebû Fazl İbrahim, 2. bs. (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1119/1969), 1: 7; Çünkü Taberî, tarih malzemesinin (haber metniyle haberdar edenin) birtakım kişisel çıkarım ve aklî delillere tabi tutulmadan aktarılması gerektiğini düşünmektedir. Bkz. Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1: 8.

⁴⁶⁷ Künyesi Ebû'l-Hasan, tam ismi de Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Mes'ûdî'dir. İbnü'n-Nedîm, 219; Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 4: 1705; Zehebî, 15: 569; Ziriklî, 4: 277; Muhtemelen h. 280'li (m. 893) yıllarda Bağdat'ta doğmuştur. Casim Avcı, “Mes'ûdî, Ali b. Hüseyn”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 29: 353; H. 346 yılında Mısır'da vefat etmiştir. Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 4: 1705; Zehebî, 15: 569; Ziriklî, 4: 277; Vefat tarihinin h. 345 yılı olduğu da söylenir. Zehebî, 15: 569.

⁴⁶⁸ *Mürûcü'z-zeheb*; yaratılış başlangıç olarak alır, h.336 yılına değin bazı haberlerin sözünü eder.

kullanmıştır.⁴⁶⁹ İslâm tarihinin temel kaynaklarına dair buraya kadar verilen bilgilerden şu iki husus dikkati çekmektedir: Haber aktarmada şifâhî rivâyete bağlı olarak gelişen isnâd geleneğini takip etme durumları ve eserlerin tek alanı temsilen yani sadece İslâm tarihi disiplini içerisinde yazılmış bulunmalarıdır. Her iki husus da *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in İslâm tarihindeki yerini belirlemeleri açısından oldukça yardımcı olacak kriterlerdir.

Daha önce zikredilen eserlerden hareketle h. III. yüzyılın sonlarından IV. yüzyılın ikinci yarısının son çeyreğine kadarki sürecin tarih yazımında isnâd geleneğinin bir kırılma yaşadığı anlaşılmaktadır. İbn İshâk, İbn Hişam, Vâkıdî, İbn Sa'd, Halîfe b. Hayyât, Belâzüî ve Taberî⁴⁷⁰ haber aktarmada isnâdı prensip edinirken; İbn Kuteybe bu hususta isnâdın terkine kapı aralamış; Dîneverî, Ya'kûbî ve Mes'ûdî ise sened vermeyi göz ardı ederek bu noktada kendilerinden ayrılmıştır. Makdisî de bu süreç içerisinde Dîneverî, Ya'kûbî ve Mes'ûdî ile aynı tutumu sergilemiştir. Hatta bu anlayış daha çok Mes'ûdî ve Makdisî'nin tarih yazımında ağırlık kazanmıştır. Aktardığı haberlere ait sened zincirinin çoğunu⁴⁷¹ tüm râvîsiyle zikretmeyen Makdisî, muhtelif yerlerde de senedini hiç vermeden haberleri aldığı gibi *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'ine aktarmıştır. Sened hususundaki bu tasarrufu; *el-Ahbârü't-tivâl*, *Târîhu'l-Ya'kûbî* ve *Mürûcü'z-zeheb* gibi *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'i de tarih yazımında ilk temel eserlerden farklı kılan bir özelliktir. Müellifinin tutumu, yaşadığı dönemin tarih anlayışını şekillendiren tutumlardan biri olmuş, müellif de klasik tarih anlayışındaki isnâd prensibinin terk edilerek bağımsız bir şekilde disiplinize edilmeye başlanan yeni tarih ilmi anlayışının ilk temsilcileri arasına girmiştir.⁴⁷²

2.3.1.2. Ansiklopedik Telif Anlayışı

H. IV. yüzyıl; isnâd geleneğinin sekteye uğradığı dönemlerden biri olduğu kadar, bir veya daha fazla ilim dalının İslâm tarihi alanına katılarak eserlerin telif edildiği bir devrin başlangıcı da olmuştur. Bu devrin temâyüz eden eserlerine

⁴⁶⁹ Mes'ûdî, 1: 24-283; 2: 5-331; 3: 5-341; 4: 5-324.

⁴⁷⁰ Taberî, yaşadığı dönemde ortaya çıkan yeni tarih anlayışından etkilenmemiş; aksine sened zikretmede hassasiyet göstererek klasik tarih yazımının sıkı bir takipçisi olmuştur. Isnâd verdiği yerler için özellikle bkz. Taberî, 1: 10-629; 2: 5-657; 3: 9-622; 4: 5-576; 5: 5-624; 6: 7-617; 7: 7-656.

⁴⁷¹ Senedi tam olarak zikrettiği yer için bkz. Makdisî, 5: 71.

⁴⁷² Sayar, 27: 433; Mustafa Hizmetli, *İslam Tarihinin İlk Kaynakları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 138.

bakıldığında, müelliflerinin tarihî seyir içerisinde “çok alanlılık” anlayışını bâriz bir şekilde eserlerine aksettirdiklerine şahit olunmaktadır. Buna örnek temsil eden eserlerin başında Mes’ûdî’nin *Mürûcû’z-zeheb* adlı eseri gelir. Bu eseriyle Mes’ûdî; coğrafya ve tarihi birleştiren⁴⁷³ ve böylelikle tek alanlı bir eser telif etmekten sıyrıldığı bilinen ilk tarihçi olmuştur. Onun başlattığı bu tarz telif anlayışını Makdisî ise daha da ileri götürmüş, kendi dönemine kadar örneği bulunmayan bir esere imzasını atmıştır. *Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh*’i üzerinden daha çok felsefe ve tarihi mezceden müellif olarak tanınmaya başlamıştır.⁴⁷⁴ Mes’ûdî’nin felsefî okumalarını tarih kitabına yalnızca yaymasına karşılık Makdisî’nin tarihe felsefî açıdan yaklaşma gayreti içine girdiği görülmüştür.⁴⁷⁵ Öte yandan iddia edilenden de ziyâde *Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh*; kelâm, felsefe, tefsir, coğrafya, astronomi⁴⁷⁶ ve astroloji⁴⁷⁷ alanlarının tarih alanıyla mezcedildiği yani iç içe alındığı⁴⁷⁸ ilk eserdir. Dahası, içerisinde bazı ilimlerin kendilerine hâs konularına tarihî seyir ve tarih ilminin kapsamı dışında yer verilen⁴⁷⁹ eser; her iki şekilde “ansiklopedik telif anlayışı” dokusuna sahip eserlerin en tipik örneği olma özelliğini kazanmıştır. Üstelik içerisindeki şu ifadeler, bu tarzla kaleme alındığını bizzat müellifi tarafından açıklar mâhiyettedir: “... *Kitap, tüm ilimleri içine alır. Tek bir ilmi yoklamayı ve tamamlamayı kaldırmaz.*”⁴⁸⁰

Fathi Triki; Makdisî’nin ansiklopedik telif tarzıyla ilgili olarak Bîrûnî, Hamza b. el-Hasen el-İsfahânî (ö. 360/971’den önce) ve İhvân-ı Safâ’nın astronomi ve

⁴⁷³ Franz Rosenthal, *İlmu’t-târîh ‘inde’l-müslimîn*, trc. Salih Ahmed el-’İlî, 3. bs. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1403/1973), 151; Süveykt, Süleyman b. Abdullah el-Müdeyd, *Menhecû’l-Mes’ûdî fî kitâbeti’t-târîh* (Doktora Tezi, Câmîiatu İmam Muhammed b. Su’ûd el-İslâmiyye, 1407/1986), 262, 263.

⁴⁷⁴ Makdisî’nin *Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh*’inde tarihle felsefeyi birleştirmeye çalıştığını belirtmeleri açısından bkz. Sâmîrî, İhsân Zünûn, *el-Hayatü’l-ilmiyye zamani’s-Sâmâniyyîn: et-Târihu’s- sekâfî li Horâsân ve bilâdi Mâverâünnehr fî’l- karneyni’s-sâlis ve’r-râbi’ li’l-hicre* (Beyrut: Dâru’t-Tulâ, 2001), 157; Bâbü’tî, Azize Fevâl, *Mevsûatü’l-a’lâm (el-Arab ve’l-müslimîn ve’l-âlemiyyîn)* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2009), 1: 42; Sayar da Makdisî’nin; tarihi, felsefe veya kelâmı bütünleştirdiği bir bakışla ele aldığını ifade eder. Sayar, 433; Hatta Alman müsteşrik Rosenthal, eseri üzerinden Makdisî için “tarihi felsefeye boyun eğdiren kişi” nitelendirmesinde bulunmuştur. Bkz. Rosenthal, *İlmu’t-târîh*, 161.

⁴⁷⁵ Bâbü’tî, *Mevsûatü’l-a’lâm*, 1: 42.

⁴⁷⁶ Astronomi alanını; tefsirle mezmetmiş, yerin ve göklerin yaratılması ile Hz. Âdem’in yaratılışı arasında kronolojik bir sıraya yerleştirmiştir. Bkz. Makdisî, 3: 1-64.

⁴⁷⁷ Buna en güzel örnek olarak burç yorumuyla Hz. Peygamber’in doğum tarihinin ilişkilendirildiği yer için bkz. Makdisî, 4: 132.

⁴⁷⁸ Örnek olarak bkz. Makdisî, 2: 74-132.

⁴⁷⁹ Mantık, felsefe ve kelâm ilmine konu olan kavram ve detaylara eserin birinci faslında tam anlamıyla tipik bir şekilde yer vermiştir. Makdisî, 1: 18-55.

⁴⁸⁰ Makdisî, 5: 5.

astroloji alanında; Mes'ûdî, Sinân b. Sâbit b. Kurre (ö. 331/943) ve İbn Miskeveyh'in (ö. 421/1030) mantık, kelâm ve siyasî felsefede; Ya'kûbî ve Mes'ûdî'nin coğrafya ve rihle edebiyatındaki dokumalarının *Kitâbü'l-Bed'* ve *t-târîh*'te kendi zamanında birleştiği bir üslûp görmüş, eser için böyle bir üslûbun ürünü olduğunu söylemiştir.⁴⁸¹ İhvânü's-Safâ ve Hullânü'l-Vefâ risalelerinin beş yazarından biri olarak da kendisinin tarih ilmindeki yerine işaret edilmiştir.⁴⁸² Cornelia Shöck ise, metodunda belirgin bir özellik olarak müellifin eserinde Aristoteles mantığı, ortodoksi tefsirinin hatta kıssalarının unsurlarını kullanmaya gayret ettiğini görmüştür.⁴⁸³

2.3.2. Mezhepsel Olarak Konumlandırılması

Burada *Kitâbü'l-Bed'* ve *t-târîh*'in ve dolayısıyla müellifinin İslâm tarihindeki yerini mezhepsel bir temellendirme ile belirlemeyi içerdiğinden bir detaya değinilmesi gerekir. Makdisî'nin mezhebî kimliğini üç farklı uçla oturtmaya çalışan yakın dönem ve günümüz araştırmacıları bulunmaktadır:

- Şemsettin Günaltay, "... Fakat kendisi güçlü bir müslüman, koyu bir Sünnî'dir."⁴⁸⁴ diyerek onun Sünnî mezheplerden birine mensup olduğunu ileri sürmüştür. Açıkça belirtmekten imtina' etse de Günaltay'ın "koyu bir Sünnî" demekle Makdisî'nin "Selefi" olduğunu kastettiği anlaşılmaktadır.⁴⁸⁵ Yakın dönem araştırmacılarından Neşşâr, *Kitabü'l-Bed'* ve *t-târîh*'i Sünnî kaynaklar arasında zikretmiştir.⁴⁸⁶ Araştırmacı Bisâtî ise bu konuda ihtiyatlı davranmakla birlikte, müellifin Ehl-i sünnet yolunu tuttuğu kanaatindedir.⁴⁸⁷
- Bu grubu bazı oryantalistler oluşturmaktadır. Bunlardan Adang, Makdisî'yi bir Şîî sayar.⁴⁸⁸ Aaron M. Hagler, Sıffîn Savaşı'nı seçici rivayetlerle aktarmasından

⁴⁸¹ Bkz. Fathi Triki, *L'Espit historien dans la civilisation arabe et Islamique* (Tunis: Maison tunisienne de l'édition, 1991), 295.

⁴⁸² Sâir Basmacî, *Târîhu ilmi'l-mekânîk: Merâhilü tetavvur (el-Kînemâtîk ve'l-dînâmîk ve's-sitâtîk) ve ishâmât el-ulemâü'l-Arab ve'l-müslimîn fihâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2017), 157 (3 nolu dipnot).

⁴⁸³ Cornelia Schöck, *Adam im Islam* (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1993), 95 (533 nolu dipnot).

⁴⁸⁴ Günaltay, 93.

⁴⁸⁵ Zirâ onun dayanak olarak gösterdiği kısım, kelâmî bir mesele olup Makdisî; kaza ve kader konusunda nastakilerle (âyet ve hadis) yetinilmesi taraftarı olmuş, Selefiler gibi bir tutum takınmıştır. Makdisî, 1: 108.

⁴⁸⁶ Neşşâr, Alî Sâmi, *Neş'etü el-fikri'l-felsefî fi'l-islâm*, 9. bs. (Kâhire: Dâru'l-Ma'ârif, 1119/1708), 2: 389-391.

⁴⁸⁷ Bisâtî, 53-55.

⁴⁸⁸ Adang – Schmidtke, *Muslim Perceptions and Receptions of the Bible*, 29.

hareketle onu Mes‘udî ile birlikte “aşırı Şîî” olarak nitelendirmiştir.⁴⁸⁹ Hans Daiber ise, Ebû Hâtim er-Râzî’ye (ö. 277/890) paralel olarak müellifi İsmâîlîler’e yakınlaştırmaya çalışmıştır.⁴⁹⁰ Buna karşılık André Miquel, Makdisî’nin Şîî fırkalar içinde daha çok Zeydiyye’ye yöneliyor gibi görüldüğünü söylemiştir.⁴⁹¹

- Michael Morony; müellifin, yaratılış kıssalarını sembolik olarak ele aldığını⁴⁹² ve peygamberlerin kıssalarını da alegorik olarak yorumladığını⁴⁹³ belirterek onun Mu‘tezilî olduğu kanısına varmıştır.⁴⁹⁴ Tarif Khâlidi; onun bazı kelâmî meselelerdeki duruşunun ve bu konularda kullandığı birkaç argümanın,⁴⁹⁵ Mu‘tezilîlerin argümanlarıyla örtüşmesine dayanarak müellifin de Mu‘tezilî olduğunu vurgulamıştır.⁴⁹⁶ Sayar da Günaltay’ın zikredilen görüşü için böyle bir nitelendirmenin ilmî dayanağının olmadığını belirtir.⁴⁹⁷ Sonrasında; h. IV. yüzyıl müelliflerinin bir mezhebe mensubiyetini belirlemenin çok zor olduğunu itiraf etse de kendisi yine Khâlidi’yi takip ederek Mu‘tezile’nin bazı görüşlerini benimsemesi ve delillerini kullanmasından hareketle müellifin Mu‘tezilî olduğunun ileri sürülebileceğini söylemekten de imtina etmemiştir.⁴⁹⁸ Neticede son iki araştırmacı, görüşlerine paralel olarak *“Mu‘tezilî bakış açısıyla yazılmış ilk ve günümüze kadar gelen belki de tek eserdir. Bu eseriyle Makdisî; genelde kelâmî, özelde Mu‘tezilî bir perspektifin tarih yaklaşımını ve yöntemini ne ölçüde etkileyebileceğini ortaya koyan tek müellif olmuştur.”* çıkarımında bulunmuştur.⁴⁹⁹

⁴⁸⁹ Bkz. Aaron M. Hagler, “Repurposed Narratives: The Battle of Siffin and the Historical Memory of the Umayyad Dynasty”, *Mathal* 3/1 (2013): 5, 7.

⁴⁹⁰ Josef van Ess, *Der Eine und das Andere*, 1: 560.

⁴⁹¹ André Miquel, *La Géographie humaine du monde Musulman jusqu'au milieu du XIe siècle* (The Hague: Moutan, 1967), 1: 212.

⁴⁹² Bu iddia doğrultusunda ileri sürülen kaynak sayfası için bkz. Makdisî, 2: 50.

⁴⁹³ Söz konusu iddiaya kaynaklık ettiği belirtilen kısımlar için bkz. Makdisî, 2: 33-34.

⁴⁹⁴ Encyclopædia Iranica, “BAD’ WA’L-TA’RÎK - Encyclopædia Iranica”, erişim: 13 Şubat 2020, iranicaonline.org/articles/bad-wal-tarik.

⁴⁹⁵ Bu konular şunlardır: Ma’dûmun şey’ olması bkz. Makdisî, 1: 37-38; Gâibin şahid üzerine kıyası bkz. Makdisî, 1: 80-81, 132; Bazı arazların bâkî kalması. Bkz. Makdisî, 1: 124-135.

⁴⁹⁶ Khâlidi, 239-243.

⁴⁹⁷ Ancak Günaltay; devam paragrafında bu görüşüne bir dayanak olarak Makdisî’nin kaza ve kader hakkında en isabetli yolun Furkân-ı Mübîn’de (Kur’ân-ı Kerîm) yazılı olanlarla iktifa edilmesi olduğu şeklindeki ifadesini göstermiştir. Bu tutum, te’vil kabul etmeyen Seleflerin tutumudur. Bkz. Günaltay, 93. Muhtemelen Sayar, bu kısmı gözden kaçırmıştır.

⁴⁹⁸ Khâlidi, “Mutezilî Tarih Yazıcılığı”, 239; Sayar, 27: 433.

⁴⁹⁹ Khâlidi, 238; Sayar, 27: 433; Mustafa Hizmetli, *İslam Tarihinin İlk Kaynakları*, 138-139.

Üç grubun bu konudaki gerekçelerine bakıldığında, müellifin tasnif edilebilecek açıklamalarından iddialarına pay çıkardıkları ve inisiyatifleri doğrultusunda böyle bir düşünceye vardıkları anlaşılmaktadır. Üstelik çok şaşırtıcıdır ki; iddialarına destek mâhiyetinde verdikleri örnekler, onun özellikle kelâmî konularda kullandığı farklı tutumlarından örneklerdir. Yüzeysel olarak bu kadarı bile Makdisî'nin mezhebî görüşlerden yararlanmakla aslında bir sentez yapmış bulunduğunu göstermekte ve kullanımının mezhebî çizgi ve kaygıdan uzak olduğunu açıklamaya yetmektedir. Onun herhangi bir mezhebe mensubiyetini dile getirmediği eserini okuyan herkesin malumudur.

Müellifin kelâmî meselelerdeki duruşunun farklı mezheplere mensubiyet iddialarına kaynaklık ettiği belirtilmişti. Bu meselelerin özü olan âyet ve haberlerin, siyer ilminin ayrılmaz bir parçası olduğu su götürmez bir gerçektir. Araştırma konumuz olan eserin sadece “Siyer-i Nebî” bölümünde bile müellifin genel olarak olaylara karşı yorumsuz bir nakilci durduğu ve bir elin beş parmağını geçmeyecek sayıda da yorumda bulunup bunlarda bile teslimiyetçi takındığı görülmektedir.⁵⁰⁰ Bu durum, birinci grubun iddiasını destekleyebilecek bir örnektir. Ancak yine aynı bölümde sahâbî tâzimi noktasında müellifin ikinci grubun iddiasını destekleyebilecek bir tutum sergilemiş olduğu da dikkati celbetmektedir. Makdisî ilk kez zikrettiği meşhur sahâbînin adından hemen sonra genel olarak tâzim ifadesini kullanır. Ancak mezkûr bölümde İfk hadisesi⁵⁰¹ de dâhil olmak üzere Hz. Âişe'nin zikredildiği hiçbir yerde adından sonra herhangi bir tâzim ifadesi geçmemektedir.⁵⁰² Miquel'in de ifade ettiği gibi Şîi bir fırka olan Zeydiyye'nin tutumu gibi bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Yine Makdisî, eserinde melek⁵⁰³ ve peygamberler⁵⁰⁴ için zikrettiği “aleyhi's-selâm” tabirini ve Hz. Peygamber için kullandığı “sallallahü aleyh” gibi ifadeleri, kendileri dışında bir istisna olarak Hz. Ali için de kullanmıştır.⁵⁰⁵ Öbür yandan Muâviye'ye, eşi Hind ve oğlu Yezîd'e ise lanet etmiştir.⁵⁰⁶ Söylemleri, Şîi bir kullanım gibi sezilmekte, açıkçası böyle bir görünüm vermektedir. Zikredilen

⁵⁰⁰ Makdisî, 4: 131-242.

⁵⁰¹ Makdisî, 4: 214, 215, 216.

⁵⁰² Bkz. Makdisî, 4: 140, 146, 159, 181.

⁵⁰³ Makdisî, 5: 11.

⁵⁰⁴ Birkaç örnek için bkz. Makdisî, 5: 6, 14, 28, 29.

⁵⁰⁵ “Aleyhi's-selâm” ifadesi için bkz. Makdisî, 4: 222; 5: 7, 40; “sallallahü aleyh” ve benzeri ifadeler için bkz. Makdisî, 2: 2, 10, 177; 4: 214.

⁵⁰⁶ Bkz. Makdisî, 1: 17; 2: 177; 4: 203; 5: 226; 6: 72.

örneklerle sahâbeyi nasıl andığına bakıp bu itibarla kendisi için bir “Şîî” denilebilir mi? Örnek, bu iddiayı ileri sürüp savunacak yeterli nitelikte bir örnek midir? Elbette değildir. *Kitabü’l-Bed’ve’t-târîh*’in sayfaları karıştırıldığında görülür ki; Şîa görüşünün aksine Makdisî, özellikle ilk halife seçimini anlatırken bile Hz. Ebûbekir,⁵⁰⁷ Hz. Ömer⁵⁰⁸ ve Hz. Osman’ı⁵⁰⁹ da hayırla yâd etmiştir. O hâlde denilir ki müellif; Şîi bir taassubiyet göstermemiş aksine lafzî muameleyle aralarındaki ilişki ve cereyan eden olaylar karşısında insâf sahibi herkes gibi duygudaşlık kurmuştur. Diğer taraftan Şîa’nın bedâ ilkesini de kabul etmez.⁵¹⁰ Böylelikle o, Allah’ın irade sıfatında dahi değişme meydana gelemeyeceğini benimsemekle Mu‘tezile’nin va‘d ve vaîd prensibine yakınlık göstermektedir. Josef van Ess, müellifin yaşadığı Sâmanî döneminden hareketle bir Şîî olarak nitelendirilebileceğini belirttiikten sonra Sicistan’ı yabancı yöneticilerin idare ettiğini hatırlatarak bundan mütevellid araştırmacıların kendi iddialarına bağlı kalmayı anlamlı bulmadıklarını söylemiştir.⁵¹¹

Aykırı tutumlar istisna edilmeyecek kadar çok olup yalnızca Sünnî veya Şîî mezhepleriyle sınırlı değildir. Aynı durum üçüncü grup sahiplerinin iddiaları için de geçerlidir. Bilhassa Sünnî veya Şîî tutuma dair getirilen örneklerle müellifin Mu‘tezilî bir kimliğe sahip olmadığı zaten anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olarak Schöck, Makdisî’nin kendisini açıkça bir Mu‘tezilî olarak görmüş olmadığını öne sürer. Buna onun ilâhî öz nitelikler/Allah’ın isim ve sıfatları teorisindeki⁵¹² üslûbunu dayanak olarak gösterir.⁵¹³ Yine aykırı tutumlar, iddia sahiplerinin bulgularında noksan kalan kısmın esere ve dolayısıyla müellifine bütüncül bir bakış olduğunu açıklamaktadır. Oysaki eser, bir bütün hâlinde müellifinin çizgisinin değişkenliğine sahne olmaktadır. Buna dikkat çekenlerden David Thomas; müellifin İslâmî ve diğer öğretileri birbiriyle karşılaştırırken dinî kaygı taşıdığını, eserinin bazı yerlerinde Mu‘tezilî –özellikle Bağdat Ekolü ve Ebû’l-Kâsım el-Belhî’ye- ve bazılarında ise Şîî yönelimlerinin görüldüğünü belirtmiştir.⁵¹⁴ Müellifin kültürel değeri vurguladığı

⁵⁰⁷ Makdisî, 5: 66, 76.

⁵⁰⁸ Makdisî, 5: 62, 66.

⁵⁰⁹ Makdisî, 5: 77, 78.

⁵¹⁰ Makdisî, 1: 104-107.

⁵¹¹ Josef van Ess, 1: 560.

⁵¹² Bkz. Makdisî, 1: 95-108.

⁵¹³ Schöck, *Adam im Islam*, 95 (533 nolu dipnot).

⁵¹⁴ Thomas, 363.

ancak eski ve yabancı dinler hakkında bilgileri, İslâm'ı üzerlerine yerleştirmeden sunduğu da söylenir.⁵¹⁵ Aynı şekilde Mu'tezilî ve Şîî yönelimlerinin var olduğuna işaret eden Miquel, yine de onun tarafsız ve dengeleyici bir düşünce tarzına sahip olduğunu dile getirmiştir.⁵¹⁶ Josef van Ess, bir noktada Makdisî'nin Ebû Bekir er-Râzî'den (ö. 313/925) övgüyle bahsedip ondan alıntı bile yapmış bulunduğunu öne sürmüş ve onun mezhebî tutumunu belirlemenin kolay olmadığını itiraf etmiştir.⁵¹⁷ Eserin mevcut tüm nüshaları İstanbul'da bulunmakla birlikte yine de yalnızca müslümanlar tarafından bilinmediği; eser ve dolayısıyla müellifinin İslâm dünyasında tanınmamasının arkasında yatan neden, Makdisî'nin yaşadığı çağın herhangi bir dinî hareketine bağlı olmayan özgünlüğü ve özgür düşüncesinde aranmıştır.⁵¹⁸ Ülkemizde eser üzerinde yapılan araştırma ve incelemelerin az sayıda olması bunu doğrular mahiyettedir. Ön plana çıkan çalışmaların da müellif ile ilgili Mu'tezilî olduğu iddiasını taşıması, eserle araştırmacı arasında bir mesafe koymuş olabileceğini düşündürmektedir. İddianın da netice itibarıyla müellifin Mu'tezilî olduğu yönünde bir algı oluşturduğu düşüncesi ise, akabinde eserin göz ardı edilmiş olduğunu akla getirmektedir.

Tabiidir ki her mezhepte benzerlikler olmasının yanında mezhebi mezhep yapan olmazsa olmaz farklılıklar da bulunmaktadır. Ancak söz konusu Makdisî olduğunda, tek bir mezhebî perspektifte kalem oynatmadığı gayet açıktır. Mezhep anlayışlarının Makdisî'nin kaleminde bir araya geldiği ileri sürebilir ancak onun bir Selefi ya da Şîî veyahut da Mu'tezilî olduğu iddia edilemez. Onun mezhebî kimliği hakkında öne atılan iddialar; eserinin tamamında hâkim olan görüşünü yansıtmadığı için herhangi bir mezhebe mensubiyetini iddia etmek, araştırmacıyı yanılgıya düşürmektedir. Bu nedenle müellifi bir mezhebe addedip bu mezhep üzerinden İslâm tarihinde özel bir yere konumlandırmak geçerliliği olmayacak bir çabanın içine girmek olacaktır.

⁵¹⁵ C. E. Bosworth ve diğerleri, "AL-MUTAHHAR B. TÂHIR (or al-Mutahhar) AL-MAKDİSÎ", *The Encyclopaedia of Islam (Second Edition)* (Leiden: E. J. Brill, 1993), 7: 762.

⁵¹⁶ Miquel, 1: 212.

⁵¹⁷ Josef van Ess, 1: 560; Kaynak olarak gösterilen ilgili sayfa için bkz. Makdisî, 4: 94.

⁵¹⁸ C. E. Bosworth ve diğerleri, "AL-MUTAHHAR B. TÂHIR (or al-Mutahhar) AL-MAKDİSÎ", 7: 762.

SONUÇ

İlmin ve düşüncenin doruğa çıktığı yüzyıllarda siyer yazıcılığına farklı perspektifler katıldığını dönemin eserlerinde görmek mümkündür. *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*, IV./X. yüzyılın atmosferini aksettiren bir telif ürünüdür. Onu araştırma konusu edinerek Hz. Peygamber'in güzide hayatını anlatan ansiklopedik bir kalemi incelemek değerli bir uğraşı olacaktır. Öte yandan eser beraberinde aidiyetinin belirsizliğini bir sürpriz olarak araştırmacısının gündemine getirecekti.

Siyer-i Nebî fasıllarını inceleme konusu olarak seçmemiz, giriş kısmına sîret ilmi ve bu alanda telif edilmiş eserlerin ilklerini vermemizi kaçınılmaz kılmıştır. Sürecin ilerleyen zamanlarında farkedecektik ki bunu yapmakla ilk eserlerin özelliklerini kriter olarak alıp çeviri ve tahlil kısmında elde ettiğimiz bulguları onlarla mukayese edip değerlendirebilecektik. Öte yandan müellifinin düşüncelerini de sınırlandırmak anlamına geleceğinden her başlıkta iki fasıldan edindiğimiz bulgularla yetinemezdik. Bunun yerine çalışmanın araştırma kısmını olabildiğince geniş tutmaya özen gösterdik.

Araştırmamız, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in genelinde -Siyer-i Nebî bölümü özelinde ve temel kaynaklar dâhilinde belli kriterlerle incelemelerde bulunarak edindiğimiz bilgilere mukayese ve değerlendirme metodlarıyla yaklaşma üzerine kurulu bir çalışma oldu.

Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh, IV./X. yüzyılda telif edilmiş içerisinde Hz. Peygamber'in hayatına dair fasılların da yer aldığı umûmî bir tarih eseridir. Bugün Süleymaniye Kütüphanesi'nde eserin beş nüshasının bulunduğu açıklanmıştır. Beşi arasında araştırma ve incelemelere konu olmuş nüsha, Damad İbrahim Paşa kütüphanesinde daha önce eserin tek nüshası olarak ve üzerinde musannıf olarak "Ebû Zeyd el-Belhî"nin isminin geçtiği bir açıklamayla durmaktaydı. Nitekim nüsha Kâtib Çelebi, Abdullah Nâcim Efendi ve sonrasında Cl. Huart tarafından Ebû Zeyd el-Belhî'nin ismiyle eserlerinde kaydedilmiştir.

Eserden istifade etmiş Seâlibî'nin *Ğureru ahhâri mülûki'l-Fürs ve siyerihim* adlı eserini neşreden Zotenberg, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'i neşreden Huart'ın müellifle ilgili yaptığı hatanın farkına varıp onu açıklamıştır. *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in ikinci cildini neşrettikten sonra durumdan haberdar olan Huart, eserin kalan

ciltlerine Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî'nin ismini de eserde zikretmiştir. Eseri altı cilt hâlinde neşretmiş bulunan Huart, bu eserin ilk muhakkikidir. *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*, talihinin açılmasını kendisine borçludur. Günümüzde bile hâlen onun tahkik ettiği şekliyle okunmaktadır. Eserin Ebû Zeyd el-Belhî'ye nispet edilmesinin kaynağının Halîl b. Hüseyin el-Kürdî el-Velâşcerdî'nin müstensihi olduğu Damad İbrahim Paşa nüshası üzerindeki açıklamadan ileri geldiğini öğrendik. *Kitâbü'l-Bed' ve'l-meâl* adındaki dikkatlerden kaçmış bir eserle karıştırılmış olması, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in kendisine neden nispet edildiğini açıklamaktadır.

Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh'te, müellifin yazmış olduğu başka bir eserin ve yazmayı düşündüğü farklı beş eserin daha zikredilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in yazıldığı zamanlarda *Me'âni'l-Kur'ân* isminin verildiği bir eserin yazılı olarak hazır bulunduğu, diğer beş eserin henüz yazıya geçirilmediği bilgisine müellifinin ifadelerinden yola çıkarak ulaşabildik. *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*, saydığımız kayıp altı eser arasından sıyrılarak günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir. Neticede bu sayede kendisinden müellifinin diğer eserleriyle ilgili üç konuda bilgi edinilebilmektedir. Bunlar da o eserlerin ismini, konusunu/dolayısıyla mensup oldukları alanları ve yazıya geçirilip geçirilmediği bilgisidir. Makdisî, bu eseri için “Camiül Funûn” tabirini kullanarak buna bağlı kısa ve öz olmasının mucibini yerine getirmiştir. Kitabının sayfalarını karıştırdığımızda, aktardığı konuların özünü vermeye gayret ettiğini ve bununla yetindiğini dile getirdiği birçok ifadesiyle karşılaşmaktayız. Defaatle vurguladığı üzere *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* dışındaki eserler, kendilerine atıfta bulunulan bahsin tafsilatına ayrılan eserler olmuştur. Astronomi alanındaki eseri ile *Kitâbü'l-İlm ve't-ta'lim*, *Kitâbü'l-Muaddile*, *Kitâbü'n-Nefs ve'r-rûh* ve *ed-Diyâne ve'l-emâne* adlı beş eserinin günümüze ulaşıp ulaşmaması bir kenara, onların *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in yazımının tamamlanmasından daha sonra yazılıp yazılmadığına dair bir bilgiye bile sahip değiliz.

Şüphesiz *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'in yazıldığı IV./X. yüzyılın sonuna gelinceye dek İslâm tarihi alanında çok sayıda eser telif edilmişti. Onlar arasında hâlen temel kaynak olarak kalmayı başaran sayılı eser bulunmaktadır. İbn İshâk'ın *es-Sîre*'si, İbn Hişâm'ın *es-Sîretü'n-nebeviyye*'si, İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-kebîr*'i, Halîfe b. Hayyat'ın *et-Târîh*'i ve Belâzürî'nin *Fütûhu'l-büldân*'ı gibi eserler, kendi

türlerindeki eserler arasında ilkler olmaktadır. Aynı zamanda isnâda sıkı sıkıya bağlı kalmış eserlerdir. H. III. yüzyılın sonlarına doğru isnâda bağlı klasik tarih geleneğinde bir kırılma yaşanmış ve bu yüzyılın sonlarından itibaren senedsiz haber aktarımıyla yeni bir tarih anlayışına zemin hazırlayan ilk girişimler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Gördük ki, *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh* de bu girişimlerin ilk nüvelerindendir. Yine h. III. yüzyılın sonlarından itibaren çok alanlı tarzda eser telif edilmeye başlandığını öğrendik. Bu eserlerin ilki, *Mes'ûdî*'nin coğrafya ve tarih ikilisini uzlaştırdığı *Mürûcû'z-zeheb* adlı eseridir. Bu anlayış doğrultusunda ikinci adımın da Makdisî'den *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'i ile birlikte geldiğini tespit ve takdim etmiş olduk. Sened zikretmemesinin altında yatan sebebin, kendi ifadesiyle aktardığı haberlerde sahih senedlere dayanması olduğunu belirttik. Nitekim Cüzcanî ve Kâtib Çelebi de eser için bunu ifade etmektedir. Bu da demek oluyor ki eserin İslâm tarihindeki yeri, isnâdın terkedildiği yeni tarih anlayışının ilk izdüşümlerinden biri olmakla sınırlı kalmamaktadır. Zirâ diğer yandan bir ilk olarak o, felsefe-kelâm-tefsir gibi ilim alanlarını hem tarihe dercedip onunla mezcetmiş hem de tarihî bağlamdan ayrı olarak da ele almakla iki boyutlu ansiklopedik telif anlayışının bâriz en tipik örneğini ortaya koymuştur. Öyle ki “tarihi felsefeye boyun eğdiren” diye bir nitelendirilmeye bile sahip olmuştur. Anlıyoruz ki eseri, kendisini İslâm tarihinde yeni tarih anlayışının öncü isimlerinden biri konumuna getirecek bir hazırlığın ürünüdür.

Araştırmamızın sonunda, siyer örneği üzerinden eserin İslâm tarihi ilmindeki yerini ortaya koyduk. Daha önce söylenmiş sözler ve ortaya atılmış iddialar olması, esere hassasiyetle yaklaşılmasını icap etmekteydi. Eser ve müellifine dair bir değerlendirmede bulunulacaksa, belli bir görüş etrafındaki ifadelerini toplamak yerine eserin tümünde hâkim olan görüşü tespit edebilmek önemliydi. Ancak müellifin itikâdî düşünceleri, kurumsallaşmış bir mezhebe göre değişkenlik arz ediyordu. Bu sebeple mezhebini belirleme gayretlerinin aksine belli bir mezhebe mensup kılınamayacağını ifade ettik. Buna bağlı olarak *Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh*'inin yalnızca müslümanlar tarafından tanınmadığı ileri sürülmüştür. Esas itibarıyla nüshalarının İslâm âleminin göbeğinde bulunması ve eser hakkında yapılan araştırmaların azlığı, yakın zamana kadar söz edilen bu durumla birlikte hatırlandığında söz konusu bu iddia yerinde bir tespit niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Adang, Camilla. "A Muslim Historian on Judaism: Al-Mutahhar b. Tahir al-Maqdisi". *Contacts Between Cultures: West Asia and North Africa*. ed. Amir Arrak. (1992): 286–290.
- *Muslim Writers on Judaism and the Hebrew Bible from İbn Rabban to İbn Hazm*. Doktora Tezi, Katholieke Universiteit Nijmegen, 1993.
- *Muslim Writers on Judaism & the Hebrew Bible from Ibn Rabban to Ibn Hazm*. Leiden: E. J. Brill, 1996.
- Adang, Camilla. – Schmidtke, Sabine. *Muslim Perceptions and Receptions of the Bible: Texts and Studies*. Atlanta: Lockwood Press, 2019.
- Akarsu, Murat. *Hiz. Osman ve Hilâfeti*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.
- Ânî, Canân Kahtân Cemîl – Alvânî, Cihâd Abd Hüseyin. "Ebû Zeyd el-Belhî (ö. 322/934): Hayâtuhu ve Sîretuhu'l-İlmiyye". *Mecelletu Câmiatu'l-Anbâr li'l-Ulûmi'l-İnsâniyye* 3 (Eylül 2012): 96-113.
- Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali İbn Hacer (ö. 852/1449). *Lisânü'l-Mîzân*. 10 cilt. thk. Selmân Ebû'l-Fettâh Ebû Gudde. Beyrut: Dâru'l-Besâiri'l-İslâmî, 1423/2002.
- Ataş, Hacı. *Siyer ve Hadis Kaynaklarında Kitâbu'l-Meğâzî*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018.
- Avcı, Casim. "Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin". *DİA*. 44 cilt. 29: 353-355. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. 4. bs. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2011.
- Bâbütfî, Azize Fevvâl. *Mevsûatü'l-a'lâm (el-Arab ve'l-müslimîn ve'l-âlemiyyîn)*. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Balkhî, Abou Zéïd Ahmed ben Sahl. "Préface". *Le Livre de la Création et de l'Histoire*. 1. ve 2. cilt. nşr. – trc. Clément Huart. ed. Ernest Leroux. Paris: Publications de l'École des Langues Orientales Vivantes, 1899, 1901.

- Basmacî, Sâir. *Târîhu ilmu 'l-mekânîk: Merâhilü tetavvur (el-Kînemâtîk ve 'l-dînâmîk ve 's-sitâtîk) ve ishâmât el-ulemâü 'l-Arab ve 'l-müslimîn fihâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2017.
- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (ö. 279/892-93). *Fütûhu 'l-büldân*. thk. Şevkî Ebû Halîl. Dımaşk: Mektebetü'l-Esed, 1997.
- *Kitâbü Cümel min ensâbi 'l-eşraf*. 13 cilt. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1417/1996.
- Belhî, Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl (ö. 322/934). *Kitâbü 'l-Bed' ve 't-târîh*. 3 cilt. hşy. Halîl İmrân el-Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- *Mesâlihu 'l-ebdân*. thk. Mâlik Bedrî - Mustafa Aşevî. Riyad: Merkezü Melik Faysal li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmî, 1424/2003.
- Benâkitî, Fahrüddîn Ebû Süleymân Dâvûd b. Muhammed (ö. 730/1329-30). *Ravzatü ûli 'l-elbâb fî ma 'rifeti 't-tevârîh ve 'l-ensâb*. trc. Mahmud Abdülkerîm Ali. Kahire: el-Merkezü el-Kûmî li't-Terceme, 2007.
- Beylis, V. M.. “Narody vostochnoi Evropy v kratkom opisaniî Mutakhkhara al-Makdisi (X v.): La Population de l'Europe orientale dans l'écrit de Mutahhar al-Maqdisi”. *A. S. Tveritionovoi: Tsentral 'noi Evropy* 1/2 (1969): 304-311.
- Birişik, Abdulhamit. “Tefsir İlminin Ortaya Çıkışı ve Diğer İslâmî İlimlerle İlişkisi”. *Temel İslâm İlimlerinin Ortaya Çıkışı ve Birbirleriyle İlişkileri*. ed. İlyas Çelebi. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Bisâtî, Muhammed es-Seyyid İbrahim. *el-Mutahhar el-Makdisî ve Menhecühü fî Kitâbi 'l-Bed' ve 't-târîh*. Doktora Tezi, Câmiatü'l-Ezher, 2008.
- Bosworth, C. E. ve diğerleri. “AL-MUTAHHAR B. TÂHIR (or al-Mutahhar) AL-MAKDISÎ”. *The Encyclopaedia of Islam (Second Edition)*. 13 cilt. 7: 762. Leiden: E. J. Brill, 1993.
- Brockelmann. *Geschichte der Arabischen Litteratur*. 2 cilt. Leiden: E. J. Brill, 1937.
- Câlûdî, Alyân Abdülfettâh. *et-Tahvilâtü 'l-fikriyye fî 'l-âlemi 'l-islâmî: a 'lâm, kütüb, harekât ve efkâr mine 'l-karni 'l-âşir ile 's-sânî asri 'l-hicrî*. Beyrut: Mektebetü't-Tevzi' fî 'l-Âlemi'l-Arabî, 1435/2014.

- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd (ö. 400/1009'dan önce). *es-Sihâh tâcü'l-luğa ve sihâhi'l-arabiyye*. thk. Muhammed Muhammed Tâmir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2009.
- Cûzcânî, Ebû Ömer Minhâcüddîn Osmân (ö. 664/1266'dan sonra), *Tabakât-ı Nâsirî*. 2 cilt. Kahire: el-Merkezü el-Kûmî li't-terceme, 2013.
- Çakan, İsmail Lütfî, *Hadis Usûlü*, 35. bs. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Çavdar, R. Tûba. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kadar Osmanlı Kütüphanelerinin Gelişimi*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995.
- Çelebi, Kâtib (ö. 1067/1657). *Keşfü'z-zunûn*. 2 cilt. haz. Şerefettin Yaltkaya - Rıfat Bilge. Ankara: Maarif Matbaası, 1941.
- Dâvûdî, Şemsüddîn Muhammed b. Alî b. Ahmed el-Mısırî (ö. 945/1539 [?]). *Tabakâtü'l-müfessirîn*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Defter-i Kütüphâne-i Âşir Efendi*. İstanbul: Dersaadet: Bâb-ı Âlî Civarında Ebu's-Su'ud Caddesinde 72 Numaralı Mahmud Bey Matbaası, 1306/1889.
- Defter-i Kütüphâne-i Ayâsofya*. İstanbul: Dersaadet: Mahmûd Beg Matbaası – Bâb-ı Âlî Civarında Ebû's-Su'ud Caddesinde numara 72, 1304.
- Defter-i Kütüphâne-i Dâmâd İbrâhîm Pâşâ*. İstanbul: Dersaadet: Atik Zabtiye Sokağında 63 Numaralı Matbaa, 1312/1895.
- Defter-i Kütüphâne-i Dâmâd İbrâhîm Pâşâ*. İstanbul: Evkâf-ı Hümayun Destgâhı, 1279/1862.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend (ö. 282/895). *el-Ahbârü't-tivâl*. thk. Abdülmün'im Âmir. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1960.
- Ebü's-Sabr, Abdürrezzâk. *Târîhu'l-ğarbi'l-islâmî min hilâli cuhrâfiyyât meşrikîyye: müellefetü kable nihâyâti'l-karni'l-hâmis li'l-hicre*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- Ebü'l-Meâlî, Muhammed b. Ni'met Alevî Fekîh Belhî (V./XI. yüzyıl). *Beyânü'l-edyân*. thk. Muhammed Takî Dânişpejûh – Kudretullâh Peyşenemâzezâde. Tahran: İntişârâtü Bünyâd Mevkûfâtü Doktor Mahmud Efşâr, 1376/1957.

- Ess, Josef van. *Der Eine und das Andere: Beobachtungen an Islamischen häresiographischen Texten*. 2 cilt. Berlin: De Gureyter, 2011.
- Eyice, Semavi. "HUART, Clément Imbault". *DİA*. 44 cilt. 18: 262-264. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Fayda, Mustafa. "Belâzürî". *DİA*. 44 cilt. 5: 392-393. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- "Halîfe b. Hayyât". *DİA*. 44 cilt. 15: 301-303. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
 - "İbn İshak", *DİA*. 44 cilt. 20: 93-96. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
 - "İbn Sa'd". *DİA*. 44 cilt. 20: 294-297. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
 - "Siyer ve Megâzî", *DİA*. 44 cilt. 37: 319-324. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
 - "İbn Hişâm", *DİA*. 44 cilt. 20: 71-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
 - "Vâkıdî", *DİA*. 44 cilt. 42: 471-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Ferrand, Gabriel. *Relations de Voyages et Textes Géographies Arabes, Persians et Turks Relatif a L'Extrême-Orient du VIIIe au XVIIIe siècles*. ed. Ernest Leroux. 2 cilt. Paris: y.y., 1913.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (ö. 817/1415). *el-Kâmûsü'l-muhît*. thk. Muhammed Muhammed Tâmir - Enes Muhammed eş-Şâmî - Zekeriyâ Câbir Ahmed. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008.
- Goldziher, Ignaz. "Bemerkungen zu Huart's Ausgabe des Kitâb al-bad' wa'l-ta'rich von al-Balchî". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 54/3 (1900): 396-405.
- Günaltay, M. Şemsettin. *İslam Tarihinin Kaynakları: Tarih ve Müverrihler*. haz. Yüksel Kanar. İstanbul: Endülüs Yayınları, 1991.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî (ö. 240/854-55). *et-Târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. 2. bs. Riyad: Dâru Tîbe, 1405/1985.

- *Kitâbü't-Tabakât*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. Bağdad: Matbaatü'l-Ânî, 1387/1967.

Hagler, Aaron M.. “Repurposed Narratives: The Battle of Siffîn and the Historical Memory of the Umayyad Dynasty”. *Mathal* 3/1 (2013): 1-27.

Hamidullah, Muhammed. *İslâm'a Giriş*. trc. Cemal Aydın. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Hıdır Pûr Abbâdî - Hâdî Âlim Zâdeh. “el-Mesâdirü'l-islâmiyyeti'l-mefkûde, el-mezkûre fî kitâbi “Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh li Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî (h. 355)”. *Mecelletü Ehlü Beyt* 1(22) (2018): 135–153.

Hizmetli, Mustafa. *İslam Tarihinin İlk Kaynakları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.

Hizmetli, Sabri. *İslâm Tarihi: İlk Dönem*. 9. bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833). *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 3. bs. 4 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1410/1990.

İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî (ö. 151/768). *es-Sîretü'n-nebeviyye*. 2 cilt. thk. - thrc. Amed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Darü el-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

İbn İyâs, Ebû'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddîn) Muhammed b. Şehâbiddîn Ahmed b. İyâs (Ayâs) el-Hanefî (ö. 930/1524 [?]). *Müerrih el-fethü'l-umânî li Mısır*. 2 cilt. haz. Hüseyin Âsî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-Ma'ârif*. thk. Servet Akâşe. 4. bs. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1119/1708.

İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311). *Lisânü'l-Arab*. 15 cilt. Kum: Edebü'l-Havza, 1405/1984.

- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâsimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845). *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*. 11 cild. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1421/2001.
- İbn Tarhûnî, Muhammed b. Rızk. *Sahîhu's-Sîreti'n-nebeviyye el-müsemmâ: es-sîretü'z-zehebiyye*. 2 cilt. Kahire: Dâru İbn Teymiyye, 1410/1990.
- İbnü'l-Adîm. Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî (ö. 660/1262). *Buğyetü't- taleb fî târîhi Haleb*. 12 cilt. thk. Süheyl Zekâr. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, ts.
- İbnü'l-Verdî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer (ö. 861/1457 [?]). *Harîdetü'l-'acâ'ib ve ferîdetü'l- ğarâ'ib*. thk. Enver Mahmûd Zenâtî. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2008.
- İbnü'n-Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm (ö. 385/995 [?]). *el-Fihrist*. Beyrut: Dâru'l- Ma'ârif, ts.
- İstemi, Fuat. "Hicrî IV. Yüzyıla Kadar Hadis İlmi ve Tarih İlminin Birbirleriyle Olan Tarihsel Münasebeti". *e-Şarkiyât İlmî Araştırmalar Dergisi* 9/1(17) (Nisan 2017): 44-68.
- Kadkanî. Muhammed Rezâ Şefî'î. *Âferîneş ve târîh*. 2 cilt. Tahran: Âgâh, 1374/1955.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. "Hadis". *DİA*. 44 cilt. 15: 27-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Karabulut, Ali Rıza - Karabulut, Ahmet Turan. *Mu'cemü't-târîhu't-türâsi'l-islâmî fî mektebâti'l- 'alem (el-Mahtûtât ve'l-matbûât)*. Kayseri: Dâru Akabe, ts.
- Kehhâle, Ömer Rızâ (1905-1987). *Mu'cemü'l-müellifîn: terâcimü musannifî'l-kütübi'l-'arabiyye*. 15 cilt. nşr. Mektebetü'l-Müsennâ. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Kırkpınar, Mahmut. *Abbâsî Halîfesi Mütevekkil ve Dönemi (237-247/847-861)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1996.
- Koçyiğit, Talat. *Hadis Tarihi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Mahmud Pâşâ Medresesi Kütüphânesi ve Rüstem Pâşâ Kütüphânesi Defteri (İstanbul: Dersaâdet: Bâb-ı Âlî Caddesinde 20 Numaralı Matbaa, 1311/1894),

Makbel, Abdülaziz b. Süleyman. “es-Sîretü’n-nebeviyye fî kütübi’l-Mes’ûdî ve fî Kitâbi’l-Bed’ ve’t-târîh: Dirâsetün takvimiyye”, *Asûr* 16/2 (Aralık 2017): 62-90.

Makdisî, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir (el-Mutahhar) (ö. 355/966’dan sonra). *Kitâbü’l-Bed’ ve’t-târîh*. 6 cilt. Kahire: Mektebetü’s-Sekâfeti’d-Diniyye, ts.

Makrîzî, Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed (ö. 845/1442). *es-Sülûk li ma’rifeti düvelü’l-mülûk*. 8 cilt. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1971.

- *İmtâ’u’l-esmâ’ bi mâ li’n-nebiyyi (s.a.s.)mine’l-ahvâli ve’l-emvâl ve’l-hafede ve’l-metâ’*. 15 cilt. thk. Muhammed Abdülhamîd el-Nümeysî. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420/1999.

Maqdisî, Motahhar ben Tâhir Maqdisî/ Balkhî, Abou Zéïd Ahmed ben Sahl, *Le Livre de la Création et de l’Histoire*, 3-4-5 ve 6. cilt. nşr. - trc. Clément Huart. ed. Ernest Leroux. Paris: Publications de l’École des Langues Orientales Vivantes, 1903, 1907, 1916, 1919.

Mes’ûdî, Ebü’l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Mes’ûdî el-Hüzelî (ö. 345/956). *Mürûcü’z-zeheb ve me’âdinü’l-cevher*. 4 cilt. thk. Kemal Hasan Mer’î. Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1420/2005.

Miquel, André. *La Géographie humaine du monde Musulman jusqu’au milieu du XIe siècle*. 4 cilt. The Hague: Moutan, 1967-1975.

Müslim b. Haccâc, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875). *Kitâbü’l-künâ ve’l-esmâ’*. thk. Abdurrahîm Muhammed Ahmed el-Kaşkarî. Medine: y.y., 1404/1984.

Necîb el-Akîkî. *el-Müsteşrikûn*. 3. bs. 3 cilt. Kahire: Dâru’l- Ma’ârif, 1964.

Nessâr, Ammâr Abûdî Muhammed. *Tatviru kitâbu es-sîretü’n-nebeviyye*. Bağdat Sekâfetü’l Âmme, 1418/1997.

- Neşşâr, Alî Sâmî. *Neş'etü el-fıkri'l-felsefî fi'l-islâm*. 9. bs. 2 cilt. Kâhire: Dâru'l Ma'ârif, 1119/1708.
- Öz, Şaban - Köse, Feyza Betül. *Siyer Bibliyografyası*. Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2019.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- Özaydın, Abdülkerim. "Kitâbü'l-Bed' ve't-târîh". *DİA*. 44 cilt. 5: 289-290. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Özdemir, Mehmet. "Siyer Yazıcılığı Üzerine". *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Eylül-Aralık 2007): 129-162.
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Meali -Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri-*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği). *Müfredât: Kur'ân Kavramları Sözlüğü*. trc. Abdalbaki Güneş - Mehmet Yolcu. 3. bs. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- Rukancı, Fatih, - Anameriç, Hakan. - Tuzcu, Kemal. *Yazma Eserlerin Bibliyografik Denetimi*. haz. Nevzat Özel. Ankara: Hiperlink Yayınları, 2016.
- Rosenthal, Franz. *İlmü't-târîh 'inde'l-müslimîn*. trc. Salih Ahmed el-'İlî. 3. bs. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1973.
- Sâlihiyye, Muhammed Âsâ. *el-Mu'cemü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabî el-matbû'*. Kahire: Ma'hedü'l-Mahtûtât el-Arabiyye, 1995.
- Sâmîrî, İhsân Zünûn. *el-Hayatü'l-ilmîyye zamani's-Sâmâniyyîn: et-târihu's- sekâfî li Horâsân ve bilâdi Mâverâünnehr fi'l- karneyni's-sâlis ve'r-râbi' li'l-hicre*. Beyrut: Dâru't-Tulfa, 2001.
- Sayar, Süleyman. "MAKDİSÎ, Mutahhar b. Tâhir". *DİA*. 44 cilt. 27: 432-434. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Schöck, Cornelia. *Adam im Islam*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1993.

- Seâlibî, Ebû Mansûr Abdûlmelik b. Muhammed b. İsmâîl (ö. 429/1038). *Histoire des rois des Perses (Ğureru ahabâri mülûki'l-Fürs ve siyerihim)*. nşr. - trc. Zotenberg. Paris: Paris Imprimere Nationale, 1900.
- Sezgin, Fuad. *Târîhu türâsi'l-Arabî*. 10 cilt. trc. Mahmûd Fehmî Hicâzî. Riyad: İdâretü es-Sekâfe ve'n-Neşr bi'l-Câmi'ati'l-İmâm Muhammed b. Sü'ûd el-İslâmiyye, 1411/1991.
- Süveykt, Süleyman b. Abdullah el-Müdeyd. *Menhecü'l-Mes'ûdî fî kitâbeti't-târîh*. Doktora Tezi, Câmiatu İmam Muhammed b. Sü'ûd el-İslâmiyye, 1407/1986.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir (ö. 911/1505). *Kifâyetü et-tâlîbi'l-lebîb fî hasâisü'l-habîb el-ma'rûfu bi: el-hasâisü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Şâmî, Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî (ö. 942/1536). *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*. 14 cilt. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali Muhammed Muavad. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Şeşen, Ramazan. *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İstanbul: İSAR Yayınları, 1998.
- Şulul, Kasım. “Siyer Literatüründe Kullanılan Terimler ve Özel İsimler Sözlüğüne Dair”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/9 (Ocak-Haziran 2008): 33-53.
- *Ana Hatlarıyla Siyer-i Nebî (a.s.)*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2014.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923). *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*. 2. bs. 10 cilt. thk. Muhammed Ebû Fazl İbrahim. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1119/1969.
- Tahmi, Mahmoud. *Une encyclopédie du 4e siècle de l'hégire: le "Livre de la création et de l'histoire" de Maqdisî*. Doktora Tezi, Sarbonne Nouvelle Paris III, 1996.
- Tarif Khâlidî. “Mutezilî Tarih Yazıcılığı: Makdisî'nin Kitâbü'l-bed' ve't-tarih'i”. çev. Hayrettin Nebi Güdekli, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (Şubat 2011): 237-252.

- Terhînî, Muhammed Ahmed. *el-Mûerrihûn ve't-tarih 'inde'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Terzi, Mustafa Zeki. *Abbâsîler Döneminde Askerî Teşkilât*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1986.
- Thomas, David. "Al-Maqdisî". *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History Volume 2 (900-1050)*. ed. David Thomas – Alex Mallett 14 (2010): 363-366.
- Tıhhân, Mahmûd. *Teysîrü mustalahü'l-hadîs*. 11. bs. Riyad: Mektebetü'l-Ma'ârif, 2010.
- Togan, A. Zeki Velidî. *Tarihte Usûl*, 4. bs. İstanbul: Enderun Yayınları, 1985.
- Triki, Fathi. *L'Espit historien dans la civilisation arabe et Islamique*. Tunis: Maison tunisienne de l'édition, 1991.
- Ünalın, Abdullah. "İbn İshak ve Hadis Rivayetindeki Yeri". *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* (2) (Kasım 2009): 97-114.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî (ö. 207/823). *Kitâbü'l-meğazî*. thk. Marsden Jones, 3. bs. 3 cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984.
- Weaver, James. "Surveying Knowledge in the tenth-Century Middle East: al-Maqdisî's Book of the Beginning and History". *Schweizerische Gesellschaft Mittlerer Osten und Islamische Kulturen-Bulletin* 42 (2016): 36.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih (ö. 292/905'ten sonra). *Târîhu'l-Ya'kûbî*. 2 cilt. thk. Abdülemir Mihnâ. Beyrut: Şeriketü'l-A'lemî li'l-Matbûât, 1431/2010.
- *el-Büldân*. hşy. Muhammed Emîn Dannâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229). *Mu'cemü'l-büldân*. 5 cilt. Beyrut: Dâru Sâdr, 1397/1977.

- *Mu‘cemü’l-üdebâ’: İrşâdü’l-erîb ilâ ma‘rifeti’l-edîb*. 6 cilt. thk. İhsân Abbas. Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1993.

- *Mu‘cemü’l-üdebâ’*. 20 cilt. nşr. - thk. Ahmed Ferîd Rufâî. Mısır: Mektebetü İlsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.

Yardım, Ali. *Peygamberimiz'in Şemâili*. 9. bs. İstanbul: Damla Yayınevi, 2011.

Yâsîn, Riyâz Hamûde Hasan Hâc, *Kitâb “el-Bed’ ve’-târîh” li’l-Makdisî ve’l-mensûbi li’l-Belhî dirâsetün târîhîyyetün tahlîliye*. Yüksek Lisans Tezi, el-Câmiatü’l-Ürdüniye, 1998.

Yazıcı, Nesimi. *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1992.

Yeni Câmi‘ Kütüphânesinde Mahfûz Bulunan Kütüb Mevcûdunun Defteridir. İstanbul: Ma‘arif Nezâreti, 1300/1883.

Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348), *Siyerü a’lâmi’n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvût - Muhammed Nuaym el-Urkusûsî. 9. bs. 25 cilt. Beyrut: Müessesetü’r -Risâle, 1413.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris, *el-A‘lâm: Kâmûsü terâcim li-eşheri’r-ricâl ve’n-nisâ mine’l-Arab ve’l-müsta‘rebîn ve’l-müsteşrikîn*, 15. bs. 8 cilt. Beyrut: Dâru’l-İlmi’l-Melâyîn, 2002.

İnternet Kaynakları:

Encyclopædia Iranica. “BAD’ WA’L-TA’RÎK - Encyclopædia Iranica”. erişim: 13 Şubat 2020. iranicaonline.org/articles/bad-wal-tarik.

Vikipedi. “Habilitasyon - Vikipedi”. erişim: 15 Şubat 2020. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Habilitasyon>.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı:	Hasan ÇİFTÇİ
Doğum Yeri:	Şanhurfa/AKÇAKALE
Doğum Yılı:	1994

EĞİTİM BİLGİLERİ

Doktora:	
Yüksek Lisans:	2017-2020: Harran Üniversitesi İslam Tarihi Bilim Dalı
Üniversite:	2012- 2017: Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

YABANCI DİL BİLGİSİ

Arapça:	İyi
İngilizce:	Orta

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum:	DİYANET: Diyarbakır/EĞİL Müftülüğü
Görevi/Pozisyonu:	İmam-Hatip
Tecrübe Süresi:	1 yıl (2018-2019)
Şu an çalışmakta olduğu Kurum:	MEB: Gaziantep Bülbülzade Abdullah Edip Ortaokulu
Görevi/Pozisyonu:	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni
Tecrübe Süresi:	1 yıl (2019 - ...)

İLETİŞİM

Adres:	Seyrantepe Mah. 65040 Cd. N: 19 Florya St. A/Bl. Gaziantep/ŞEHİTKAMİL
E-mail:	hasanciftci6312@gmail.com